

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TASAVVUF BİLİM DALI

TASAVVUFTA RİCÂLÜ'L-GAYB ANLAYIŞI
-İBN ÂBİDÎN ÖRNEĞİ-

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SELİM UĞUR

BURSA-2018

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TASAVVUF BİLİM DALI

TASAVVUFTA RİCÂLÜ'L-GAYB ANLAYIŞI
-İBN ÂBİDÎN ÖRNEĞİ-

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SELİM UĞUR

BURSA-2018

TEZ ONAY SAYFASI

T. C. ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tasavvuf Bilim Dalı'nda 701523023 numaralı Selim Uğur'un hazırladığı "Tasavvufta Ricâlü'l-Gayb Anlayışı –İbn Âbidîn Örneği-" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 16/02/2018 günü 11.00-12.30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin çalışmasının başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Üye

(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Prof. Dr. Abdurrezzak Tek

Uludağ Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi

Üye

Prof. Dr. Mustafa Kara

Uludağ Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi

Üye

Yrd. Doç. Dr. Hacı Bayram Başer

Yalova Üniversitesi

İslami İlimler Fakültesi

16/02/ 2018

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih:09/01/2018

Tez Başlığı / Konusu: **TASAVVUFTA RİCÂLÜ'L-GAYB ANLAYIŞI-İBN ÂBİDÎN ÖRNEĞİ-**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 146 sayfalık kısmına ilişkin, 09/01/2018 tarihinde şahsım tarafından *turnitin* adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %19'dır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

09/01/2018

Tarih ve imza

Adı Soyadı:	Selim Uğur
Öğrenci No:	701523023
Anabilim Dalı:	Temel İslam Bilimleri
Programı:	Yüksek Lisans
Statüsü:	☒ Y.Lisans ☐ Doktora

Danışman

Prof. Dr. Abdurrezzak Tek

* Turnitin programına Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak sunduğum “Tasavvufta Ricâlü’l-Gayb Anlayışı –İbn Âbidîn Örneği-” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

09/01/2018

Adı Soyadı : Selim Uğur
Öğrenci No : 701523023
Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Programı : Yüksek Lisans
Statüsü : Y.Lisans Doktora

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih:09/01/2018

Tez Başlığı / Konusu: **TASAVVUFTA RİCÂLÜ'L-GAYB ANLAYIŞI-İBN ÂBİDİN ÖRNEĞİ-**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 146 sayfalık kısmına ilişkin, 09/01/2018 tarihinde şahsım tarafından *turnitin* adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %19'dır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

09/01/2018

Tarih ve imza

Adı Soyadı:	Selim Uğur
Öğrenci No:	701523023
Anabilim Dalı:	Temel İslam Bilimleri
Programı:	Yüksek Lisans
Statüsü:	☒ Y.Lisans ☐ Doktora

Danışman

Prof. Dr. Abdurrezzak Tek

* Turnitin programına Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak sunduğum “Tasavvufta Ricâlü'l-Gayb Anlayışı –İbn Âbidîn Örneği-” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

09/01/2018

Adı Soyadı : Selim Uğur

Öğrenci No : 701523023

Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri

Programı : Yüksek Lisans

Statüsü : Y.Lisans Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Selim UĞUR
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı	: Tasavvuf
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: XIII+ 136
Mezuniyet Tarihi	: / / 20.....
Tez Danışman(lar)ı	: Prof. Dr. Abdurrezzak TEK

TASAVVUFTA RİCÂLÜ'L-GAYB ANLAYIŞI-İBN ÂBİDÎN ÖRNEĞİ-

Tasavvuf literatüründeki önemli kavramlardan biri ricâlü'l-gaybtır. Halkın, kendilerinin sahip olduğu makam ve hali hakkıyla bilemediği, öncü ve seçkin veliler grubunu ifade eder. Tüm tasavvuf ekollerinin ricâlü'l-gayb telakkisini benimsediği görülmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de ricalü'l-gayb kavramları açık bir delaletle yer almaz. Bununla birlikte "sâbikun" "mukarrebûn", "evliyaullah" gibi seçkin müminlerden bahsedilmiştir. Sûfiler ricâlü'l-gaybın bu zümrelerden olduğunu söylerler.

Ricâlü'l-gayb kavramları ahhâr ve âsâr gibi rivayetlerde daha belirgindir. Konuyla ilgili sıhhat dereceleri farklı merfu, mevkuf, mürsel rivayetler ve seleften gelen bazı haberler bulunmaktadır. Ricalü'l-gayb telakkisinde yer alan temel kavramların terim anlamları daha çok sûfilerin müşahede ve keşfine dayanır. Özellikle İbnü'l-Arabî ve *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'nin bu konuda ayrıcalıklı bir yeri vardır.

Kutub, evtâd, nücebâ, nükabâ gibi rical zümrelerinin taşıdığı hususiyetler bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde ricalü'l-gaybin nezih itikat, salih amel ve güzel ahlakla müminler arasında temayüz etmiş ve özel ihسانlara nail olmuş bir veli taifesi olduğu anlaşılmaktadır. Sûfiler, bu konuda çeşitli soru veya itirazları bulunanları nefis mücahedesine ve kalp tasfiyesine davet etmişler, ricâlü'l-gayb makamlarına bizzat ulaşarak tecrübe etmelerini önermişlerdir. İspat noktasında böylesi bir üslup takınmaları meselenin hemen hüküm verilmemesi gereken hassas bir konu olduğunu göstermektedir.

Büyük Hanefî fakihi İbn Âbîdîn kendisine bu konuda sorulan sorular üzerine ricâlü'l-gayble ilgili bir risale hazırlamış ve ricâlü'l-gayb telakkisinin temel kavramları olan kutub, gavs, imâmân, abdal, evtâd, nücebâ ve nükabâdan bahsetmiştir. İslam dünyasında ilmiyle hüsnü kabul görmüş bir fakihin bu kavramlar hakkında eser telif etmesi konunun daha sağlıklı bir zeminde tartışılmasına vesile olmuştur.

Anahtar Sözcükler:

Ricâlü'l-gayb, kutub, gavs, evtâd, abdal, nücebâ, nükabâ, İcâbetü'l-Gavs

ABSTRACT

Name and Surname	: Selim UĞUR
University	: Uludag University
Institution	: Social Science Institution
Field	: Basic Islamic Sciences
Branch	: Tasavvuf
Degree Awarded	: Master
Page Number	: XIII + 136
Degree Date	: / / ..
Supervisor (s)	: Prof. Dr. Abdurrezzak TEK

RIJAL AL-GHAYB IN TASAWWUF - THE EXAMPLE OF IBN ABIDIN

One of the important concepts in tasawwuf literature is Rijal al-Ghayb. It signifies the prominent, select group of awliya whose true ranks and states are not known to common people. It is seen that the concept of rijal al-ghayb is commonly accepted by all tasawwuf schools.

The concept of rijal al-ghayb doesn't take place in the Qur'an with clear denotations. However, there are mentions of distinguished mumins such as "sabiqun", "muqarrebun" and "awliyaullah". Sûfis say that rijal al-ghayb are a part of this group.

The concept of rijal al-ghayb is clearer in narrations such as ahbar and asar. There are various marfu, mawkuf, mursal narrations and stories from the salaf. The terminological meanings of the fundamental concepts found in the understanding of rijal al-ghayb are more often than not based on sûfis' mushahada and kashf. Especially Ibn al-Arabi and al-Futuhat al-Makkiyyah have a special position in this regard.

When the attributes of groups of rijal such as qutub, awtad, nujaba, nuqaba are considered from a holistic point of view, it is understood that rijal al-ghayb are a group of awliya who are distinguished from other mumins with their pure itiqad, good deeds (amal al-saliheen) and good morals (akhlaq). Sûfis have suggested those who have various questions and objections in this regard to work on striving against their own nafs (mujahadah) and purifying their hearts (tasfiyah al qulub) and experience the rank of rijal al-ghayb by personally attaining it. The fact that they take such an approach to prove their case shows that this is a sensitive matter that shouldn't be judged on rashly or hastily.

The great faqih of the Hanafi school Ibn Abidin has prepared a risalah for those who have asked him questions on this matter and mentioned about qutub,

ghaws, imâmân, abdal, awtad, nujaba and nuqaba, which are some of the fundamental terms of the concept of rijal al-ghayb. The fact that a scholar who has found wide acceptance in the world of Islam due to his knowledge has authored a written work about these concepts has provided a solid basis for the discussion of this topic.

Keywords: *Rijal al-ghayb, qutub, ghaws, imaman, awtad, abdal, nujaba, nuqaba, Ijabat al-Ghaws*

ÖNSÖZ

Tasavvuf tarihinin tartışmalı konularından birisi ricâlû'l-gayb telakkisidir. Konu hakkında menfi ve müspet pek çok eser ve görüş bulunmaktadır. Biz bu tez çalışmamızda İslam dünyasında ilmiyle hüsnü kabul görmüş, eserleri medreselerde okutulmuş ve özellikle fakih kimliğiyle ön plana çıkmış İbn Âbidîn'in tasavvuf sahasında, ricâlû'l-gaybe dair bir risalesi üzerinden konuyu ele almaya çalıştık. İbn Âbidîn bu risalede kutub, gavs, imâmân, abdal, evtâd, nücebâ ve nükabâ ile ilgili bilgiler vermiştir. Tezimizi yalnızca veliler zümresinin yöneticileri ve ricâlû'l-gayb telakkisinin temel kavramları olan bu kavramlar çerçevesinde yaptık. Her bir kavramla ilgili sûfilerin görüşlerini, bu makamlar için gerekli nitelikleri, konuyla ilgili ulaşabildiğimiz rivayetleri sunmaya ve sûfilerin görüşlerini karşılaştırmaya özen gösterdik.

Tezin ilk bölümünde İbn Âbidîn'in kısaca hayatına ve eserlerine değindik. Tasavvuf alanındaki bir eserini ele aldığımızdan müellifin tasavvufi yönünü özellikle izah etmeye çalıştık. İkinci bölümde ricâlû'l-gayb telakkisinin kendisinden bağımsız düşünülmemeyeceği velayet konusunu ana hatlarıyla işledik ve ardından velayetin bir şubesi olan ricâlû'l-gayb hakkında genel bilgileri sunduk. Üçüncü bölümde ise ricâlû'l-gayb telakkisinin merkezinde yer alan ve İbn Âbidîn'in *İcâbetü'l-Gavs* adlı eserine de ismini vermiş bulunan gavs ve kutup kavramlarını detaylıca işledik. Dördüncü bölümde ise *İcâbetü'l-Gavs*'ta bahsedilen imâmân, evtâd, abdal, nücebâ ve nükabâ gibi diğer kavramlarını işledik.

Çalışma boyunca desteğini esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Abdurrezzak Tek'e, akademik ve ilmi birikiminden istifade ettiğim Yr. Doç. Dr. Hüseyin Okur ve Ali Sözer'e, mesai arkadaşlarım Mehmed Danışman, Emrah Demiryent ve Galip Dönmez'e teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	iii
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iv
YEMİN METNİ	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	viii
ÖNSÖZ.....	x
İÇİNDEKİLER.....	xi
KISALTMALAR.....	xiii
GİRİŞ	1
A- TEZİN AMACI, YÖNTEMİ VE SINIRLARI	1
B- ARAŞTIRMADA KULLANILAN KAYNAKLAR.....	3
BİRİNCİ BÖLÜM	5
İBN ÂBİDÎN SEYYİD MUHAMMED EMİN.....	5
A- İBN ÂBİDÎN'İN HAYATI.....	5
1- Eğitim Hayatı	5
2- İlmî Faaliyetleri	7
3- Talebeleri.....	8
4- Eserleri.....	9
B- İBN ÂBİDÎN VE TASAVVUF.....	11
1- Tasavvufa İntisabı	11
2- İbn Âbidîn'in Tasavvufî Yönü	11
3- İbn Âbidîn ve Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî.....	13
4- Hâlidî Kaynaklarında İbn Âbidîn.....	17
İKİNCİ BÖLÜM	20
ANA HATLARIYLA VELAYET VE RİCÂLÜ'L-GAYB	20
A- ANA HATLARIYLA VELAYET	20
B- ANA HATLARIYLA RİCÂLÜ'L-GAYB.....	25
1- İbnü'l-Arabî Öncesi Ricâlü'l- Gayb Anlayışı	29
2- İbnü'l-Arabî Sonrasında Ricâl'ül-Gayb	32
C- İBN ÂBİDÎN'İN İCÂBETÜ'L-GAVS ADLI ESERİNDE RİCÂLÜ'L-GAYB.....	36
1- "İcâbetül Gavs" Nüsha ve Baskıları	36
2- İcâbetü'l-Gavs'ın Muhtevası	36
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	41
RİCÂLÜ'L-GAYB HİYERARŞİSİNDE KUTUB VE GAVS KAVRAMLARI	41
A- KUTUB.....	41
1- Sûffilerin Kutub Tarifleri.....	44
2- İbnü'l-Arabî'nin Kutub Görüşü.....	48
3- İmâmı Rabbânî'nin Kutub Görüşü.....	50
B- GAVS	50

1-	Kutub ve Gavsı İlgili Rivayetler	52
2-	Kutubun Aynı Zamanda Gavs Olduğu Görüşü	55
3-	Kutub ve Gavsı Ayrı Değerlendiren Sûfiler	59
4-	Kutubluk/Gavslık Makamına Yükseliş	61
5-	Kutubluk/Gavslık Makamının Tevdi Ediliş i	62
6-	Kutubun ve Gavsın Özellikleri	63
7-	Kutubun Tüm Yetkilerini Hak'tan Alması	70
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM		72
RİCÂLÜ'L-GAYB HİYERARŞİSİNDE İMÂMÂN, EVTÂD, ABDAL, NÜCEBÂ VE NÜKABÂ KAVRAMLARI		72
A-	İMÂMÂN KAVRAMI	72
1-	İmâmân İlgili Rivayetler	72
3-	İmâmân Makamına Yükseliş	76
4-	İmâmânın Özellikleri	76
B-	ABDAL KAVRAMI	77
1-	Abdalla İlgili Rivayetler	78
2-	Abdal Hadîslerinin Değerlendirmesi	89
3-	Abdalın Sayısı ve Görevleri	91
4-	Abdalın Kutuplardan Olması	97
5-	Abdaliyet Makamına Yükseliş	98
6-	Abdalın Özellikleri	99
C-	EVTÂD KAVRAMI	101
1-	Evtâdla İlgili Rivayetler	102
2-	Evtâdın Sayısı ve Görevleri	104
3-	Evtâd Makamına Yükseliş	107
4-	Evtâdın Özellikleri	108
D-	NÜCEBÂ KAVRAMI	109
1-	Nücebâyla İlgili Rivayetler	109
2-	Nücebânın Sayısı ve Görevleri	112
3-	Nücebâ Makamına Yükseliş	114
4-	Nücebânın Özellikleri	114
E-	NÜKABÂ KAVRAMI	115
1-	Nükabâyla İlgili Rivayetler	116
2-	Nükabânın Sayı ve Görevleri	118
3-	Nükabâ Makamına Yükseliş	121
4-	Nükabânın Özellikleri	121
SONUÇ		123
EKLER		127
KAYNAKÇA		131

KISALTMALAR

a.g.e	:	Adı Geçen Eser
a.g.m	:	Adı Geçen Makale
a.yer	:	Aynı Yer
B.	:	Baskı
b.	:	Bin (Oğlu)
bkz.	:	Bakınız
C.	:	Cilt
ter.	:	Tercüme eden
h.	:	Hicri ölüm yılı
hızl.	:	Hazırlayan
Hız.	:	Hazreti
S.	:	Sayı
s.	:	Sayfa
ss.	:	Sayfadan Sayfaya
t.y.	:	Basım Tarihi Yok
thk.	:	Tahkik Eden
vb.	:	Ve Benzeri
y.y.	:	Basım Yeri Yok

GİRİŞ

Tasavvuf literatüründeki dikkat çekici kavramlardan birisi ricâlü'l-gaybdir. Sûfilere göre ricâlü'l-gayb, veliler arasından salih amel ve güzel ahlaklarıyla yükselmiş, nükabâ, nücebâ, abdal, evtâd, imâmân ve kutub gibi payelerle görevlendirilmiş seçkin velilerdir. Buldukları her bir paye için belli şartlar ve o makama göre ihsan edilen belirli manevi yetkiler vardır. Velilerin yöneticileri pozisyonunda bulunan bu taife, aynı zamanda âlemin işleyişinde istihdam edilmiştir. Bir nevi mukarreb meleklerin âlemdeki görevlerini anımsatan bu görevlendirme ise ricâlü'l-gaybı diğer velilerden ayrıcalıklı kılan en önemli husustur.

Ricâlü'l-gayb ilk iki asırda, âsâr ve ahbar gibi rivayetlerde daha çok abdal kavramıyla ifade edilmiştir. Ancak bu tarz rivayetlerde ricâlü'l-gaybin yönetici konumundan ve yetkilerinden bahsedilmez. IV. asırda Hakîm Tirmizî'nin *Hatmu'l-Velâye*'si ile biraz daha belirginleşen velayet anlayışı ve veli mertebeleriyle konunun daha anlaşılır hale geldiği söylenebilir. Sûfiler yedinci asra kadar, kendi aralarında meşhur olduğunu belirttikleri bu konuda konuşmaktan ve yazmaktan adeta kaçınmışlardır. Yedinci asırda İbnü'l-Arabî ile ricâlü'l-gayb konusu detaylandırılmıştır. Keşfe dayalı görüş ve yorumlarıyla İbnü'l-Arabî ricâlü'l-gayb sistematiğini ve hiyerarşisini açık bir şekilde ortaya koymuştur. Ardından geçen sekiz asırda lehte ve aleyhte konu ile ilgili pek çok şey söylenmiştir. Günümüzde akademik anlamda çalışmalar yapılmakta, ayrıca halkımız kültürel olarak bu anlayışa aşinalık göstermektedir. Anadolu'da hala pek çok mekânın üçler, yediler, kırklar isimleriyle anılması, evliya türbelerinde yatan zevatın abdal, gavs gibi tabirlerle bilinmesi bunu göstermektedir. Tezimizin konusunu teşkil eden ricâlü'l-gayb anlayışının, çağının öncü bir fakihî İbn Âbidîn'in (h. 1252) konuya dair bir risalesi çerçevesinde değerlendirilmesi ricâlü'l-gayb anlayışına önyargısız yaklaşılması noktasında önem arz etmektedir.

A- TEZİN AMACI, YÖNTEMİ VE SINIRLARI

VII. asırda İbnü'l-Arabî'nin ricâlü'l-gayb anlayışını ve hiyerarşisini keşfe dayalı bilgi ve yorumlarla genişletmesi açık bir şekilde ortaya koyması bu anlayışı tenkit oklarının hedefi haline getirmiştir. İbnü'l-Cevzi¹ (h. 597), İbn Teymiyye² (h. 728) ve öğrencileri, ricâlü'l-gayb anlayışına dayanak yapılan abdal hadislerini eleştirmiş ayrıca böyle bir şeyin Kur'an ve sünnette bulunmadığı, insanlara bu şekilde olağan dışı yetkiler atfetmenin şirk olduğu görüşlerini savunmuştur. İbn Haldun³ (h. 808) ise ricâlü'l-gayb anlayışının Hristiyan, Şia ve Rafizilerden alındığı iddia etmiştir.

Gerek sûflerin gerekse mezkur muhalif zevatın görüşleri her asırda taraf bulmuştur. XX. asırda gerçekleşen İzmirli İsmail Hakkı ve Şeyh Saffet Efendi'nin tartışmaları yakın tarihte de konunun tartışıldığının önemli göstergelerindedir.⁴ Bütün tenkitlere rağmen ricâlü'l-gaybin varlığı hususunda sûflerin zihin netliği ise son derece dikkat çekicidir.

Tezde asırlardır tartışılabilen ricâlü'l-gayb konusu hakkında sûflerin görüşlerini kıyaslamak ve ricalin varlığı hususundaki zihin netliğinin sebeplerini ortaya koymak, İbn Âbidîn gibi muhakkik bir fakih üzerinden konuya bakarak meselenin şeriatın zahirine en uygun şeklini izah edebilmek amaçlanmıştır.

Tezin birinci bölümünde İbn Âbidîn'in hayatına ve tasavvufi yönüne yer verilmiştir. Fakih kimliğiyle maruf bir ilim adamı olan İbn Âbidîn'i tasavvufi bir meselede yazdığı risaleyi kaynak gösterildiği için tasavvufi yönü pek çok kaynağa başvurarak ortaya konmaya çalışılmıştır.

¹ İbnü'l-Cevzi'nin tenkitleri için bkz. İbnü'l-Cevzi, *El-Mevduat*, C. 3, s. 152-153.

² İbn Teymiyye eleştirileri için bkz. İbn Teymiyye, *Resail ve'l-Fetava*, Tahkik: Muhammed Reşid Rıza-Muhammed el-Enver Ahmed el-Baltacı, Kahire, 1992, C. 1. s. 88-92; Abdal hadislerine batıl diyen İbn Teymiyye'ye cevap veren bazı hadisçiler için bkz. Dilaver Selvi, "Sûflerin Ricalü'l-Gayb Tanımı, Taksimi ve Buna Dayanak Yaptıkları Hadisler", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, C.16, S. 32, (2013), s. 130-132. Ayrıca İbn Teymiyye ve İbnü'l-Arabî'nin velayet konusundaki görüş ayrılıkları için bkz. Mustafa Çakmaklıoğlu, "İbnü'l-Arabî'nin Nübüvvet Velayet Hakkındaki Görüşleri ve İbn Teymiyye'nin Eleştirileri", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, S. 21, (2008), s. 213-255.

³ İbn Haldun eleştirileri için bkz. İbn Haldun, *Şifâu's-Sâil-Tasavvufun Mahiyeti*, ter. Süleyman Uludağ, İstanbul, Dergâh yay. 2016, s. 213.

⁴ Şeyh Saffet Efendi ve İzmirli İsmail Hakkı arasında abdal hadislerinin kritiği üzerinden çıkan tartışmalar dönemin yayın organlarına aksetmiştir. Ardından Şeyh Saffet Efendi'nin görüşleri *Tasavvufun Zaferleri*, İzmirli'nin görüşleri ise *Hakkın Zaferleri* adıyla kitaplaşmıştır. Bkz. Mustafa Kara, *Tekkeler ve Zaviyeler*, İstanbul, 4. B, Dergah yay., 1999, s.237-238.

İkinci bölümde ana hatlarıyla velayet işlenmiştir. Ricâlü'l-gaybin anlaşılması için velayet bashine temas gerekmektedir. Nitekim tarih boyunca velayetle ilgili sert tenkitleri bulunan kişi ya da grupların rical konusunu anlamlandırmakta sorun yaşadığı görülmektedir. İkinci bölümde ele alınan bir diğer konu ise ana hatlarıyla ricâlü'l- gayb telakkisidir. Burada sûfilerin ricâlü'l-gayb kavramına verdiği anlam, özellikle İbnü'l-Arabî'ye kadar olan tarihi süreçte meselenin nasıl geliştiğini izah edilmeye çalışılmıştır. Ardından İbn Âbidîn'in ricâlü'l-gayb anlayışını *İcâbetü'l-Gavs* adlı eseri bağlamında açıklanmış ve mezkur eserin muhtevassından bahsedilmiştir.

Üçüncü bölümde ricâlü'l-gayb hiyerarşinin tepesinde bulunan aynı zamanda ricâlü'l-gayb anlayışının merkezinde yer alan kutup ve gavs kavramlarını detaylıca işlenmiştir. Dördüncü bölümde ricâlü'l-gayb hiyerarşinin diğer kavramları olan imâmân, evtâd, abdal, nücebâ ve nükabâ, konu ile ilgili rivayetler, bahse konu makamlar için gereken hususiyetler gibi alt başlıklarla özgün bir şekilde işlenmiştir. Sayıları yüzü bulan diğer rical gruplarını ele alınmayarak tez İbn Âbidîn'in *İcâbetü'l-Gavs* adlı eserinde yer verdiği rical gruplarıyla sınırlanmıştır.

B- ARAŞTIRMADA KULLANILAN KAYNAKLAR

Tezin birinci bölümünde İbn Âbidîn'in hayatı ve tasavvufi yönü yer almıştır. Burada Dımaşk ulemasını anlatan *Ulemâ-i Dımaşk* kitabından birinci kaynak olarak yararlanılmıştır. Bunun yanında Kemal Yıldız'ın "Zahir Batın Dayanışması Mutasavvuf Mevlana Hâlid ile Fakih İbn Âbidîn Örneği" adlı makalesinden istifade edilmiştir. İbn Âbidîn'in tasavvufi yönünü izah için *Mektubât-ı Mevlânâ Halid*, *Mecdu't-Tâlid*, *Şemsu's-Şumûs*, *Hedâikü'l-Verdiyye* gibi Halidi kaynaklarına başvurulmuş, ayrıca Abdulcebbar Kavak'ın *Mevlânâ Hâlidî Nakşibendi ve Hâlidilik* adlı eserinden istifade edilmiştir.

İkinci bölümde yer alan ana hatlarıyla velayet konusu için velayet kavramı hakkındaki ilk müstakil eserlerden olan Hakim et-Tirmizî'nin (h. 320) *Hatmü'l-Velaye*'sine, ayrıca Abdulkerim el-Kuşeyrî'nin (h. 465) *er-Risale*, Hücvirî'nin (h. 465) *Keşfu'l-Mahcûb* ve Ebu Nasr Serrac'ın (h. 378) *el-Lüma* gibi ilk dönem tasavvuf klasiklerine müracaat edilmiştir. Ana hatlarıyla ricâlü'l-gayb konusu için İbnül-Arabî'nin (h. 638) *el-Fütûhat-ü'l-Mekkiyye*, İmam Şarâni'nin (h. 973) *el-Yevâkıt ve'l-Cevâhir* ve *el-Cevâhir ve'd-Dürer*'i, İbn Hacer Heytemî'nin (h. 974) *el-Fetâva'l-*

Hadîsiyye, Zebidî'nin (h. 1205) *İthafu's-Sâde*, Gümüşhânevî'nin (h. 1281) *Câmiu'l-Usul*, Şemseddin Nakşibendî'nin (h. 1282) *Miftahu'l-Gayb*, İbn Âbidîn (h. 1252) *İcâbetü'l-Gavs* ve tenkitler için İbnü'l-Cevzî'nin (h. 597) *el-Mevduât*, İbn Teymiyye'nin (h. 728) *Resâil ve'l-Fetâvâ* ve *Mecmu'u'l-Fetâvâ*, İbn Haldun'un (h. 808) *Şifâu's-Sâil* adlı eserlerine müracaat edilmiştir.

Üçüncü ve dördüncü bölümde ise yukarıda yer alan eserlere ek olarak İbnül-Arabî'nin (h. 638) *Menzilü'l-Kutb*, *Risâle fi Marifeti'l-Aktab*, *Hilyetü'l-Abdal* ve *Istilahâtu's-Sûfiyye*, Kâşânî'nin (h. 736) *Istilahâtu's-Sûfiyye* ve *Letâîfü'l-A'lam*, Cürcanî'nin (h. 816) *Ta'rifat*, Süyûtî'nin (h. 911) konu ile ilgili hadisleri topladığı *el-Haberü'd-Dâl alâ Vücûdi'l-Kutb ve'l-Evtâd ve'n-Nücebâ ve'l-Abdal*, Ali el-Karî'nin (h. 1014) *Mâdeni'l-Adenî*, İmâm-ı Rabbânî'nin (h. 1034) *Mektubât*, Ahmed İbn Acîbe (h. 1224) *Menâzilü's-Sâirin ve'l-Vâsılîn* adlı eserlerden istifade edilmiştir.

Tezde istifade edilen akademik çalışmaların başında Dilaver Selvi'nin “Sûfilerin Ricalü'l-Gayb Tanımı, Taksimi ve Buna Dayanak Yaptıkları Hadîsler,” adlı makale⁵ ve Ahmet Atlı'nın “Tasavvufta Ricâlü'l-Gayb” isimli doktora çalışması⁶ gelmektedir.

⁵ Ricalü'l-gayb konusundaki makaleler için bkz: Dilaver Selvi, “Sûfilerin Ricalü'l-Gayb Tanımı, Taksimi ve Buna Dayanak Yaptıkları Hadîsler,” *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, C.14, S. 32, “2013” s. 111-137; Ahmet Öğke, “Bir Tasavvuf Terimi Olarak Ricâlü'l-Gayb - İbn Arabî'nin Görüşleri”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, C. 2, S. 5, (2001),s. 161-20; Ferzende İdiz, “Gümüşhânevî'nin Câmiü'l-Usûl'ün de Ricâlü'l-Gayb Meselesi”, *I. Uluslararası Ahmed Ziyâüddin Gümüşhânevî Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (2014) s. 341-35; Osman Demir, “Ricalü'l-Gayb İnanıcı ve Toplum Hayatına Yansımaları”, *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları: (İslam Düşüncesinde Gayb Problemi-II)*, 2004, s. 155-166; Yıldırım, Ahmet, “Tasavvufta Ricalü'l-Gayb Telakkisi ve Konuyla İlgili Bazı Rivayetler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 4, (1997), s. 117-147;

⁶ Ricalü'l-gayb konusunda kapsamlı ve sistemli çalışma olma niteliği taşıyan doktora tezi Ahmet Atlı tarafından hazırlanmıştır. Bkz. Ahmet Atlı, *Tasavvufta Ricalü'l-Gayb*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011; Ayrıca meseleyi kelami açıdan inceleyen bir akademik çalışma da mevcuttur. Bkz. Osman Demir, *Ricâlü'l-gayb kavramı ve kelâm ilmi açısından değerlendirilmesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi, 1999.

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN ÂBİDÎN SEYYİD MUHAMMED EMİN

A- İBN ÂBİDÎN'İN HAYATI

Tam adı Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseyînî ed-Dımaşki'dir. Hicri 1198 yılında Dımaşk'ta doğmuştur. Soyu Hz. Peygamber'e uzanır.⁷ Babaanesi *Hulâsatü'l-Eser*⁸ müellifi Muhibbî'nin kızıdır. Zühd ve takvasından dolayı Âbidîn lakabıyla tanınan beşinci dedesi Muhammed Selâhaddin'e nisbetle "İbn Âbidîn" diye anılmış, soyunun Hz. Hüseyin'den gelmesi sebebiyle Seyyid İbn Âbidîn ismiyle bilinmiştir. İbn Âbidîn'in çocukluğu anne ve babasının yanında geçmiştir. Her ikisi de müttaki ve salih kimseler olarak tanınmışlardır. Babası Ömer Efendi ticaretle uğraşmıştır. Seyyid Muhammed Emin de ilme yönelmeden evvel bir müddet babasına yardım etmiş ve babasının ticari faaliyetleri içinde yer almıştır.⁹

1- Eğitim Hayatı

İbn Âbidîn Dımaşk'ın Şeyhu'l-Kurra'sı Muhammed Saîd el-Hamevî'den kıraat eğitimi almış ve yine onun yanında Kur'an ezberi yapmıştır. İlme yönelişi şu şekilde gerçekleşmiştir: Bir gün dükkânda Kur'an okurken yanından geçen ve okuyuşunu işiten bir ihtiyar bu şekilde Kur'an okumasının uygun olmadığını, insanların orada okunan Kur'an'ı dinleme imkânının bulunmadığını, oysa Kur'an okunduğu zaman dinlenilmesi gerektiğini söyler. Ayrıca sahih bir okuyuş için eğitim almasını tavsiye eder. Bunun üzerine o da Dımaşk'ın meşhur kârisi Şeyh Muhammed Said'in öğrencisi olur.¹⁰ Bu

⁷ Hz. Peygamber'e kadar olan şeceresi şöyledir: Muhammed Emin b. Ömer b. Abdulaziz b. Ahmed b. Abdurrahim ibn Muhammed Selahaddin b. Necmüddin ibni Muhammed Kemal b. Takiyuddin Müderriş b. Mustafa Şihabi b. Hüseyin İbn Rahmetullah b. Ahmet El-Fani b. Ali b. Ahmet b. Mahmud b. Ahmet ibn Abdullah b. İzzeddin Abdullah b. Kasım b. Hasan b. İsmail b. Hüseyin b. Ahmet b. İsmail b. Muhammed b. İsmail İbn İmam Cafer-i Sadık ibn İmam Muhammed Bakır ibn İmam Zeynel Abidin, b. İmam Hüseyin b. Ali (radiyallahu anhum ecmain) Bkz. Muhammed Mutî', Nizar Abaza, *Ulemâi Dımaşk ve A'yanuhe*, Lübnan, Darü'l-Fikr, 1991, C. 1, s. 406.

⁸ Muhibbî (h. 1111) bu eserinde hicri XI. asırda vefat eden meşhur şahsiyetlerin hayatlarını kaleme almıştır. Tarihi ve kültürel anlamda zengin ve nitelikli bir eserdir.

⁹ Muhammed Mutî', Nizar Abaza, *Ulemâi Dımaşk ve A'yanuhe*, C. 1, s. 406.

¹⁰ a.g.e., s. 407.

yönelme hayatının sonuna kadar devam edecek ilmi faaliyetlerinin başlangıcını teşkil eder.

İbn Âbidîn Şeyhu'l-Kurra'dan tecvîd ilmine dâir *Meydâniye*, *Cezeriyye* ve *Şâtıbyye* kitaplarını okur ve ezberler. Kıraat eğitiminin ardından sarf ve nahiv ilimleri ile Şafii fikhını okur. Bu ilimlere dair ana metinleri ezberler. Bundan sonra dönemin ünlü âlimi Seyyid Muhammed Şâkir Sâlimî el-Akkad'dın derslerine devam eder. el-Akkad'dan aklî ilimleri tahsil edip hadîs, tefsir, usul, feraiz gibi şer'i ilimlerin eğitimini alır. İbn Âbidîn bu yıllarda Şafî mezhebinden Hanefî mezhebine geçerek Hanefî mezhebinin de temel eserlerini hocasından okumaya başlar. Sonraları haşiyesiyle meşhur olacağı el-Haskefi'nin *ed-Dürrü'l-Muhtâr* adlı eserini okurken, 1222/1807 yılında, hocası el-Akkad vefat eder. Bunun üzerine İbn Âbidîn eserin kalan kısmını hocasının talebesi Muhammed Saîd el-Halebî'den okumaya devam eder ve *ed-Dürrü'l-Muhtâr* eğitimini tamamlar. O bu dönemde hacmi küçük ancak ilmi çok olan *ed-Dürrü'l-Muhtâr*'ı anlayıp çözmek için bir hayli zaman sarf ettiğini ve gençliğinden bir parçasını bu zorlukları aşmaya çalışarak geçirdiğini ifade eder. *Reddü'l-Muhtar* olacak haşiyeleri bir nakkaş gayretiyle *ed-Dürrü'l-Muhtâr*'a nakış nakış örerken gece gündüz uykusuz kaldığını söyler.¹¹

Seyyid Muhammed Şâkir Sâlimî el-Akkad, İbn Âbidîn'in yetişmesinde payı büyük olan bir âlimdir. İbn Âbidîn için söylediği “Sen bana evlatlarımdan daha kıymetlisin”¹² sözü bilinmektedir ve yaşadığı sürece İbn Âbidîn için ortaya koyduğu gayret bunu doğrulamaktadır. Şeyh Sâlimî el-Akkad çok sevdiği ve istidatlı bulduğu bu gencin yetişmesi için İbn Âbidîn'i kendi hocalarının derslerine götürmüş ve Muhammed el-Küzberî, Ahmed el-Attâr, Muhammed Necîb el-Kalaî ve Muhammed Abdürresûl el-Hindî gibi hocalarından ilim ve icâzet almasını sağlamıştır.¹³

İbn Âbidîn dönemin diğer önemli ilim adamları Sâlih el-Füllânî, Muhammed el-Emîr el-Mısırî, Hibetullah el-Ba'î, Abdülkadir b. İsmâil en-Nablusî ve İbrâhim b. İsmâil en-Nablusî'nin ders halkalarına da katılmış ve onların ilimlerinden istifade etmiştir. Böylece kendi çağının en önemli ilim adamlarından ders ve icazet almış biri olarak ilmi müktesebatı ve yetkinliğiyle dikkat çekmeye başlamıştır. İlmî kudreti vesilesiyle erken

¹¹ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, Beyrut, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994, C.1, s. 45.

¹² Mutî', Abaza, a.g.e., s. 407.

¹³ Mutî', Abaza, a.g.e., s. 408; Ahmet Özel, “İbn Âbidîn”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (*DİA*), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1998, C. 19, s. 293.

yaşlarda şerh ve telif faaliyetlerine başlayan İbn Âbidîn 17 yaşında *el-Kâfi fi'l-Arûz ve'l-Kavâfi* adlı eseri şerh etmiş, hocası Şeyh el-Akkad'ın sağlığında *Nesemâtü'l-Eshâr*, *Fethu Rabbi'l-Erbâb*, *Refu'l-İştibâh an İbâreti'l-Eşbâh* adlı eserleri ve Şeyh el-Akkad'ın isnadlarına dair *el-Uğudü'l-Leâlî fi'l-Esânidi'l-Avâlî* adlı bir fehreseyi¹⁴ kaleme almıştır.¹⁵

2- İlmî Faaliyetleri

İbn Âbidîn uzun süren medrese tahsilinin ardından hayatının sonuna kadar müderrislik vazifesinde bulunmuştur. Şam müftülüsü Hüseyin el-Murâdî zamanında fetva eminliğini de yapmıştır. 1235/1820 yılında hacca gitmiştir. Onun ilmî faaliyetleri Şam merkezli olmuştur. Salih bir zat olan İbn Âbidîn ilmî bir emanet bilerek ömrü boyunca talebe yetiştirmiş ve eser yazmıştır. İlmî yetkinliği, seyyidler ailesinden olması ve yüksek takvasıyla gerek kendi çağında gerek sonraki asırlarda itimat ve hürmetle anılagelen bir İslam âlimidir. Özellikle Hanefî mezhebine dair *ed-Dürrü'l-Muhtar* adlı şerhe yazdığı haşiye ilim ehlinin ve medreselerin başucu fıkıh eseri konumundadır. Eser İbn Âbidîn ismiyle anılarak ayrıca isminin yaşamasına da vesile olmuştur. Bu eseriyle o, son dönem Hanefî fukahâsından sayılmaktadır.

İbn Âbidîn gündüzleri ilim ve fetva hizmetleriyle, geceleri ibadet ve ilmî teliflerle meşgul olmuştur. Üstün ilmî yetkinliğine rağmen tevazuyu hiçbir zaman bırakmamıştır. Bunun çarpıcı örneklerinden biri *Reddü'l Muhtar*'ın başında görülür. O bu şaheseri ortaya koyabilecek kadar birikimli bir İslam âlimiyken “Ben bu işe çocukluk edip karışmış bulunuyorum. Ben bu yolun süvarilerinden değilim.” diyebilecek kadar mütavazidir. Yine *Reddü'l-Muhtar* için İmâm-ı Âzam'la tevessül ederek Allah'ın nusretini ve yaptığı işin kabulünü talep etmesi de tevazusunun başka bir örneğidir.¹⁶

İbn Âbidîn sünneti seniyye ve ihlas üzere yaşamıştır. Mütevazı bir yaşam sürmüş ve maişetini daha çok ticari ortaklıktan elde ettiği gelire devam ettirmiştir.

¹⁴ Âlimlerin, hocaları ile onlardan okudukları kitapların adını alfabetik olarak kaydettikleri eserlerin ortak adı.

¹⁵ Özel, a.g.e., C. 19, s. 293.

¹⁶ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, ter. Ahmed Davudoğlu, İstanbul, Şamil yay. 1982, C. 1, s. 14.

Bütün işlerini abdestli yapmaya çalışmıştır. Kur'an-ı Kerim'in nazil olduğu Ramazan ayında her gün bir hatim yapmaya özen göstermiştir. Kalbinde taşıdığı Allah kokusu zaman zaman gözyaşı dökmesine neden olmuştur.¹⁷ Esasen tüm bunlar ilmini yaşayan bir âlim ve tasavvufî yönü ihmal edilemeyecek bir salih portresi önümüze koymaktadır. 21 Rebûlâhîr 1252 (5 Ağustos 1836) tarihinde Şam'da vefat etmiş ve Bâbüssağîr Kabristanı'na defnedilmiştir.¹⁸

3- Talebeleri

İbn Âbidîn ilmi ve eserleri kadar yetiştirdiği talebelerle de çağını etkileyen bir âlimdir. Yetiştirdiği önemli talebelerin başında oğlu İbn Âbidînzâde Alâeddin Muhammed gelir. Dönemin zorlu siyasî şartları, devletin içte ve dışta maruz kaldığı derin problemler, Osmanlı Devleti'ni İslam hukuku esaslarına dayalı yeni bir kanun çalışmasına sevk ediyordu. Bunun için İslam hukukunda derin vukufiyet sahibi yedi kişilik heyet Ahmet Cevdet Paşa'nın başkanlığında seçildi. Yedi kişinin arasında İbn Âbidînzâde de yer aldı. Osmanlı tarihinin en önemli hukuk faaliyetlerinden biri olan Mecelle'nin heyetinde İbn Âbidîn'in dizi dibinde ve ilim meclislerinde yetişmiş oğlunun da bulunması, onun ilminden sadece Şam ahalisinin değil, aynı zamanda devlet ve milletin de istifade etmesi anlamı taşımaktadır. İbn Âbidînzâde babasının meşhur *Reddî'l-Muhtar* adlı haşiyesinin temize çekmiş ve baskıya hazırlamıştır. Ayrıca eserde İbn Âbidîn'in sağlığında tamamlayamadığı bazı kısımları Ahmet Cevdet Paşa'nın yoğun ısrarı üzerine İbn Âbidînzâde tamamlamış ve eser bu tekmileyle de basılmıştır.

İbn Âbidîn'in diğer büyük talebeleri arasında Ârif Hikmet Bey (h. 1275) dikkat çeker. İbn Âbidîn'den icazetli olan bu zat Osmanlı şeyhülislamı arasında yer alır. Yine onun icazetli talebelerinden olan Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî (h. 1270) Osmanlı'nın önemli müfessirlerinden addedilir ve *Ruhu'l-Meani* adlı tefsiri günümüzde ilim ehlinin müracaat ettiği tefsirlerdendir. Kudurî şerhiyle tanınmış ve bugün hala İslam coğrafyasının pek çok köşesinde okunan *Lûbab* adlı fıkıh eserinin sahibi Abdülganî b. Tâlib el-Meydânî (h. 1298) de İbn Âbidîn'in talebeleri arasındadır.

¹⁷ Muhammed Alaüddin, *Tekmiletü Reddî'l-Muhtâr*, Beyrut, 1994, C. 11, s. 4.

¹⁸ Hayatı için bkz. Muhammed Alâüddin b. Muhammed Emin İbn Âbidîn, *Hâşiyetü Kurretü 'Uyûni'l-Ahyâr Tekmiletü Reddî'l-Muhtâr*, Beyrut, 1994, C.11, s. 4-16; Muhammed Mutî', Nizar Abaza, *Ulemâi Dımaşk*, C. 1, s. 307-328; M. Cemîl eş-Şattî, *A'yânü Dımaşk*, Dımaşk 1414/1994, s. 252-255; Ahmet Özel, "İbn Âbidîn", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 19, s.293.

Bölgede bilinen diğer bazı talebeleri ise Muhammed b. Hasan el-Baytâr, Ahmed İslâmbolî, Abdülkadir el-Halâsî, Ali el-Murâdî, Abdülhalim Molla, Muhammed Câbîzâde ve Muhammed el-Halvânî'dir. Bu kişiler dışında da pek çok âlim ve salih onun meclisinden istifade etmiştir.¹⁹

4- Eserleri

Velud bir alim olan İbn Âbidîn'in çeşitli sahalarda kaleme alınmış haşiye, talik, zeyl ve telif eserleri bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır:

Reddü'l-Muhtâr Ale'd-Dürri'l-Muhtâr: Timurtaşî'nin (h. 1004) Hanefî fihhına dair *Tenvîrü'l-Ebsâr* adlı eserine Alâeddin el-Haskefi'nin *ed-Dürrü'l-Muhtâr* adıyla yaptığı şerhin hâşiyesidir. İbn Âbidîn, bir şerh olmasına rağmen oldukça veciz bir üslûpla kaleme alınan *ed-Dürrü'l-Muhtâr*'ın ibarelerini açıklarken sahih, mutemet, zayıf ve tenkit edilen görüşlere işaret etmiş, hükümlerin delillerini incelemiş, daha önce açıklığa kavuşturulamayan bazı meseleleri çözmeye çalışmıştır. Bu arada başvurduğu eserlerdeki yanlışları da düzeltmiştir. Eserin telifinde hemen bütün Hanefî kaynaklarından faydalanan İbn Âbidîn diğer mezheplerin temel kaynaklarına da müracaat etmiştir. Yazıldığı günden beri ilim ehlinin başucu eserlerinden olmuştur. Çeşitli baskıları yapılmış ayrıca Türkçeye tercüme edilmiştir. Oğlu İbn Âbidînzâde (h. 1306) esere *Kurretü Uyûni'l-Ahyâr li-Tekmileti Reddi'l-Muhtâr* ismiyle tekmile yazmıştır.²⁰

el-Ukudü'd-Dürriyye fî Tenkihi'l-Fetâva'l-Hâmidîyye: Hâmid b. Ali el-İmâdî ed-Dımaşkî'nin (h. 1171) fetvalarının yeniden düzenlenmiş şeklidir. İbn Âbidîn, Hâmid Efendi'nin Şam müftülüğü sırasında verdiği fetvaları ihtiva eden eserin en güvenilir kitaplardan biri olduğunu, ancak tertibinin güzel olmaması, tekrarların bulunması ve çok bilinen meselelere de yer verilmesi gibi sebeplerle eseri kısaltıp yeniden düzenlediğini belirtmektedir. İstanbul ve Kahire'de çeşitli baskıları yapılmıştır.²¹

¹⁹ Ahmet Özel, "İbn Âbidîn", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (*DİA*), C. 19, s. 293; Muhammed Mutî, Nizar Abaza, *Ulemâi Dimaşk ve A'yanuhe*, C. 1, s. 408-410.

²⁰ Ahmet Özel, "İbn Âbidîn", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (*DİA*), 1999, C. 19, s. 292.

²¹ Ahmet Özel, a.g.m., s. 293.

Nesemâtü'l-Eshâr: İbn Âbidîn'in en bilinen eserlerinden biri olan *Nesemâtü'l-Eshâr* Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin (h. 710) fıkıh usulüne dair *Menârü'l-Envâr* adlı eserine el-Haskefi'nin *İfâdatü'l-Envâr* adıyla yazdığı şerhin haşiyesidir. Basılmıştır.²²

Minhatü'l-Hâlik ale'l-Bahri'r-Râik: İbn Âbidîn'in bir diğer meşhur eseri olan *Minhatü'l-Hâlik ale'l-Bahri'r-Râik* Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin fıkha dair *Kenzü'd-Değaiğ* adlı eserine Zeynüddin İbn Nüceym'in *el-Bahrü'r-Râik* adıyla yazdığı şerhin hâşiyesi olup bu şerhin kenarında basılmıştır.²³

Nüzhetü'n-Nevâzir ale'l-Eşbâh ve'n-Nezâir: Zeynüddin İbn Nüceym'in *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*'inin hâşiyesi olan eser, İbn Âbidîn'in talebesi Muhammed b. Hasan el-Baytâr tarafından hocasının kitap üzerindeki notlarının derlenmesiyle meydana getirilmiştir. Kitap Muhammed Mutî el-Hâfız tarafından *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* ile birlikte neşredilmiştir.²⁴

Sellü'l-Hüsâmi'l-Hindî li Nusreti Mevlânâ Hâlidî'n-Nakşbendî: Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'nin (h. 1242) İstanbul'da görevlendirdiği halifesi Abdülvehhab es-Sûsî'ye cevaben yazmıştır. İstanbul'daki faaliyetlerinde Mevlânâ Hâlid'in emir ve usulünden çıkan ve Şeyh Hâlid el-Bağdâdî'nin uyarılarına dikkate almayan es-Sûsî halifelikten ve tarîkattan tart edilmiştir. Bunu kabullenemeyen es-Sûsî Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî hakkında bir risale kaleme alarak onu küfürle itham etmiş ve bölgedeki yüksek etkisini cinlerle irtibatlandırmıştır.

İbn Âbidîn, Abdülvehhab'ın iftira ve hezeyanlarına karşı, şeyhi Mevlânâ Hâlid hayattayken yazmaya başladığı risaleyi, ancak onun vefatından sonra tamamlayabilmiştir. Risalede İbn Âbidîn, Mevlâna Hâlid'in özelliklerini, İslam'a ve müslümanlara hizmetlerini anlattıktan sonra es-Sûsî'nin zındıklık, sapıklık, cinleri ve habîs arzî ruhları kullanarak insanları etkilediği şeklindeki ithamlarını sırasıyla ele alıp bunları dört mezheb imamının görüşlerine yer vererek fasıl fasıl cevaplandırmıştır. İbn Âbidîn, risalenin sonlarında İmam Kuşeyrî'nin (h. 465) *er-Risale*'sinden bazı bölümleri özetlemiştir. Risalenin sonunda ise Mevlânâ Hâlid için kaleme alınan mersiyeler yer

²² a. yer.

²³ a. yer.

²⁴ a. yer.

almaktadır.²⁵ Eser ilk olarak hicri 1301 tarihinde Dımaşk'ta Maarif matbaasında basılmıştır. “*Mecmû'atu Resâil-i İbn Âbidîn*” adlı eserin ikinci cildinde 47 sayfa olarak yer alan bu eser, son olarak Irak'ın Süleymaniye kentinde düzenlenen uluslararası Mevlânâ Hâlid Sempozyumu için 2009 yılında Erbil'de Ârâs Yayınevi tarafından yeniden düzenlenerek 79 sayfa halinde neşredilmiştir.²⁶

Mecmû'atu Resâil-i İbn Âbidîn: Müellifin kendi zamanında tartışılan otuz iki mesele hakkında ayrı zamanlarda hazırladığı otuz iki risâleyi ihtiva etmektedir. İlk baskısı hicri 1301 yılında Dımaşk'ta Maarif matbaasında yapılmıştır. İlk baskıya ait nüsha Süleymaniye kütüphanesinde bulunmaktadır. Eserin günümüzde yeni baskıları yapılmıştır. İbn Âbidîn'in ricâlî'l-gaybe dair risalesi *İcâbetü'l-Gavs* da bu risaleler içindedir. Bu eser hakkında ilerde ayrıntılı izahlar yapılacaktır.

B- İBN ÂBİDİN VE TASAVVUF

1- Tasavvufa İntisabı

İbn Âbidîn'in tasavvufî hayata başlaması hocası Şeyh Sâlimî el-Akkad'ın yanında olduğu devrede gerçekleşmiştir. İbn Âbidîn önce Şeyh el-Akkad vesilesiyle Kadirî tarikatına intisap etmiştir. Onun vefatından sonra dönemin ilim adamlarının kendisine yöneldiği Şeyh Mevlânâ Hâlid'e intisap ederek Nakşibendî tarikatına mensup olmuştur. İbn Âbidîn medrese geleneğinden gelen ve aynı zamanda devrin önemli bir âlimi olan Şeyh Mevlânâ Hâlid'den sadece gönül ilimlerini değil zahiri ilimleri de tahsil etmiştir. İbn Âbidîn'in icazetleri arasında Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî tarafından verilen 14 Ramazan 1241 tarihli ilmi icazetname de bulunmaktadır.²⁷ İbn Âbidîn'in zâhirî ve bâtinî ilimlerde Şeyh Mevlânâ Halid'den istifadesi ve şeyhle oluşturduğu kuvvetli hukuku Mevlânâ Hâlid'in vefatına değin sürmüştür.

2- İbn Âbidîn'in Tasavvufi Yönü

²⁵ Kemal Yıldız, “Zahir Batın Dayanışması Mutasavvuf Mevlana Hâlid ile Fakih İbn Âbidîn Örneği”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, S. 15, (2005) s. 132-133.

²⁶ Abdulcebbar Kavak, *Mevlânâ Hâlidî Nakşibendi ve Hâlidilik*, İstanbul, Nizamiye Akademi yay, 2016. s. 27-28.

²⁷ Muhammed Mutî', Nizar Abaza, *Ulemâu Dimaşk*, C. 1, s. 417-418.

İbn Âbidîn Osmanlı Devleti'nin gerileme dönemi olan 18. ve 19. asırlarda yaşamıştır. Büyük askeri sorunların, sosyal ve ekonomik krizlerin vuku bulduğu, devletin yönünü Batı'ya çevirdiği, ıslahatların başladığı bu devrede Şam coğrafyasında medrese ve tekkelerin faaliyetlerini hala verimli bir şekilde devam ettiği görülür. İbn Âbidîn'in icazet aldığı ve istifade ettiği hocalarına, bu âlimlerin eserlerine ve yaşadığı döneme etkilerine bakıldığında devlet ve toplumdaki çözümlenin aksine ilmi birikimin özenle korunduğu anlaşılır. Bunun en büyük ispatlarından biri İbn Âbidîn'in bizzat kendisi ve bıraktığı eserler olsa gerektir. Öte yandan hac dışında Şam'dan hiç ayrılmayan İbn Âbidîn'in önce Kadirî, sonra Nakşî tarikatlarına intisap etme imkânı bulması tekke ve tarikat müesseselerinin de bu coğrafyada canlı olduğunu gösterir. Bunun da etkili bir örneği Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî ve irşat faaliyetleridir.²⁸ Dolayısı ile İbn Âbidîn ilim ve irfanın canlı olduğu XVIII. yy. Şam'ında, tasavvufi bir kültür içinde yetişmiştir ve bu sayede tüm hayatı boyunca tasavvufî esas ve inceliklere muvafık bir hayat sürmüştür. Belli bir tarîkata intisabı ise hocası Seyyid Muhammed Şâkir Sâlimî el-Akkad vesilesiyle gerçekleşmiştir. el-Akkad'ın sadece bir şeriat âlimi değil aynı zamanda tasavvuf ehli bir arif olduğu bilinmektedir. İbn Âbidîn *el-Ukudü'l-Leâli fi'l-Esânidi'l-Avâli*'de Şeyhel-Akkad'ın Şazelî, Halvetî ve Nakşibendî tarikatlarından olan silsilelerinden bahseder.²⁹ İbn Âbidîn'in Sâlimî el-Akkad'la irtibatı Şeyh'in 1807'deki vefatına değin devam etmiştir.

İbn Âbidîn'in Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'ye intisabı Akkad'ın vefatından sonradır ve Şeyh Halid'in Şam'a hicret tarihi olan 1823 yılından önce olması muhtemeldir. Zira Mevlânâ Hâlid'in Şam'a göndermiş olduğu halifesi Şeyh Ahmed el-Hatîb el-İrbîlî Şam'da büyük etki uyandırmış ve başta Şam müftüsü olmak üzere medreselilerin Şeyh Mevlânâ Hâlid'e intisabına vesile olmuştur. İbn Âbidîn'in fetvâ emînliğini yapmış olduğu dönemde Şam müftüsü olan Hüseyin el-Murâdî'nin³⁰ Mevlâna Hâlid'e intisabı bilinmektedir. Net olarak tespit edilemese de İbn Âbidîn'in Şam müftüsüyle birlikte bu devrede Mevlânâ Hâlid'e intisap ettiği ve mektuplaşarak şeyhiyle

²⁸ Bkz. Hamid Algar, "Hâlid el-Bağdadi", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1997, C. 15, s. 283-285; Bkz. Abdulcebbar Kavak, *Mevlana Hâlidî Nakşibendi ve Hâlidilik*, İstanbul, Nizamiye Akademi yay., 2016.

²⁹ Sislileler için bkz. Muhammed Mutî'-Nizar Abaza, *Ulemâi Dimaşk ve A'yenuhe*, C. 1, s. 195.

³⁰ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA) "İbn Âbidîn" maddesinde bu isim Hasan el-Muradî olarak yer alsada Kemal Yıldız bu ismin Hüseyin el-Muradî olduğunu savunmuştur. Biz de *Ulemâi Dimaşk ve A'yenuhe* adlı eseri de dikkate alarak Hüseyin ismini kullandık.

irtibat kurduğu düşünölmektedir.³¹ Mevlânâ Hâlid İbn Abidin'e gönderdiği bir mektupta şöyle der: “Hallerinizi bize gönderme ve gayelerinizi açıklama konusunda araya mühlet koymayınız. Meliki'l-müte'âl olan Allah'ın yardımıyla o konularda gayret göstermekten geri durmayacağız.”³² Bu ifadeler İbn Âbidîn'in seyrü sülûka dair hallerini Mevlânâ Hâlid'e yazdığı ve bu dönemde manevi yolculuğunu şeyhinin yönlendirmesine göre yürüttüğü göstermektedir. Şeyh Hâlid el-Bağdâdî'nin Şam'a hicretinin ardından İbn Âbidîn, şeyhiyle bizzat görüşmeye başlamıştır.

İbn Âbidîn'in Şeyh Mevlânâ Hâlid'in halifelerinden biri olup olmadığı net olmasa da intisabı kesindir. Hâlidiliğin temel kaynaklarında intisabını teyid eden pek çok bilgi bulunmaktadır.

3- İbn Âbidîn ve Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî

İbn Âbidîn'in Şeyh Mevlânâ Hâlid'e intisabının, el-Akkad'ın vefatından (1807) sonra ve Mevlânâ Hâlid'in Şam'a gelmesinden önce gerçekleşmesi muhtemeldir. Buradaki intisap yukarıda belirtildiği üzere halifesi vesilesiyle gerçekleşmiştir ve bu dönemde onunla mektuplaşmıştır. Şeyh Hâlid'in Şam'a hicretinin ardından İbn Âbidîn zâhirî ve bâtinî ilimlerde kendisinden istifade etmiştir. Öyle ki onun ilmi icazetleri arasında Mevlânâ Hâlidî Bağdâdî'den de bir icazeti mevcuttur.

Tasavvufî yönünün yanında saygın bir âlim olan Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî, İbn Âbidîn'in ilmi müktesebatını beğenmiş ve ona yakınlık göstermiştir. Esasen bu yakınlığın bir sebebi de İbn Âbidîn'in ehl-i beytten olmasıdır. Böylelikle aralarında kuvvetli bir bağ oluşmuştur. Aralarındaki karşılıklı sevgi ve saygı pek çok belge ve kaynakta görülür. Bunun en açık örneği Mevlânâ Hâlid'in İbn Âbidîn'in talebi neticesinde verdiği ilmi icazetnamedir. Orada Şeyh Mevlânâ Hâlid, İbn Âbidîn için şu vasıfları kullanmıştır: “Haşimiyye sülalesinin ışığı, Fatıma validemizin silsilesinin kandili, ilim yolunda yüce bir sütun ve dağların zirvesi mesabesinde olan, ilim meclislerinin süsü ve efendisi, övgüye değer ilim önderi, gayreti üstün, şerefi yüce, benzeri nadir bulunan telif eserlerin ve faydalı tasniflerin sahibi –ki o eserlerden

³¹ Kemal Yıldız, “Zahir Batın Dayanışması Mutasavvuf Mevlânâ Hâlid ile Fakih İbn Âbidîn Örneği”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, S. 15, (2005), s. 128-129.

³² Yıldız, a.g.m., s. 129-130; Mevlana Halid el-Bağdâdî, *Mektubat*, der. Muhammed Ali Karadağî, Beyrut, Haşimi yay. 2015, s. 229; Muhammed Mutî'-Nizar Abaza, *Ulemâi Dimaşk*, C. 1, s. 430-431.

menfaatleri beldelelere yayılmış bulunan, fıkıh kitaplarının en çok fayda verenleri ve ayrıntılı konuları en çok içine alanlarından olan "*Reddü'l-Muhtâr*", "*Minhatü'l-Hâlik*", "*Nesemâtü'l-Eshâr*" isimli eserleri sadece bulunsa bile herkesin onları telif edenin faziletini ve gayretinin üstünlüğünü anlayabileceği, muasırı olanların hizmetine koşarak feyizlenmek isteyeceği-, adeta bayrak gönderinin üzerinde bulunan bir meşale gibi önderliğinde iki kişinin bile tereddüt etmeyeceği ve muhalefet iddiasında bulunanın delilinin bulunamayacağı bir bayrak olan, yaşadığı beldenin azizi, asrının bir tanesi, aklî ve naklî ilimlerin allamesi, ilim ehlinin aciz kaldığı meseleleri derin fikriyle çözen, zamanının yüz akı, irfanın süsü, aydınlık veren kandil, tanınan yıldız, latif ve güzel bir bahçeye benzeyen efendi, tereddüt edilmeyen dayanak Seyyid Muhammed Emin b. el-Merhum es-Seyyid Ömer Âbidîn."³³

Metnin icazetname metni olması sebebiyle bu tür ifadelerin icazetlerde gelenek olduğu ve tarafların gerçek hukukunu ifade etmediği yönünde bir eleştiri olabilir. Oysa Mevlânâ Hâlid'in İbn Âbidîn'e gönderdiği bir mektup da kaynaklarda yer alır ve aynı samimi üslup orada da görülür. Mevlânâ Hâlid bu mektubuna şöyle başlamıştır: "Visalının tatlılığından ve cemalinin reşahatından, susuzluğa düşmüş hiç kimsenin uzak duramayacağı zata yani es-Seyyid, es-Sened, el-Hibru'l-müstened Mevlâna Muhammed Emîn Âbidîn'e..."³⁴

Ardından Mevlânâ Hâlid rahimehullah mektuba şöyle devam eder:

"Sizinle görüşüp buluşma arzumuz çoğaldı. Size olan muhabbet ateşimiz arttı. Şeyh İsmâil Enârânî'nin sizden tarafa gitmesini vesîle ederek bu mektubu yazıyorum. Yazdığımız pek kıymetli eserlerle İslam âlemine yaptığımız büyük hizmet için, pek çok duâlara mazhar oldunuz."³⁵

İbn Âbidîn mürşid-mürîd hukukunun gereği olarak- Şeyh Mevlânâ Hâlid'e tevazuyla yaklaşmış, toplumdaki ilmi otoritesi ve saygınlığına rağmen mürşidine bağlılık ve hürmetini her fırsatta göstermiştir. Onu Mevlânâ Hâlid hakkındaki şu beyitleri şeyhine olan bağlılığını göstermektedir:

³³ Kemal Yıldız, Zahir Batın Dayanışması Mutasavvuf Mevlânâ Hâlid ile Fakih İbn Âbidîn Örneği, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, S. 15 s. 129-130; Muhammed Mutî', Nizar Abaza 'Ulemâu Dimaşk, C. 1, s. 417-418;

³⁴ Yıldız, a.g.m., s. 129-130; Mevlana Halid el-Bağdadî, *Mektubat*, hzl. Muhammed Ali Karadağı, s. 229; Mutî', Abaza, a.g.e., s. 430-431.

³⁵ Yıldız, a.g.m., s. 129-130; el-Bağdadî, a.g.e., s. 229; Mutî', Abaza, a.g.e., s. 430-431.

*“Şeriatın bir rüknü eğilmeye görsün
Dağları yerinden oynatan, asrın yegâne âlimiyle rızıklandırıldık
Odur neşe kaynağı, insan-ı kâmil
Odur en büyük müctehid, takvalı, temiz insan
Cömerttir, iffetlidir, doğru sözlüdür. O ilimlerin denizidir
Batıda ve doğuda kuzeyde ve güneyde, her tarafta bir mesele zorlaştığında
Zekâsıyla tüm zincirleri çözer
Onun ışığı içimde tecelli ettiğinden bu yana
Ay dolunaydaki hali gibi kemale erer
Asrını ehline kadeh kadeh içirir
Saf içecekten yudum yudum
O bir kutubdur, onunla döner irfanın değirmeni
Sözleriyle, davranışlarıyla eşsizdir
O tarikat yolunun şeyhidir
Onun ışığıyla hidayete eren, tertemiz olur
Ona yaraşır Hz. Osman’ın soyundan gelmek
O’dur “Zü’l-hayâ” ve “Zü’n-nüreyn” lakaplı olan.”³⁶*

Mevlânâ Hâlid’in hayatının son dönemlerinde bir fitne çıkmıştır. Mevlânâ Hâlid el-Bağdadî’nin (h. 1242) İstanbul’da görevlendirdiği halifesi Abdülvehhab es-Sûsî’ye İstanbul’daki faaliyetlerinde Mevlânâ Hâlid’in emir ve usulünden çıkmış ve Şeyh Hâlid el-Bağdadî’nin uyarılarını dikkate almamıştır. Bunun neticesinde Şeyh Mevlânâ Hâlid Abdülvehap es-Sûsî’yi halifelikten ve tarikattan tart etmiştir. O da yandaşlarıyla Hz. Şeyh’in aleyhinde kara propagandaya girişmiştir. Hatta Mevlânâ Hâlid’in kâfir olduğuna dair bir risâle yazmış, burada Mevlânâ Hâlid hazretlerinin cinlerle çalıştığını ve insanları onlarla etkilediğini öne sürmüştür. Abdülvehap’ın bu iftiraları Mevlânâ

³⁶ Abdulmecid el-Hanî, *Hedâiku’l-Verdiyye*, ter. Mehmet Emin Fidan, İstanbul, Semerkand yay., 2011, s. 827; Bkz. İbn Âbidîn, “*Sellü’l-Hüsâmi’l-Hindî li Nusrati Mevlânâ Hâlidî’n-Nakşebendî*”, *el-Mecmuatü Resaili İbn Âbidîn*, s. 326-329.

Hâlid'i ziyadesiyle mahzun etmiştir. Es-Sûsî bu risaleyi bölge valisine ve bazı Halidî halifelerine göndererek Mevlânâ Hâlid'den yüz çevrilmesini amaçlamıştır. Vali, Şam'ın âlimlerine durumu anlatmış ve karşı bir risale hazırlamalarını istemiştir.

İbn Âbidîn mürşidi ve üstadı olan Mevlânâ Hâlid'in müdafaası için gönüllü olmuş ve tüm bu karalamalara cevap vermek için bir risale kaleme almaya başlamıştır. Fakat 14 Zilkade 1242/9 Haziran 1827'de Şeyh Mevlânâ Hâlid vefat etmiş ve bu risaleyi görememiştir. İbn Âbidîn o vakte kadar risalenin dördüncü faslına kadar yazmış ve cenaze işlerinin ardından risaleyi tamamlamıştır. İbn Âbidîn risalesini şöyle isimlendirmiştir: "*Sellü'l-Hüsâm el-Hindî li Nusrati Mevlânâ Hâlid en-Nakşibendî-Mevlâna Hâlid Nakşibendî'ye Yardım İçin Çekilmiş Keskin Hint Kılıcı*" Eser Şam ehli başta olmak üzere devlet erkânı, ulema ve muridan tarafından hüsnükabul görmüş ve özellikle Şam civarında Abdulvehab es-Sûsî'nin neden olduğu fitne söndürülmüştür.³⁷

Onlarca halifeyi, yüzlerce büyük âlimi ve medreseliyi kapısında toplamış Mevlânâ Hâlid'i savunma maksatlı yazılan birkaç reddiyeden birinin İbn Âbidîn'e ait olması, yazılan risalenin hüccet kabul edilmesi, esasen Mevlânâ Hâlid ve İbn Âbidîn arasındaki kuvvetli bağın tasdiki manasına gelmektedir. Zira bir kişiye şahitlik yapan ve onu savunan kişi o kişiyi tanımıyor ve yakınlığı bulunmuyorsa onun şahitliği ve müdafaası kabul edilmez. Öte yandan tanıyan ve bilen yüzlerce kişiden birkaç kişi onu anlatıp şahit olacaksa ona en yakın olanlar tercih edilir. Bu olayda da akl-ı selimin bu hakikatinin gerçekleştiği görülür.

Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'nin vefatından sonra İbn Âbidîn'in kaleme aldığı şu methiye de İbn Âbidîn'in Mevlânâ Hâlid'le olan gönül bağını açık bir şekilde ortaya koyan bir diğer örnektir: Şiirde Abdulvehab es-Sûsî ve yandaşları da zemmedilmektedir:

Dinimiz onunla yüceldi.

Onunla güzelleşti Nakşibendî tarikatı.

Onun gibi âlim ve takvalısını görmedik.

Onun gibi faydalısını görmedik.

İnsanlar çirkinleşti; ancak o tertemiz kaldı.

Bir cahil ondan imkânsız bir şey istedi.

³⁷ el-Hanî, a.g.e., s. 790.

*Hasetçileri çoğaldıkça onun hidayeti arttı.
Onlar dalâletin içinde battıkça battılar.
Ona zalimce iftira attular, hakir olmasını istediler,
Ahlâkça yüceldiğini gördüklerinden bu yana.
Çirkinlere göz yumdu, güzel ahlâkını gösterdi,
Böylece yüceldikçe yüceldi.
Hasetçi bu ışığı söndüreceğini mi sanıyor?
O takvada yüce makama ulaşmıştır.
Nice Allah'a secde edenler onunla nurlanmıştır.
Onun güzelliğinden libas giymiştir.
O nice düşkünün, fakirin geçimini sağlamıştır,
Onun bağışıyla ümitlerini gerçekleştirmişlerdir.
O nice terkedilen güzel alışkanlığı övmüştür,
Diliyle nice amansız hastalığı iyileştirmiştir.
Nice yüce hasleti bünyesine almıştır,
Yıldızlar bile ulaşamamıştır onun zirvesine.
Mezîyetlerinin bir kısmını saymak istersen,
Kum taneciklerini sayacak değilsin.
O dua ettiğinde, Allah duasına icabet eder, mekânı ebedî cennet olsun
Gözler onun için çok gözyaşları dökmüştür.
Gözler çocuğunu yitiren anneye dönmüştür.
el-Baki olan Allah'ın rahmeti üzerine olsun,
Merkadı rahmetle dolsun.³⁸*

Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'nin cenaze namazını İbn Âbidîn kıldırmıştır. Halifeleri ve yüzlerce âlim içinde cenaze namazını onun kıldırması da İbn Âbidîn'in Hz. Şeyh'e olan yakınlığının ve bu yakınlığın tekkede de kabul gördüğünün bir başka göstergesi olmuştur.

4- Hâlidî Kaynaklarında İbn Âbidîn

³⁸ el-Hanî, a.g.e.,s. 790; İbn Âbidîn, *Sellü'l-Hüsâm*, s. 326-329.

İbn Âbidîn'in yer aldığı birinci Hâlidî kaynağı şüphesiz Şeyh Mevlânâ Hâlid'in *Mektubat*'ıdır. Yukarı bölümde yer aldığı üzere Mevlânâ Hâlid'in İbn Âbidîn için kaleme aldığı icazet ve mektup bulunmaktadır. Bunun dışında genç yaşta Mevlânâ Hâlid'e intisap eden ve dergahında uzun yıllar hizmet eden müntesiplerinden olan Fasih Haydarî'nin kaleme aldığı *el-Mecdüt-Talid*'de İbn Âbidîn'in Mevlânâ Hâlid'e intisap eden onlarca alim arasında olduğu zikredilmiştir.³⁹

Yine Hâlidî kaynaklarından *el-Hedaikü'l-Verdiyye*'de İbn Âbidîn'in de bir çok alim gibi Mevlânâ Hâlid'e intisap ettiğinden bahsedilir.⁴⁰ Ayrıca Abdulvebab es-Sûsî'ye karşı Mevlânâ Hâlid'i savunmak için "*Sellü'l-Hüsâm*" adlı risaleyi kaleme alışı şu şekilde anlatılır: "Şam fetva emini Şeyh Muhammed Âbidin, bu zındıkların iddialarını çürütmek ve onların yalanlarını ortaya çıkarmak için bir risâle yazdı. Risalesinin adını da *Sellü'l-hüsâm el-Hindî li-Nusrati Mevlânâ Şeyh Hâlid Nakşibendî* koydu. Bu risâlesi ile o azgınlığın iddialarını bıçak gibi kesip attı. Ortaya çıkışlarına da konuştuklarına da pişman etti. Onlara yardım ve yataklık yapanların işini bitirdi."⁴¹

Eserde İbn Âbidîn'in Mevlânâ Hâlid'i ziyaretinden ve şu olaydan da bahsedilmektedir: "Bir salı günü hakikat ehlinden Şeyh Seyyid Muhammed Emin Âbidin onu ziyarete geldi. Mevlânâ hazretlerine şöyle dedi: "Efendim, iki geceden beri Osman Zünnûreyn efendimizi (radiyallahu anh) rüyamda görüyorum. O ölmüş, ben de ayakta duruyor, onun namazını kılıyorum." Bunun üzerine Mevlânâ Hâlid kuddise sırruhû, "Ben de onun evladındanım, bu rüya beni işaret ediyor, dedi."⁴²

Eserde rüya yorumunun kısa sürede gerçekleştiği ve vefatın ardından İbn Âbidîn'in Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'nin cenaze namazını kıldırıldığı ve cemaatin kalabalığı detaylıca anlatılır. İbn Âbidîn'in Mevlânâ Hâlid için yazdığı bazı methiyelere de yer verilmiştir.

İbn Âbidîn'den bahseden bir diğer Hâlidî kaynağı *Mevahibü's-Sermediyye fi Menakibi Sâdâtu Nakşibendiyye*'dir. Konu ile ilgili kısımlarda Mevlânâ Hâlid'e intisap ettiği, muhakkik âlimlerden olduğu, Abdulvebab es-Sûsî'nin ve yandaşlarının fitnesini yok etmek için bir risale yazdığı, vefatına yakın Şeyh Mevlânâ Hâlid'i ziyaret ettiği ve

³⁹ Haydarî, *el-Mecdü't-Tâlid*, ter. Eser Sazak, İstanbul, Semerkand yay., 2011, ss. 36-71.

⁴⁰ Abdulmecid el-Hanî, *Hedaiku'l-Verdiyye*, s. 790

⁴¹ el-Hanî, *a.g.e.*, s. 824.

⁴² el-Hanî, *a.g.e.*, ss. 826-829.

ona Hz. Osman'la ilgili yukarıda da geçen rüyayı anlattığı, ayrıca cenaze namazında hazır olup Şeyh İsmail'in işaretleriyle cenaze namazını kıldırıldığı yazılıdır.⁴³

Osmanlıca Hâlidî kaynaklarından *Şemsu's-Şümûs*'ta el-Hac Hasan Şükrü Efendi İbn Âbidîn'in Şeyh Hâlid'e intisabını şöyle anlatır: “Şam'da *Haşiyetü Dürrü'l-Muhtar* kitabının sahibi, fakihlerin sonuncusu Seyyid İbn Âbidîn hazretleri de Mevlânâ Hâlid'in yüce eşiğine intisap etmişlerdir.”⁴⁴

Başta Mevlânâ Hâlidî Bağdâdî'nin kendi mektup ve icazeti olmak üzere, bizzat onun dergâhında hizmet eden müridinin eseri ve Hâlidiliğin temel kaynakları arasında sayılan diğer eserlerin neredeyse tamamında İbn Âbidîn ismine rastlamak mümkündür. Mezkûr eserlerde İbn Âbidîn'in intisabı anlatılmış, bazılarında Mevlânâ Hâlid'le olan hatıraları ve onun için yazdığı beyitlere de yer verilmiştir.

İbn Âbidîn'in Mevlânâ Hâlid'e intisabı kesin olsa da halifeliği kesin değildir. Öte yandan zaman zaman ortaya çıkan bu görüş sağlığında onunla olan yakınlığı, aralarında müşid-mürid hukundan ziyade müşid-halife hukukuna benzeyen hukukları ve halifelerinin de bulunduğu bir ortamda vasiyeti üzerine cenaze namazını onun kıldırması gibi durumlara dayanmaktadır. İbn Âbidîn'in anlatıldığı eserlerde “Mevlânâ Hâlid'e yetişti. Mevlânâ Hâlid ona tarikat ve icazet verdi”⁴⁵ cümlesi tasavvufî metinlerde genelde hilafet için kullanılan cümledir. Ancak Mevlânâ Hâlid'den ilmi icazet almış olduğu göz önünde bulundurulduğunda, mezkûr “icazet verdi” ibaresinin ilmi icazete delalet etmesi de muhtemeldir. İbn Âbidîn'in Mevlânâ Hâlid gibi bir müşidi kâminden icazetli olması ilk bakışta akla tasavvufî hilafeti getirmektedir. Karışıklığın bir nedeni de bu olsa gerektir.

⁴³ Necmeddin b. Muhammed, *Mevahibu'l-Sermediyye fi Menakibi Nakşibendiyye*, Kahire, Daru's-Saadet, 2005, s. 237-260.

⁴⁴ Hasan Şükrü, *Şemsu's-Şümûs*, hzl. Eser Sazak, İstanbul, Semerkand yay., 2012, s. 155.

⁴⁵ Metnin orijinali şöyledir:

واتصل ابن عابدين بالشيخ خالد النقشبندي ، فلقنه الطريقة وأجازه.

İKİNCİ BÖLÜM

ANA HATLARIYLA VELAYET VE RİCÂLÜ’İ-GAYB

A- ANA HATLARIYLA VELAYET

Kur’an-ı Kerim’de ve hadîs-i şeriflerde müminlerin farklı sınıflarından bahsedilmiş ve iman eden herkes yalnızca “mümin” ismiyle isimlendirilmemiştir. Her iman eden “mümin” olmakla birlikte müminler içinden özel bazı gruplar taşıdıkları çeşitli vasıflar nedeniyle evliyaullah⁴⁶ (veli), sıddık⁴⁷, sâlih⁴⁸, sâdık⁴⁹, muhsin⁵⁰, ebrar⁵¹, sâbikûn⁵², mukarrebûn⁵³, müttaki⁵⁴ gibi isimlerle anılmıştır. Bütün bu isimlerin en genel kullanımını ise “evliyaullah/veli” kavramında toplanmıştır. Günümüze kadar olduğu gibi günümüzde de yaygın kullanımı devam etmektedir.

Veli kelimesi lügatte yardım eden, korunan anlamına gelir. İstilahta veli Hakk’ın işini üzerine aldığı ve isyandan koruduğu, ricâlullahın ulaştığı en üst noktaya varıncaya kadar tevfikini esirgemediği⁵⁵ salih, müttaki, istikamet sahibi, Allah’ın rızasını ve dostluğunu kazanan faziletli mümin demektir. “Evliyaullah-Allah’ın velileri” kullanımının geçtiği bir ayet-i kerimede şöyle buyrulmuştur:

﴿أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ ﴿٦٢﴾ ﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ﴾ ﴿٦٣﴾

﴿لَهُمُ الْبُشْرَىٰ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ﴾ ﴿٦٤﴾

⁴⁶ Yunus, 10/62-64.

⁴⁷ el-Nisa, 4/69.

⁴⁸ el-Nisa, 4/69.

⁴⁹ et-Tevbe, 9/119.

⁵⁰ Lokman, 31/3.

⁵¹ Mutaffifin, 83/18.

⁵² el-Vâkia, 56/10.

⁵³ el-Vâkia, 56/11.

⁵⁴ el-Enfal, 8/34.

⁵⁵ Kâşânî, *İstilahâtü Süfîyye*, Ter. Abdurrezzak Tek, Bursa, Bursa Akademi yay. 2014, s. 19; Kuşeyrî, *Risale*, s. 381; Süleyman Uludağ, “Veli”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (*DİA*), C. 43, s. 25.

*Bilesiniz ki, Allah'ın velilerine hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de. Onlar iman etmiş ve Allah'a karşı gelmekten sakınmış (takva sahibi) olanlardır. Dünya hayatında da, ahirette de onlar için müjde vardır. Allah'ın sözlerinde hiçbir değişme yoktur. İşte bu büyük kurtuluştur.*⁵⁶

*Velinin geçtiği bir kutsi hadîste ise şöyle buyrulur: Her kim benim veli kuluma düşmanlık ederse muhakkak ki ben ona harb ilân ederim. Kulum, kendisine farz kıldığım ibadetleri yerine getirmekten daha sevimli bir şeyle bana yaklaşamaz. Kulum bana nafile ibadetlerle yaklaştırmaya devam eder. Nihayet ben onu severim. Onu sevince o benimle iştir, benimle görür, benimle tutar, benimle yürür. Benden herhangi bir şey isterse onu veririm. Bana sığınırca muhakkak onu himaye ederim.*⁵⁷

Ayet-i kerime ve hadîs-i şerifte Allah'ın özel muamele ettiği bir zümrenin varlığı söz konusudur. İbnü'l-Arabî veliler hakkında "Allah Teâla gayretullahı⁵⁸ evliyasına has kılmıştır. Veliler has kılınanlardır."⁵⁹ diyerek velilere olan bu özel muamele ve ihsana işaret eder. Konu ile ilgili eserlerde velilik/velayet velayeti amme ve velayeti hassa şeklinde ikiye ayrılmıştır.⁶⁰ Her iman eden Allah Teâla'nın himayesine girmesi, muhafaza altına alınması ve korunması sebebiyle bir velidir. Bu türden bir velayet genel anlamda velayet/velayeti amme sayılmıştır.

Sûfilerin bahsettiği velayet ile velayeti ammenin belirgin farkları vardır. Sûfilere göre özel anlamda velayet/velayeti hassa için ise kulun taşınması gereken vasıflar, geçmesi gereken menzil ve mertebeler bulunmaktadır. Bazı ayeti kerimelerde bu vasıf ve mertebelerin bir kısmına işaret edilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de ticaret ve alışverişin Allah'ı zikretmekten, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoymadığı kişiler⁶¹, Allah'a verdikleri söze sâdik kalan müminler⁶², (maddi ve manevi) temizlenmeyi

⁵⁶ Yunus, 10/62-64.

⁵⁷ Buhari, "Rikak", 38; İbn Mace, "Fiten", 16,

⁵⁸ İki türlü gayret vardır. Hakk'ın hadler aşıldığındaki gayreti ve kulun esrarı, gizlilikleri muhafaza etmesinin karşılığı olan gayret. Hakk'ın evliyaya olan gayreti, ikinci kısımdaki gayrettir yani Hakk'ın tevfiik ve inayeti evliyanın sırları ve gizlilikleri muhafaza etmesi sebebiyledir. Halka kapalı olan âlemdeki pek çok sır ve gizlilik onlara ayan olur. Ancak onlar bunu muhafaza edip korurlar. Bu durum gayretullahı celbeder ve Hakk'ın ihsanına nail olurlar. Müminler bu sebeple bir velinin ismini duyduklarında "kaddesallahu sırrahu-Allah sırlarını yüceltsin" şeklinde dua ederler. Bkz. İbnü'l-Arabî, *Istulâhâtu's-Sûfiyye*, s. 327.

⁵⁹ İbnü'l-Arabî, *Istulâhâtu's-Sûfiyye*, ter. Vahdettin İnce, İstanbul, Kısın yay., t.y., s. 327.

⁶⁰ Süleyman Uludağ, "Veli", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 43, s. 25-28.

⁶¹ en-Nûr, 24/37

⁶² el-Ahzâb, 33/23

sevenler⁶³ erkek ve kadınları kapsayacak biçimde “ricâl” (erler) kelimesiyle karşılanmış, bu manada özel anlamdaki velilere işaret edilmiştir. Allah’ın “ibâdî-ibâdünâ” (kullarım-kullarımız) diye nitelediği ve kendisine izâfe ettiği bazı özel kulları vardır ki⁶⁴ onlar kendilerini şeytanın kolaylıkla etkileyemediği⁶⁵, ihlâslı⁶⁶, sâlih⁶⁷, korku ve hüzünden kurtulmuş⁶⁸, aralarına katılanların cennete gireceği⁶⁹, Allah’ın sevdiği ve Allah’ı seven⁷⁰, dürüst, takvâ sahibi, sabırlı, tevekkül ve ihsan ehli⁷¹ kimseler olarak tanımlanır. Allah ile aralarında özel dostluk bulunan veliler⁷² de bu niteliklere sahiptir.⁷³

İlk dönem sûfî müelliflerden Ebu Nasr Serrac (h. 378) ayet-i kerime ve hadîs-i şeriflerde bildirilen mümin sınıfları için şunları söyler: Allah ve resulü müminlere ait hangi sıfattan bahsetmişse o sığata sahip insanlar her devirde bulunur. Şayet bulunmayan ve bulunmayacak olsaydı böyle bir şeyden bahsedilmezdi.⁷⁴ Bu görüş sûfîlerin genel yaklaşımıdır. Ehli tasavvufa göre her devirde veli⁷⁵, sıddık⁷⁶, sâdik⁷⁷, ebrar,⁷⁸ müttaki⁷⁹, sâlih⁸⁰, sâbikûn⁸¹, mukarrebûn⁸², verasetü’l-enbiya⁸³ kullar bulunur.

⁶³ et-Tevbe, 9/108

⁶⁴ el-Bakara, 2/186; el-Kehf, 18/65

⁶⁵ el-Hicr, 15/42, 49; el-İsrâ, 17/53

⁶⁶ el-Hicr, 15/40; Sâd, 38/83

⁶⁷ et-Tahrîm, 66/10

⁶⁸ ez-Zuhruf, 43/68

⁶⁹ el-Fecr, 89/29-30

⁷⁰ el-Mâide, 5/54

⁷¹ Âl-i İmrân, 3/76, 146, 159; el-Hucurât, 49/3

⁷² Velayeti hassa sahipleri.

⁷³ Süleyman Uludağ, “Veli”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 43, s. 25-28.

⁷⁴ Serrac, *el-Lüma*, s. 34-35.

⁷⁵ Bkz. Kâşânî, *Istilahâtü Sufiyye*, Ter. Abdurrezzak Tek, Bursa, 2014, s. 19; Kuşeyrî, *er-Risale*, s. 381; Uludağ, a.g.e., s. 25.

⁷⁶ Sıddık: Elest bezminde Allah’a verdiği sözü en sağlam bir şekilde muhafaza eden, niyeti halis, söz ve davranışlarında dosdoğru mümin anlamındadır. Gramer yapısı ismi tafdil olduğundan, sadıklardan daha üstün oldukları anlaşılmaktadır. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Kabalcı yay., 2001, s. 312; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul, Anka yay., 2005, s. 566

⁷⁷ Bkz. Dipnot 76, “Sıddık”

⁷⁸ Ebrar: İtaatkâr, sadakatli, vefakâr ve iyiliksever olmak anlamındaki “birr” kökünden türemiştir. Allah’a yakın, itaatli ve sadık seçkin kullara verilen isimdir. Bkz. Cebecioğlu, a.g.e., s.178; Metin Yurdagür, “Ber”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 5, s. 468-469.

⁷⁹ Müttaki: Korkan, saygı gösteren, itaat eden, anlamlarındaki takvâ kelimesinin ismi failidir. İstılahta Allah’a itaat ederek azabından sakınan, Rabbin gazabını celp edecek işlerden nefsini koruyandır. Uludağ, a.g.e., s. 256.

⁸⁰ Sâlih: “İyi, doğru, yararlı ve uygun olmak; doğruluk, dürüstlük” anlamlarındaki salâh (sulh) kökünden türemiştir. Sâlih “faydalı ve iyi ameller yapan, doğru ve güzel olan yolda yürüten, çeşitli bozukluk ve yanlışlardan kendini muhafaza eden mümin demektir. Cebecioğlu, a.g.e., s. 541; Mustafa Çağrııcı, “Salih”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 36, s. 31-32.

⁸¹ Sâbikûn: Sözlükte “birinin önüne geçmek, onu geride bırakmak” anlamındaki “sebk” kökünden türemiştir. Terim olarak “muhacirlerden ve ensardan İslâm’a ilk girenler; hayırlı iş ve faziletli amellerde öncü olanlar” anlamındadır.

İslam âleminde velayet konusundaki görüşleriyle tanınan Hakîm Tirmizî (h. 320) veli için on özellikten bahseder. Ona göre veli sadakat ile ibadet eden, bunları yaparken karşılaştığı zorluklara sabreden, istikametini bozmayan, farzları yerine getirip haramlardan kaçan kişidir. Bunlara devamiyet neticesinde ıslah, arınma, tasfiye, edep, temizlenme, güzelleşme, genişleme, tezkiye, cesaretlenme ve muhafaza elde eder ve velayete hak kazanır.⁸⁴

Hakîm Tirmizî velayetle ilgili meşhur eseri *Hatmü'l Velaye*'de bu on özelliğin nasıl ve nerede gerçekleştiği kademe kademe anlatarak şöyle der: Sadakat ile ibadet eden, bunları yaparken karşılaştığı zorluklara sabreden, istikametini bozmayan, farzları yerine getirip haramlardan kaçan kişi gerekli şartları taşıdığı anda Allah Teâla onu ıslah için Mülkü Ceberut'a nakleder. Burada nefsinin kontrol altına almasını ve nefsinin korkup uysallaşmasını sağlar.(Böylelikle velayetin birinci özelliği "ıslah" gerçekleşmiş olur.) Devamında ikinci özellik arınmanın gerçekleşmesi için Mülkü's-Sultan'a iletir. Burada nefsinde bulunan şehvetlerin aslı ve dayanağı olan güç azalır. Sonra edeplenmesi için Mülkü'l-Celal'e nakleder. Ardından saflaşması için Mülkü'l-Cemal'e götürür. Sonra temizlenmesi için Mülkü'l-Azamet'e ulaştırır. Sonra tezkiye için Mülkü'l-Heybet'e erdirir. Sonra genişlemesi için Mülkü'r-Rahmet'e vardırır. Buradan terbiye olması için Mülkü Beha'ya nakleder. Sonra tayyib hale ulaşması için Mülkü'l-Behçet'e aktarır. En sonunda ferd olması için Mülkü Ferdaniyete girmesini sağlar. (İlahi) lütuf onu ferd kılar, ilahi rahmet onu toplar, ilahi muhabbet onu kurbiyyet sahibi yapar, ilahi şevk onu daha da yakınlaştırır. Sonra ilahi irade onu Allah'a yaklaştırır ve (velileri arasına) Allah onu kabul eder.⁸⁵

Abdülkerîm Kuşeyrî (h. 465) de velinin vasıflarını tarif ederken onun Hakk'ın hudutlarını koruyup emirlerini yerine getirme-yasaklarından kaçınmada samimi, bütün hallerinde sadık, halka karşı şefkat ve merhamet sahibi olduğunu söyler. Ona göre veli güzel ahlakıyla halktan gelen zorluklara tahammül eden, halkın yükünü çeken, bir karşılık beklemezsin herkese Allah'ın lütuf ve ihsanını isteyen, bütün himmet ve

⁸² Mukarrebûn: Lügatte "yakın olmak, yaklaşmak" mânasındaki "kurb" kökünün tef'îl kalıbından türemiş, çoğul sıfattır. İstilahta Allah'a yakın seçkin kulları ifade eder. Bu makamda olanların derecesi ebrardan daha üstündür. Mehmet Efendioğlu, "Sâbikûn", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 35, s. 344-345.

⁸³ Lügatte peygamberlerin varisleri anlamındadır. İstilahta ilmiyle amil, rabbani âlimler, mürşidi kâmil ve derecesi yüksek veliler kastedilir. Cebecioğlu, a.g.e. s. 699.

⁸⁴ Hakîm Tirmizî, *Hatmü'l-Velâye*, ter. Salih Çift, İstanbul, İnsan yay. 2006, s. 85.

⁸⁵ Tirmizî, a.g.e., s. 89-90.

gayretini halkın kurtuluşu için kullanan, intikam peşine düşmeyen ve hiç kimseye kin gütmeyendir. Ayrıca bir velinin kimsenin malına el uzatmayacağını, insanların sahip olduklarına tamah edip göz dikmeyeceğini ve onlarda gördüğü kusurları yaymayacağını söyler. Onun tarifinde veli ne dünyada ne ahirette kimseye nefsi adına davacı olmayandır.⁸⁶

Kur'an ve sünnette işaret edilen, sûfî büyüklerinin de detaylandığı veli vasıflarına bakıldığında velayeti amme denilen genel anlamdaki veliliğin imanla birlikte elde edilebileceği halde velayeti hassanın müminin üstün azmi ve gayreti, Allah'ın ihsanı neticesinde ancak gerçekleşebileceği anlaşılmaktadır. Zira *Hatmü'l-Velâye*'de ya da *er-Risale*'de sayılan bu vasıfların herkeste var olduğunu iddia etmek ya da herkesi Allah'a sadık, müttaki kul olarak görmek vakıya uygun değildir. Şüphesiz insanlar derece derecedir. Abdülkerîm Kuşeyrî bu hususu veciz bir şekilde şu cümleyle anlatır: "Her beşer, Bişr⁸⁷ değildir."⁸⁸

Hadîs-i şeriflerde peygamberlerin miras olarak dinar ve dirhem bırakmadığı, yalnızca ilim bıraktığı ve âlimlerin peygamberlere varis olduğu belirtilir.⁸⁹ Bu konuda İmam Kastalanî (h. 923) "Nübüvvetten daha şerefli bir rütbe olmadığı gibi bu rütbeye varis olmaktan daha yüksek bir şeref de yoktur" demiştir.⁹⁰ Ehli tasavvufa göre Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi vesellem) veraset hususunda en büyük pay velilerdedir. Ebu Muhammed el-Endelûsî'ye⁹¹ (h. 675) göre mukâşefe sahibi ve ahvalinde istikamet ehli, yüksek derecedeki veliler Resulullah'ın mirasından en büyük paya sahiptirler. Efendimizdeki manevi haller (ümme-i olma hududuna uygun olarak) hakiki varislerinde mevcuttur.⁹² Dolayısıyla Efendimiz'in kendi ashabını doğru yola iletip irşad etmesi gibi hakiki varisler de ümmetin fertlerini doğru yola iletip irşad ederler. Allah'ı tanıyıp sevmelerine yardımcı olurlar.

⁸⁶ Kuşeyrî, *er-Risale*, s. 381-382.

⁸⁷ Bişr el-Hafî kastedilmektedir. Bu cümle her insanın Bişr el-Hafî gibi faziletli olmasının beklenemeyeceğini anlatmaktadır.

⁸⁸ Abdülkerîm Kuşeyrî, *en-Nahvü'l-Kulûb el-Kebir*, tah. Ahmet Alaaddin-İbrahim Desyuni, Kahire, Darü'l - İlm ve Fikr, 1994, C. 1, s.54.

⁸⁹ Ebu Davut, "İlim",1; Tirmizî, "İlim", 19; İbn Mace, "Mukaddime", 17, Darimi, "Mukaddime",32.

⁹⁰ Kastalanî, *İşaretu's-Sari*, C. 1, s. 167

⁹¹ Müellifin tam adı, Ebû Muhammed Abdullah b. Sa'd b. Ebî Cemre el-Endelûsî'dir. İbn-i Ebî Cemre diye tanındı. Kâhire'de 675 (m. 1276) yılında vefât edip, Kurâfe kabristanına defnedilmiştir. Dönemin alim ve salihlerindedir. Sahîh-i Buhârî için yazmış olduğu bir muhtasarı vardır. Bu muhtasar için *Behçeti'n-Nüfus* adıyla bir şerh yapmıştır.

⁹² el-Endelûsî, *Behçeti'n-Nüfus*, C. 2, s. 193.

Sûfilere göre müminler arasında sınıflar olduğu gibi veliler arasında da sınıf ve dereceler vardır. Zira her mümin Allah'a yakınlıkta bir olmadığı gibi velilerin de Allah ile hukukları, Allah'tan gördükleri ihsanlar derece derecedir. Her velinin salih ameli, takvası, hizmeti ve gayreti farklıdır. Bu durum velilerin kendi aralarındaki mertebeler meydana gelmesinin en önemli nedenlerindedir. Ayrıca bu farklılığın bir diğer nedeni de Allah'ın da kulları arasından seçmesi hakikatidir. Zira zamanın, mekânın ve mahlûkatın sahibi Allah, Kadir gecesi, Ramazan-ı Şerif gibi zaman dilimlerini diğer zamanlardan seçip faziletli kılmış, Mescid-i Haram, Mescid-i Aksa gibi mekânları mukaddes kılarak diğer mekânlar üzerine bereketli kılmıştır. Bunun gibi Allahu Teâla insanlar arasında da bu derecelendirmeyi yapmıştır.⁹³ Sûfilere göre Cenab-ı Hak insanlar içinden peygamberleri, peygamber içinden Hz. Muhammed'i (sallallahu aleyhi vesellem), iman eden müminler içinden velileri ve veliler içinde de ricâlullahı seçmiş, onlara özel ihsanlarda bulunmuştur.

B- ANA HATLARIYLA RİCÂLÜ'L-GAYB

Müminler içinde veliler gibi özel bir sınıftan bahsedildiği gibi veliler içinde de ricâlü'l-gayb isimli seçkin bir iç-sınıftan bahsedilmiştir. Kelime anlamı 'görülmeven adamlar, bilinmeyen erler'dir. Tasavvufi ıstılahta veliler zümresinin büyüklerine verilen özel bir isimdir. Bu taife

﴿۳۱﴾ وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ

"Rabbinin ordularını ondan başkası bilmez"

ayet-i kerimesinin bir tecellisidir. Ricâlullah kavramı daha geniş anlamlara kullanılsa da ıstılahta ricâlü'l-gaybı ifade etmek için de kullanılır.

Sûfilere göre ricâlü'l-gayb âlemde tasarruf sahibidir. Meleklerin âlemin nizamında çeşitli görevleri bulunduğu bilinmektedir. Buna benzer bir şekilde veliler içinden kutub, abdal, evtâd, nücebâ, nükabâ gibi derece ve sıfatlara yükseltelen salih kullara da birtakım yetkiler verilmektedir. Âlemin zahiren yöneticileri olduğu gibi manevi yöneticileri de vardır. Ricâlü'l-gayb âlemin ve veliler zümresinin manevi

⁹³ En'am, 6/165; Zuhruf, 43/32; İsrâ, 17/21.

yöneticileridir. Bu nedenle Hücvirî onlardan bahsederken komutan⁹⁴ velilerdir, der.⁹⁵ Onların sayıları bellidir. Hiçbir zaman eksilmez ya da artmaz. Birinin vefat etmesi durumunda hemen yerine biri getirilir. Ricâlü'l-gayb kutub, gavs, imâmân, evtâd, abdal, nücebâ, nükabâ gibi isimlerle anılırlar.⁹⁶

Ricâlü'l-gayb konusu Kur'an'da ıstılah anlamıyla geçmez. Ancak bu zatlara ricâlü'l-gayb veya ricâlullah denilmesinin Kur'an ayetlerinden mülhem olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin;

رِجَالٌ لَا تُلْهِهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَن ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ

وَالْأَبْصَارُ ﴿٣٧﴾

*Onlar, ne ticaret ne de alış-verişin kendilerini Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoyamadığı (ricâldir) kimselerdir. Onlar, kalplerin ve gözlerin allak bullak olduğu bir günden korkarlar.*⁹⁷

ayeti kerimesi “ricâlun” kelimesiyle başlamakta ve devamında Allah'ın razı olduğu bir mümin sınıf tanımlanmaktadır. Başka bir ayette şöyle buyrulur:

مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَّنْ قَضَىٰ نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا

تَبْدِيلًا ﴿٢٣﴾

*Mü'minlerden öyle (ricâl) adamlar vardır ki, Allah'a verdikleri söze sâdik kaldılar. İçlerinden bir kısmı verdikleri sözü yerine getirmiştir (şehit olmuştur). Bir kısmı da (şehit olmayı) beklemektedir. Verdikleri sözü asla değiştirmemişlerdir.*⁹⁸

Bu ayeti kerime de “minel müminüne ricâlun-müminler içinde öyle adamlar vardır ki” kelimeleriyle başlamakta ve Allah'ın razı olduğu bazı amelleri işleyen kişiler anlatılmaktadır. Bu ve benzeri ayetlerdeki “ricâl” vurgusu, lügat anlamından daha geniş

⁹⁴ Süleyman Uludağ bu bölümün tercümesinde ricalü'l-gayb için “ehli hal ve akd” kelimesini kullanmıştır. Lügatte çözüme, azletme, bağlama, seçme gibi yetkileri bulununan kişi ya da topluluğu ifade eder. İslam hukunda devlet başbakanını yada emiri seçme ve onu azletme yetkisine sahip olan şura meclisi demektir. Ricalü'l-gayb alemin manevi işleyişi bakımından başında gavs/kutup bulunan bir nevi manevi şuradır. Bu sebeple bu taife ehli hal ve akd veliler olarak zikredilebilir.

⁹⁵ Hücvirî, *Keşfü'l-Mahcûb*, ter. Süleyman Uludağ, İstanbul, Dergah yay. 2010, s. 276.

⁹⁶ Bkz. İbnü'l-Arabî, *el-Fütuhâtü'l-Mekkiyye*, Beyrut, Dar Sader, 2004, C. 3, s. 5-162; Hücvirî, *Keşfü'l-Mahcûb*, s. 276-277; İbn Hacer el-Heytemî, *el-Fetava'l-Hadisîyye*, s. 592-600. Süyûtî, *el-Haberü'd-dâl*, Mısır, 2001, s. 15-65; İbn Âbidîn, *İcabetü'l-Gavs*, s. 25-79.

⁹⁷ Nur, 24/37.

⁹⁸ Ahzap, 33/23

manada, kadın ve erkek Allah'ı razı eden bir grup mümin için kullanılmıştır. Buradaki mananın tasavvufî literatürdeki ricâlullah-ricâlü'l-gayb terimleriyle ifade edilen özel anlamdaki velilere işaret ettiği söylenebilir.⁹⁹

Ahbar ve âsârda ricâlü'l-gayb anlayışı daha belirgindir. Abdal hadîsleri denilen rivayetlerde konu ile ilgili, farklı kanallardan birçok rivayet bulunmaktadır.¹⁰⁰ Onlardan biri şöyledir:

الأبدال بالشَّامِ وَهُمْ أَرْبَعُونَ رَجُلًا كُلَّمَا مَاتَ رَجُلٌ أَبْدَلَ اللهُ مَكَانَهُ رَجُلًا يُسْقَى بِهِمُ الْعَيْثُ وَيُتَّصَرُّ بِهِمْ عَلَى

الأعداءِ وَيُضْرَفُ عَنْ أَهْلِ الشَّامِ بِهِمُ الْعَذَابُ

*Abdallar, Şâm'dadır ve kırk (ricâldir) kişidirler. Onlardan birisi öldüğü zaman, Allah onun yerine başka birini geçirir. Onlarla (onların hatrına) yağmur yağdırılır, onlarla (onların duâsıyla) düşman karşısında zafer elde edilir, onlarla (onların hürmetine) Şâm ehlinde azâb defedilir.*¹⁰¹

Yukarıdaki rivayetin başında *Abdal Şâm'dadır ve kırk kişidir* cümlesi yer almakta, kırk kişi ifadesinde “raculen” ibaresi kullanılmaktadır. Pek çok abdal hadîsinde de benzer üslup ve kelime kullanılır. Abdal hadîsleri ve buralardaki “ricâl-racul” kullanımını tasavvuf ıstılahındaki ricâlullah/ricâlü'l-gayb kavramını anlatmaktadır, denilebilir.¹⁰²

Ricâlin, gayb kelimesine izafe olarak kullanımını ve terim anlamı hakkında farklı şeyler söylenmiştir. Hücvirî “bunlar mektumdur yani gizlidir. Hiç kimse onları tanımaz, hallerindeki güzelliği de bilmez. Bunlar hem kendilerinden hem de halktan gizli

⁹⁹ Süleyman Uludağ, “Veli”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 43, s. 25-28.

¹⁰⁰ İmam Süyûtî bu rivayetleri topladığı *el-Haberü'd-Dâl âlâ Vücûdi'l-Kutb ve'l-Evtâd ve'n-Nücebâ ve'l-Abdâl* adlı risalesinin mukaddimesinde şöyle der: Bu konuda merfu' ve mevkûf olarak Ömer b. Hattab'tan, Alî b. Ebû Tâlib'ten, Enes'ten, Huzeyfe b. Yemân'dan, Ubâde b. Sâmî'ten, İbn Abbâs'tan, Abdullah b. Ömer'den, Abdullah b. Mesûd'tan, Avf b. Mâlik'ten, Muâz b. Cebel'den, Vâsile b. El-Aska'dan, Ebû Saîd el-Hudrî'den, Ebû Hureyre'den, Ebû Derdâ'dan, Ümmü Seleme'den (Allah hepsinden razı olsun); yine mürsel olarak Hasan'dan, Atâ'dan, Bekr b. Huneys'ten gelen hadîsler ve tabîin ile ondan sonra gelenlerden ulaşan sayısız haber mevcuttur. Süyûtî, *el-Haberü'd-dâl*, Dımaşk, Daru'l-Beyrutî, 2005, s. 12-13.

¹⁰¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, tahk. Şuayb Arnâvût vd., Müessesetü'r-Risâle, 1420/1999, C. 2, s. 231.

¹⁰² Abdal hadislerinin sıhhatleri konusunda birbirinden farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Sehavî, *el-Mekâsidü'l-Hasene*'de, Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*'da, Münâvî, *Feyzü'l-Kadir*'de, Yâfiî *Neşrü'l-Mehâsini'l-Gâliye*'de, Zerkânî, *Şerhü'l-Mevâhib'l-Ledünniyye*'de, Ali el-Kârî *el-Esrârü'l-Merfûa*'da, Zebîdî İhyâ Şerhi *İthâfî'Sâde*'de, Zeynî Dehlân *Siracü't-Tâlibin*'de, Kettânî *Nazmü'l-Mütenâsire fi'l-Hadîsi'l-Mütevâtire*'de abdal hadislerini değerlendirmişlerdir.

tutulmuşlardır” der.¹⁰³ İbnü'l-Arabî *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'de ricâlü'l-gaybe “nefesler aleminin ricâli” bölümünde değinir. Sayılarının artıp eksilmeyeceğini belirtir. Onları ricâlullahın içinde özel bir grup olarak ele alır ve vasıflarından bahseder. Sonra bu kelimenin tasavvuf ehlinin ıstılahında kullanıldığını söyler. Ricâlü'l-gaybın farklı kullanımlarından bahseder. İnsanların gözlerinden gizlenmiş veliler için, bunun dışında cinlerden salih bir grubu, ayrıca gaybden rızıklanan velileri anlatmak için ricâlü'l-gayb kullanımının var olduğunu belirtir.¹⁰⁴

İbn Hacer el-Heytemî (h. 974) *el-Fetava'l-Hadisîyye* adlı eserinde ricâlü'l-gayb başlığı altında konuyu detaylıca işler. Ona göre ricâlü'l-gayb isminin kullanılma sebebi insanların çoğunun onları hal ve makam bakımından bilmemesidir. Onların reisinin el-kutbu'l-gavs olduğunu söyler.¹⁰⁵ Yaygın kanaate göre ricâlü'l-gaybın şahısları değil mânevî durumu, yetkileri, nail olduğu ihsan ve ikramlar, ulaştığı yüksek makamlar halktan gizlenmiştir. Ricâlü'l-gaybdan olan velîlerin halleri gizli olduğu için yapıp ettikleri herkes tarafından anlaşılmaz.¹⁰⁶ Bu izah gavslık makamının gizlendiği bilgisiyle- kutup/gavs sıfatıyla anılan pek çok velinin bulunması çelişkisini de ortadan kaldırmaktadır. Buna göre birinin kutup, gavs vb. ricalden olduğu halk tarafından bilinebilir, ancak bu kişinin manevi durumu, nail olduğu ihsan ve ikramlar, ulaştığı makamlar hakkında bilinemez.

Sûfîlere göre ilk ümmetten itibaren ricâlullah vardır ve kıyamete kadar var olmaya devam edecektir. Bu Allah'ın muradı ve adetullahıdır. Ancak bu ümmet her sırda kutubtan hali kalmazken daha önceki ümmetlere -ümmeti Muhammed'e (sallahu aleyhi vesellem) nazaran- oldukça az sayıda kutub gelmiştir. Şüphesiz bunun nedeni Allah'ın insanlığı bizzat peygamberleriyle irşad ve ilzam etmesi, dinini onlarla kuvvetlendirmesidir. İbnü'l-Arabî daha önceki ümmetlere gelen bazı kutubların müşahede halinde kendisine gösterildiğini söylemiş ve onları isimleriyle¹⁰⁷ *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'de zikretmiştir.¹⁰⁸

¹⁰³ Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, s. 276.

¹⁰⁴ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, C. 3, s. 15.

¹⁰⁵ İbn Hacer Heytemî, *el-Fetava'l-Hadisîyye*, Dimaşk, 2004, s. 592.

¹⁰⁶ Süleyman Uludağ, “Ricalü'l-Gayb”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (*DİA*), C. 35, s. 81.

¹⁰⁷ İsimleri zikredilen 25 kutub şunlardır: el-Mufarrık, Müdâvi'l-külûm, Bekkâ, Mürtefi, Şifa, Mâhik, Âkîb, Menhur, Şecerü'l-mâ, Unsuru'l-hayat, Şerid, Râci', Sâni, Tayyâr, Sâlim, Halîfe, Maksûm, Hayy, Râmi, Vâsi', Bahr, Mulsak, Hâdi, Muslih, ve Bâkî.

¹⁰⁸ İbn Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, C. 2, s. 362.

1- İbnü'l-Arabî Öncesi Ricâlü'l- Gayb Anlayışı

İslam tarihinin (Hz. Peygamber sonrası) ilk dönemlerinde konu ile ilgili nebevi rivayetlerle birlikte dikkat çekici düzeyde diğer rivayetlerin de yer aldığı görülür. Bunlardan birincisi Hz. Peygamber'in torunlarından Zeynelâbidîn'e nispet edilen tevessüldür. Bu tevessülde ricâlullah, ibâdullah, kutub, evtâd, abdal isimleri geçmekte ve ricâlü'l- gaybtan olan bu zatlarla tevessül edilmektedir.¹⁰⁹ Bu döneme isnad edilen bir diğer önemli rivayet Katâde'nin (h. 117) abdal hadislerinden birini¹¹⁰ zikrettikten sonra Hasan-ı Basrî'nin onlardan olduğunu söylemesidir. Hasan-ı Basrî'nin çağdaşı Muhammed b. Vâsî (h. 123) ve Mâlik b. Dinâr'ın (h. 131) da abdalın olduğu nakledilmiştir.¹¹¹ Ariflerin büyüğü Ma'rûf el-Kerhî (h. 200) talebelerine abdalla ilgili bir dua öğretmiştir.¹¹² Bişr el-Hafi'ye (h. 227) tevekkül nedir diye sorulduğunda bir takım vasıflar saymış, ardından “bu şerefli bir hâl olup abdalın sıfatıdır” demiştir.¹¹³ Bu dönemdeki bir diğer önemli rivayet Ahmed b. Hanbel'e (h. 241) abdalın sorulması ve verdiği cevaptır. Ahmed b. Hanbel'e “Allah'ın yeryüzünde abdal kulları var mıdır?” diye sorulmuş, İbn Hanbel, “Eğer ashâbı hadîs, abdal değilse Allah için ben bunlardan başka abdal kimse bilmiyorum” demiştir.¹¹⁴

Yine bu dönemde konu ile ilgili önemli bilgilerden bir diğeri İmam Şâfiî (h. 204) ve İmam Buhârî'nin (h. 256) abdal sözünü, beğendikleri kişiler için kullandıklarına¹¹⁵,

¹⁰⁹ Tevessül şöyledir: *İbadullah, ricalullah/ Allah'ın inayetiyle yardım edin bize/Allah için yardımcı olun bize/Umulur ki Allah'ın fazlıyla manevi hazlara nail oluruz. Ricalullah Allah hakkı için Allah'ın inayetiyle yardım edin bize. Ey kutublar, ey evtadlar/ ey abdallar, ey efendiler/İcabet edin ey imdat sahipleri/Allah için şefaataçı olun bize/ Ricalullah Allah hakkı için Allah'ın inayetiyle yardım edin bize.* Manzumenin devamı için bkz. İbrahim Hakkı Erzurumi, *Marifetame*, C. 3, s. 474-479. Bu üslup şu hadisi şerife dayanmaktadır: “Sizin biriniz bir şey kaybederse yahut yanında arkadaşı bulunmadığı bir yerde yardım dilerse: ‘Ey Allah'ın kulları bana yardım edin! Ey Allah'ın kulları bana imdad edin!’ desin. Çünkü Allah'ın bizim göremediğimiz kulları vardır.” (Taberani, *el-Mu'cemu'l Kebir*, C. 17, s. 117; Heysemi, *Mecmu'u'z-Zevaid*, C. 10, s. 188.

¹¹⁰ *Ümmetimde abdâl otuz tanedir. Yeryüzü onlar sebebiyle ayaktadır, onlar sebebiyle yağmura mazharsınız, onlar sebebiyle size yardım edilir.*” (Muhammed Azîm Âbâdî, *Avnü'l-Ma'bûd*, Beyrût, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994, C. 8, s. 151.)

¹¹¹ İbn Asakir, *Tarih*, C.1, s. 301. Süyûtî, *el-Haberu'd-Dâl ala Vücûdi'l-Kutbi ve'l-Evtâdi ve'n-Nücebâi ve'l-Abdal*, Dimaşk, Darü'l Beyrutî, 2005, s.70.

¹¹² Ma'ruf el-Kerhî'nin öğrettiği dua şudur: Kim her gün on defa ‘Allahım! Muhamed (sallahu aleyhi vesellem) ümmetini islâh et. Allahım! Muhammed (sallahu aleyhi vesellem) ümmetine çıkış yolu göster. Allahım! Muhammed (sallahu aleyhi vesellem) ümmetine rahmet et’ diye duâ etse, abdal olarak yazılır.”

¹¹³ Ebu Nuaym, *Hilyetü'l Evliya*, C. 8, s. 310.

¹¹⁴ Süyûtî, a.g.e. s. 74.

¹¹⁵ Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahman Sehâvî, *el-Makasidü'l-Hasene*, Beyrut, 2006, s. 28.

Ferve b. Mücalid'in abdalından olduğuna¹¹⁶, İmam Şafii'nin evtâddan olduğuna¹¹⁷ hatta hayatının son döneminde kutubluğa yükseltildiğine dair rivayetlerdir.¹¹⁸ Evtâddan olduğu bildirilen ariflerden bir diğeri de İbn Mesruk'tur (h. 298). İlk dönem sûfilerinden olan bu zatın evtâddan olduğu aynı zamanda bir süre kırk abdalın hizmetinde bulunup onlardan istifade ettiği kaynaklarda yer alır.¹¹⁹ İbn Mesruk çağdaşı Cüneyd-i Bağdâdî'nin (h. 297) kutub olduğuna dair işaretlerin bulunduğunu belirtmiştir.¹²⁰ Yine Hafız İbn Hacer (h. 852) kırk kadar muhaddis ve ravi için "abdaldandır" demiştir.¹²¹

Sûfilerin büyüklerinden Zünnûn el-Mısırî (h. 245) nükabâ üç yüz, nücebâ yetmiş, abdal kırk, ahyar yedi, evtâd, dört, gavs bir kişidir diyerek ricâlullahın isim ve sayılarından bahsederken¹²² başka bir sûfi büyüğü Sehl bin Abdullah et-Tüsterî (h. 283) de abdalın vasıflarını az konuşma, az yeme, az uyuma ve insanlardan ayrılma (inzivâ) şeklinde ifade etmiştir. İlk dönem sûfilerinden Ebû Abdullah en-Nebâcî de abdal olmayı dileyenlere Allah'ın hükmünü her daim rızayla karşılamalarını nasihat etmiştir.¹²³

Hicri dördüncü asırda Hakîm Tirmizî (h. 320) *Hatmu'l-Velaye adlı* eserinde velayet mertebelerinden açıkça bahsetmiş, ayrıca Efendimiz'in (sallallahu aleyhi vesellem) vefatından sonra ortaya çıkacak kırk sıddıka değinmiştir. Yeryüzünün onlarla ayakta olduğunu, onların ümmet için eman niteliği taşıdığını, yağmurların onlar tevessül edilerek yağdığını, sayılarının eksilmeyeceğini biri vefat etse yerini bir başkası alacağını ve kıyamete kadar böyle olacağını belirterek ricâlü'l-gaybi tasvir etmiştir.¹²⁴

Esasen Hakîm Tirmizî velayet ve ricâlü'l-gayb konusunda bir kapı araladıysa da sonrasında konuya yine sayılı insanlar ve kaynaklar tarafından temas edildiği görülmektedir. Şeyhu'l-Ekber Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye kadar mesele derinleşmemiştir. Bu dönemde Hâtib el-Bağdâdî, Kettânî'den¹²⁵ (h. 322) rivayet ederek verdiği haberde, nükabânın üç yüz, nücebânın yetmiş, abdalın kırk, ahyârın yedi,

¹¹⁶ Buhârî, *Tarihu'l-Kebir*, C.7, s. 127.

¹¹⁷ Kuşeyrî, *er-Risale*, s. 31.

¹¹⁸ Heytemî, *el-Fetâva'l-Hadîsiyye*, s. 597.

¹¹⁹ Hücvirî, *Keşfü'l-Mahcûb*, s. 209-210.

¹²⁰ a.yer.

¹²¹ İbn Hacer, *Tehzibü'l-Tezhib*, C. 2, s. 358-359; C. 3, s.13, 146,252.

¹²² Ali el-Karî, *Şerhu Şifa*, C.1, s. 377.

¹²³ Süyûtî, *el-Haberud-Dal*, s. 77

¹²⁴ Hakîm et-Tirmizî, *Hatmu'l-Velaye*, ter. Salih Çift, İstanbul, 2006, s. 99-100.

¹²⁵ *Haberu'd-Dal ve İcabetü'l Gavs* tahkiklerinde bu isim "Kinanî" olarak okunmuştur.

umedin (evtâdın) dört ve gavsın tek olduğundan bahsetmiştir.¹²⁶ İmam Kuşeyrî, meşhur *Risale*'sinde İmam Şafii'nin evtâd olarak zikredildiği rivayete yer vermiştir.

İmam Kuşeyrî'nin çağdaşı Hücvirî'nin, ilk farsça tasavvuf klasiği olma niteliği taşıyan eseri *Keşfu'l-Mahcûb* ricâlû'l-gayb konusunda kısmen daha zengindir. O ahyârın üç yüz, abdalın kırk, ebrârın yedi, evtâdın dört, nükabânın üç, kutub veya gavsın bir kişi olduğunu söylemiş ve eserde zaman zaman ricâlû'l-gaybe değinmiştir.¹²⁷ O evtâddan bahsettiği bir pasajda “bu yolun mensupları arasındaki halleri meşhurdur” demiştir.¹²⁸ Hücvirî evtâdın başında kutub bulunduğunu, âlemi geceleri karış karış dolaştıklarını, bir aksaklık gördüklerinde hemen kutba başvurduklarını ve himmetini talep ettiklerini, iş çözüm bulana kadar kutba sürekli müracat ettiklerini anlatmıştır. Bu manada *Keşfu'l-Mahcûb*'taricâlül-gayb konusunda özel bilgiler yer alır. Hücvirî'nin beyanlarından konunun ehli tasavvuf arasında bilinip meşhur olduğu ancak sûfî olmayanlara kapalı tutulduğu anlaşılmaktadır. Bu duruma bir örnek de sûfilerin büyüklerinden Ebu Said Ebu'l Hayr'ın (h. 440) oğlu ve halifesi Hoca Ebu Tahir'in kutubluğunu ilan edip bu müjdeyi orada olanların olmayanlara duyurmasını söylemesidir.¹²⁹ Bu kavram sûfiler arasında bilinen ve meşhur bir terim olmasaydı şüphesiz Ebu Said Ebu'l Hayr onun bu ünvanını bir müjde olarak duyurmaz ve ihvana duyurulmasını talep etmezdi.

İmam Gazzaâlî (h. 505) *İhya-u Ulumu'd-Din*'de Kabe'yi abdal ve evtâdın her gün ziyaret edişini, Arafat'ta da onlardan bir kısmının bulunduğunu anlatır. Ayrıca ricâlû'l-gayb konusundaki önemli bilgiler veren Ebu'd Derda (radıyallahu anh) rivayetini nakleder.¹³⁰ *İhya* gibi bir başyapıtın hacmi düşünüldüğünde Hücetü'l-İslam İmam-ı Gazali'nin konuya değindiği halde detaylı malumat vermediği anlaşılır. Bütün bunlardan Hakîm Tirmizî'nin *Hatmu'l-Velaye* ile velayet meselesini açık bir şekilde işlemesine rağmen beşinci asırda da ricâlû'l-gayb konusunun açıkça konuşulmadığı ve belli ölçüde meselenin sûfiler arasında kapalı tutulmaya devam edildiği anlaşılmaktadır.

¹²⁶ Ebubekir Ahmed b. Ali el-Hatib el-Bağdadi, *Tarihu Bağdad*, Mektebetü'l-Hancî, Kâhire, 1931, C. 3, s. 75-76.

¹²⁷ Hücvirî, *Keşfü'l-Mahcûb*, s. 276-277.

¹²⁸ Hücvirî, *a.g.e.*, s. 289.

¹²⁹ İbn Münevver, *Esraru't-Tevhid*, ter. Süleyman Uludağ, Semerkand yay. İstanbul, 2014, s. 241.

¹³⁰ Gazalî, *İhyâ*, C. 1, ss. 325-359; C. 3, s. 438.

İbn Haldun mukâşefeye dayalı meselelerde sûfilerin kapalı tutma üslubunu takındığını tespit etmiştir. Mukâşefe ilminin mücahedeye bağlı olduğunu, *İhya, er-Riaye* ve *er-Risale*'nin bunları ihtiva ettiğini ve bu eserlerden keşf elde etmenin yolunun olmadığını ancak eserlerdeki bahsedilen mücahedede istikametle yüründüğünde elde edilebileceğini söylemiştir. Ardından mukâşefe ve batın ilminin saklı tutulduğunu şöyle ifade etmiştir: “Sûfiler bu ilmi eserlere tevdi etmekten ve bu konuda konuşmaktan kaçınmışlardır. Sadece aralarında şifre ve ima yolu ile temsili ve mücmel olarak konuşmaya müsaade etmişlerdir. Onlar kendilerine mahsus manaları başkalarına ifşa etmezler. Çünkü başkalarının bunu ihata edemeyeceğini bilirler. Kendilerini ilgilendirmeyen şeyi terk etmeyi emreden şeriatın bu sınırını aşmazlar. (İnsanların kendilerini ilgilendirmeyen bu konuyla meşgul olmasına müsaade etmezler.) Rubibiyetin sınırlarını koruma bahsinde Allah’a karşı edepli olmaya dikkat ederler.”¹³¹ Kur’an’ın işaretleri ve sünnetin bazı beyanları olsa da daha çok mukâşefe ilmine dayanan ricalü’l-gayb konusunda da sûfiler İbn Haldun’un tespit ettiği tutumu sergilemişlerdir. Meselenin İslam ve tasavvuf tarihindeki seyri bunu göstermektedir.

İbnü’l-Arabî öncesi konuyla ilgili kayda değer bir ifade de İbn Münevver’in (h. 574)¹³² dedesi Ebu Said Ebu’l-Hayr başta olmak üzere Ebu Ali Dekkak (h. 405), Ebu Abdurrahman es-Sülemî (h.412), Kuşeyrî (h. 465), Hücvirî (h. 465) gibi büyük ariflerin yaşadığı beşinci asrı tavsif ederken seçtiği kelimelerde görülür. O bu asrı, “yeryüzü tarikat zemininin evtâdı ve hakikat aleminin kutubları olan büyük şeyhlerle süslüdü” ifadeleriyle anlatır.¹³³

2- İbnü’l-Arabî Sonrasında Ricâl’ül-Gayb

Hicri yedinci asırda, Şeyhu’l-Ekber Muhyiddin İbnü’l-Arabî (h. 638) *el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye*’yi telif etmiş ve ricâlü’l-gayb konusunu derinleştirmiştir. O ricâlullah hakkında detaylı bilgiler vermiş, ricâlü’l-gaybin kendi arasındaki hiyerarşiden, vasıflarından, nerede bulduklarından, onlarla yaptığı görüşmelerden

¹³¹ İbn Haldun, *Şifau’s-Sail-Tasavvufun Mahiyeti*, ter. Süleyman Uludağ, İstanbul, Dergâh yay. 2016, s. 124.

¹³² Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi “Ebu Said-i Ebü’l-Hayr” maddesinde İbn Münevver’in vefat tarihi 574-588/1178-1192 arası olarak belirtilmiştir.

¹³³ İbn Münevver, *Esraru’t-Tevhid*, s. 33.

bahsetmiş ve bu makamları görüp tecrübe etmeden yazmadığını ifade etmiştir. Hatta verdiği bazı bilgiler için tarikatımızdan/sûfîyye yolundan arkadaşlarımızdan fertler ve ümena dışında bunları bilen yoktur demiştir.¹³⁴ Ayrıca başka bir yerde gavs ve kutubla ilgili bir bilgi verdikten sonra bu bilgi yayılmayan ve açıklanmayan sırlar âlemindedir. Biz onu kendisinden gafil olanların ve onu hiç tanımayanların kalplerini uyandırmak için zikrettik. Benden önce kimsenin bunu zikrettiğini görmedim, böyle bir haber de bana ulaşmadı. Ancak ehlullahın seçkinlerinin onu bildiğini bilmekteyim, sözleriyle ehlullah arasında açıklanmayan ve yayılmayan ancak seçkin ariflerin bildiği bir konu olduğunu açıkça ifade etmektedir.¹³⁵ Böylece bu bilgilerin kendisinin ve diğer arifbillahın ulaştığı yüksek makamdaki mukaşefelerine bağlı ilimler olduğuna işaret etmiştir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre ricâlül'-gayb iki kısma ayrılır. Birinci grup ricâlül'-adet şeklinde isimlendirilir. Bu taifenin sayıları artıp eksilmez ve adedi bellidir. İkincisi grup 'ricâlül'-meratib'tir ki sayıları değişkendir ve artıp eksilirler. Ona göre ricâlül'-adetin hiyerarşisi ve sayıları şöyledir: "Kutub (gavs), hatem, havariyyun, ricâlül'-ayn, imâmân, ricâlül'-gani billah iki, ilahiyyun, ricâlül' imdadı'l-ilahi üç, evtâd, ricâlül'-ilahiyye dört, süleha, ricâlül'-iştîyak, ricâlül' salavati'l-hams beş; ricâlül' eyyami's-sitte altı; abdal yedi, ricâlül' maaricu 'ula yedi, nücebâ, ricâlül' kuvveti'l-ilahiyye sekiz, bûdela, ricâlül' ayni't-tahkim ve'z-zevaid on; ricâlül' tahte'l-esfel on bir; nûkabâ on iki; ricâlül'-cenan on beş, recebiyyün, ahyar kırk (veya sayıları belli değil), ve mustafun/müctebun üçyüz kişidir. Sayılan belli olmayanlar ise: Melamiyye, efrad, ümena, ricâlül'-ma, ahilla, kurra, sücudu'l-kalb, ahabab, sümera, verese ve muhaddesundur."¹³⁶

İbnü'l-Arabî'den sonra konu tasavvufun en fazla tartışılan meseleleri arasında yer almıştır. İzmirli İsmail Hakkı'nın ve Şeyh Safvet'in tartışmaları¹³⁷ meşhur olsa da eleştiriler İbnü'l-Cevzi (h. 597), İbn Teymiyye (h. 728) ve İbn Haldun'a (h. 808)¹³⁸

¹³⁴ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, C. 3, s. 9.

¹³⁵ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*-ter. Ekrem Demirli, İstanbul, C. 9, 2008, s. 402.

¹³⁶ Ahmet Ögke, "Bir Tasavvuf Terimi Olarak Ricalül'-Gayb-İbnü'l-Arabî Görüşleri", *Tasavvufîlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara, 2001, s.172-173. Bu terimlerin geniş açıklamaları için bkz.İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü Mekkiyye*, C. 3. s. 15-162; Atlı, Ahmet, *Tasavvufta Ricalül'-Gayb*-basılmamış doktora tezi, 2011. İbnü'l-Arabî, *Velilerin Sınıfları*, ter. Ekrem Demirli, İstanbul, Litera yay. 2015. Not: Velilerin Sınıfları adlı eser İbnü'l-Arabî'ye ait müstakil bir eser olmayıp *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* içinde veli kısımları ve ricalül' gayble ilgili 75-79. bölümlerin seçkisidir.

¹³⁷ Şeyh Saffet Efendi ve İzmirli İsmail Hakkı arasında abdal hadislerinin kritiği üzerinden çıkan tartışmalar dönemin yayın organlarına aksetmiştir. Ardından Şeyh Saffet Efendi'nin görüşleri *Tasavvufun Zaferleri*, İzmirli'nin görüşleri ise *Hakkın Zaferleri* adıyla kitaplaşmıştır. Bkz. Mustafa Kara, Tekkeler ve Zaviyeler, İstanbul, 4. B, Dergah yay., 1999, s.237-238.

¹³⁸ İbn Haldun eleştirileri için bkz. İbn Haldun, *Şifâu's-Sâil-Tasavvufun Mahiyeti*, ter. Süleyman Uludağ, İstanbul, Dergah yay. 2016, s. 213.

kadar gider. İbnü'l-Cevzi¹³⁹ ve İbn Teymiyye¹⁴⁰ ricâlü'l-gaybe dayanak yapılan abdal hadîslerini eleştirerek uydurma olduğuna hükmetmişlerdir. Ricâlü'l-gayb telakkisine yönelik eleştiri ve ithamların merkezinde böyle bir şeyin Kur'an ve sünnette bulunmadığı, Hristiyan, Şia ve Rafizilerden alındığı, ayrıca insanlara bu şekilde olağan dışı yetkiler atfetmenin şirk olduğu görüşleri bulunurken birçok İslam âlimi ve sûfi ise konuyu savunagelmiştir. Onlardan biri olan Hafız Süyûtî (h. 911) konu ile ilgili hadîsleri topladığı *el-Haberü'd-Dâl alâ Vücûdi'l-Kutb ve'l-Evtâd ve'n-Nücebâ ve'l-Abdal* adlı risalesinin girişinde şöyle der: “Bu konuda ilim sahibi olmayan bazı kimselerin, evliyânın büyükleri içinde abdal, nukabâ, nücebâ, evtâd ve kutub bulunduğu dâir yaygın olarak bilinen meşhur meseleyi inkâr ettikleri haberi bana ulaştı. Oysa bunun gerçek olduğunu ispat eden hadîsler ve haberler gelmiştir. Kendisinden istifade edilsin ve inad ehlinin inkârına itimad edilmesin diye bu delilleri bu risâlede topladım.”¹⁴¹ İslam âleminde benzer saiklerle bir takım risaleler yazılmıştır. Sehavî'nin (h. 902) *Nazmü'l-Leâl fi'l-Kelâm ale'l-Abdal*, Nuh b. Mustafa er-Rûmî el-Hanefî'nin (h. 1070) *el-Kavlü'd-Dâl alâ Hayâti'l-Hadiri ve Vücûdi'l-Abdal*, İbn Arabî'nin (h. 638) *Menzilü'l-Kutb, Risâle fi Marifeti'l-Aktâb ve Hilyetü'l-Abdal*, Ali el-Karî'nin (h. 1014) *Madeni'l-Adeni*, Hafız İbn Hacer'in (h. 852) *Risâle fi Ma'rifeti Ricâli'l-Gayb* Osmanlı müelliflerinden Sarı Abdullah Efendi'nin (h. 1071) *Risâletü Ricâli'l-Gayb*, Gelibolulu Mustafa Alî'nin (h. 1008) *Hilyetü'r-Ricâl fi'l-Aktâb ve'n-Nücebâ ve'l-Abdâl*, Bosnevî Ali Dede'nin (h. 1007) *Risâle fi Beyâni Ricâli'l-Gayb* adlı eserleri de ricalü'l-gaybe ile ilgili diğer müstakil risalelerdir.¹⁴² Konu ile ilgili müstakil risalelerden bir diğeri olan *İcâbetü'l-Gavs*'ın müellifi İbn Âbidîn de eseri bu konuda kendisine sorulan sorular üzerine yazdığını bildirerek, eserin ihtiyaca binaen telif edildiğini belirtmiştir.¹⁴³ Müstakil risalelerin dışında eserlerinde ricâlü'l-gayb ile ilgili

¹³⁹ İbnü'l-Cevzi'nin tenkitleri için bkz. İbnü'l-Cevzî, *el-Mevduat*, C. 3, s. 152-153.

¹⁴⁰ İbn Teymiyye eleştirileri için bkz. İbn Teymiyye, *Resail ve'l Fetâvâ*, Tahkik: Muhammed Reşid Rıza-Muhammed el-Enver Ahmed el-Baltacı, Kahire, 1992, C. 1. s. 88-92; Abdal hadîslerine batıl diyen İbn Teymiyye'ye cevap veren bazı hadîşçiler için bkz. Dilaver Selvi, “Sûfîlerin Ricalü'l-Gayb Tanımı, Taksimi ve Buna Dayanak Yaptıkları Hadîsler”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, C.16, S. 32, (2013), s. 130-132. Ayrıca İbn Teymiyye ve İbnü'l-Arabî'nin velayet konusundaki görüş ayrılıkları için bkz. Mustafa Çakmaklıoğlu, “İbnü'l-Arabî'nin Nübüvvet Velayet Hakkındaki Görüşleri ve İbn Teymiyye'nin Eleştirileri”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, S. 21, (2008), s. 213-255.

¹⁴¹ Süyûtî, *el-Hâvî*, C. 2, s. 229.

¹⁴² Dilaver Selvi, “Sûfîlerin Ricalü'l-Gayb Tanımı, Taksimi ve Buna Dayanak Yaptıkları Hadîsler”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, C. 14, S. 32, “2013” s. 121-122

¹⁴³ İbn Âbidîn, *İcâbetü'l-Gavs*, s.27

çeşitli rivayet, bilgi ve tecrübeleri ortaya koyan, değerlendirmeler yapan, geniş bir şekilde meseleyi işleyerek konuyu müdafaa eden müellifler de bulunmaktadır. Bu türden eserlere örnek olarak İmam Şarâni'nin (h. 973), *el-Yevâkit ve'l-Cevâhir* ve *el-Cevâhir ve'd-Dürer*'i, İbn Hacer el-Heytemî'nin (h. 974) *el-Fetâva'l-Hadîsiyye*'si, Zebidî'nin (h. 1205) *İthafu's-Sâde'si*, Gümüşhânevî'nin (h. 1311) *Câmiu'l-Usul'u* zikredilebilir. Muhammed Parsa'nın (h. 822) *Faslü'l-Hitap*, Necmeddin Muhammed b. Ahmed İskenderî'nin *el-Ecvibetü'l-Müfide an Esileti'l-Adîde*, Ahmed İbn Acîbe'nin (h. 1224) *Menâzilü's-Sâirin ve'l-Vâsılîn*, İmamı Rabbani'nin (h. 1034) *Mektubat*, Ali el-Kârî'nin (h. 1014) *Mirkâtü'l-Mefâtiḥ*, Şerhu Şifa, Şemseddin Nakşibendi'nin (h. 1282) *Miftahu'l-Gayb* adlı eserleri de ricalü'l-gayb konusunda faydalı bilgiler sunan diğer bazı eserlerdir.¹⁴⁴

Resail ve'l-Fetâvâ'da ricalü'l-gaybın şiddetli münekkidi olan İbn Teymiyye *el-Mecmu'* kitabında sûfîlerin ricalü'l-gaybe dair rivayetlerden saydıkları “Rubbe eş'ase”¹⁴⁵ hadîsini zikrettikten sonra şunları söyler: “Bunun tefsiri hadîs kitaplarında şöyle gelmiştir: Allah'ın kullarından öyle kişiler vardır ki, eğer Allah Teâlâ'dan dağları yerinden oynatmasını isterse Allah Teâla dağları onun hatırına yerinden oynatır. Bazılarının, onlar dilerse Allah kıyameti bile kopartmaz sözü ise mübalağalıdır.”

İbn Teymiyye konu ile ilgili açıklamalarına şu kutsi hadîs rivayetiyle devam eder: “*Ey kulum, ben bir şeye ol desem olur, bana itaat et ki sen bir şeye ol dediğinde olmasını sağlayayım. Ey kulum, ben ölümsüzüm, bana itaat et ki seni de (manen) ölümsüz kılayım*”. Bunlar sonu olmayan gayelerdir. Nasıl olsun? O kul ki Allah ile işitir, O'nunla görür, O'nunla kuvvetlenir, O'nunla yürür. O'nun gücünün üstüne güç var mı?¹⁴⁶ İbn Teymiyye Buhârî hadîsine¹⁴⁷ dayanarak bu açıklamaları yapsa da bu ve yukarıdaki örneğiyle adeta sûfîlerin ricalü'l-gayb dediği taifeyi resmetmiştir.¹⁴⁸

¹⁴⁴ Selvi, a.g.m., s. 121-122.

¹⁴⁵ *Saçı başı dağınık, eli yüzü tozlu, kapılardan kovulmuş nice şahıslar vardır ki, bu şöyle olacak diye yemin etseler, Allah onların yeminini yerine getirir.*” Müslim, “Birr”, 138.

¹⁴⁶ İbn Teymiyye, *Mecmuatü'l-Fetâva*, Beyrut, Daru'l-Vefa, 2011, C. 4, s. 376-480.

¹⁴⁷ *Her kim benim veli kuluma düşmanlık ederse muhakkak ki ben ona harb ilân ederim. Kulum, kendisine farz kıldığım ibadetleri yerine getirmekten daha sevimli bir şeyle bana yaklaşamaz. Kulum bana nafile ibadetlerle yaklaşmaya devam eder. Nihayet ben onu severim. Onu sevince o benimle işitir, benimle görür, benimle tutar, benimle yürür. Benden herhangi bir şey isterse onu veririm. Bana şüğünrsa muhakkak onu himaye ederim.*” Buhari, “Rikak”, 38.

¹⁴⁸ Sufilerin ricâlü'l-gayb telakkisi günümüz araştırmacılarının da dikkatini çekmektedir. Konu ile ilgili akademik makaleler ve tez çalışmaları bulunmaktadır. Ayrıca Marmara Üniversitesi kelim ana bilim dalında ricalü'l-gayb üzerine bir çalıştay yapılmış ve konu kelim, tefsir, hadis, dinler tarihi alanları

C- İBN ÂBİDÎN'İN İCÂBETÜ'L-GAVS ADLI ESERİNDE RİCÂLÜ'L-GAYB

1- “İcâbetül Gavs” Nüsha ve Baskıları

İcâbetü'l-Gavs'ın el yazma nüshası Kahire Üniversite Kütüphanesinde Tasavvuf 15751 numaralı bölümde bulunmaktadır ve 14 varaktır. Said Abdulfettah tarafından yapılan tahkiki Kahire yayınevi tarafından 2006 yılında 80 sayfa olarak basılmıştır. Tahkikte İbn Âbidîn'in görüşlerine yer verdiği âlimlerin hal tercümelerine ve eser bilgilerine detaylı yer verilirken alıntı yaptığı kaynak ve pasajlara inilmediği görülmektedir. Süleymaniye kütüphanesinde 1301/1883 tarihli iki *İcâbetü'l-Gavs* bulunmaktadır ve 24 sayfadır. Millet kütüphanesinde 1325/1907 tarihli *Mecmu'atu Resaili İbn Âbidîn* içinde 264-281 sayfaları arasında da risaleye ulaşılabilir. *Mecmu'atu Resaili İbn Âbidîn*'in günümüzde farklı yayınevleri tarafından Arapça baskıları bulunmaktadır.¹⁴⁹ Türkçeye tercüme edilmiştir.¹⁵⁰

2- İcâbetü'l-Gavs'ın Muhtevası

İbn Âbidîn *İcâbetü'l-Gavs* adlı eserinde tasavvuf ilminde önemi bulunan bazı rical gruplarından ve bu kişilerin tasarruflarından bahsetmiştir. Bu manada risale ricâlü'l-gaybi anlatmaktadır. O hacim olarak küçük olan bu risalesinde bütün ricalü'l-gayb terimlerine değinmemiştir. Meşhurlarını ve yönetici konumunda bulunanları anlatmayı tercih etmiştir. Buna göre risalesinde kutub, abdal, evtâd, nücebâ, nükabâ ve gavstan bahsetmiştir. Ayrıca imâmân kavramına da iki yerde değinmiştir. *el-Fütûhat-ı Mekkiyye* dışında istifade ettiği diğer bütün eserlerde de yalnızca bu temel kavramların yer aldığı görülür.

çerçevesinde değerlendirilmiştir. Tenkit odaklı ele alınan meselenin irfani derinliğine ve tasavvufi yönüne inilmediği söylenebilir. (Bkz. Mehmet Bulgen, *Tartışmalı İnanç Meseleleri-I*, İstanbul, İFAV yay., 2016, ss. 221-382.) Akademik çalışmalar dışında tasavvuf ehlinin irşad faaliyetleri ve (gavs-kutub-abdal vb. olan) evliya türbeleri vesilesiyle günümüz insanının bir kısmının ricâlü'l-gayb anlayışına aşina olduğu gözlemlenmektedir. Ülkemizde üçler, yediler, kırklar ismiyle anılan cami, sokak, cadde ve mevkilerin bulunması da dikkat çekicidir.

¹⁴⁹ Bkz. *Mecmu'atu Resaili İbn Âbidîn*, tah. Muhammed el-Azizî, Beyrut, Daru'l-Kütübi İlmiyye, 2014.

¹⁵⁰ İbn Âbidîn, *İcâbetü'l-Gavs-Gavsın Esrarı*, ter. Hakan Tatlısu, İstanbul, Gelenek yay. 2015.

İbn Âbidîn'e göre ricâlü'l-gayb nefislerini öldüren, benliğini tevhid ve tenzih denizinde yok eden, Allah'ın emir ve yasaklarına kâmilan riayet eden, kendileri hürmetine zayıf kullara merhamet edilen, üzerlerine gizlilik elbisesi giydirilmiş, nefsanî arzularından kurtulmuş, tevhid deryasına gark olmuş, sıfat ve isimlerinin esrarını bilen faziletli zatlardır.¹⁵¹

İbn Âbidîn onların yüce zirvelerin önderi, idrak edilemeyecek en yüksek makamların sahibi, başkalarının elde edemediklerine nail olanlar, Mevla'dan hiç gafil olmayıp sürekli hizmet edenler olarak görür. İbn Âbidîn cahil, şüpheli kişilerin iftiralarına aldırış etmeden onları sevmeyi, yollarını takip etmeyi tavsiye eder.¹⁵²

İbn Âbidîn ricâlü'l-gaybin Efendimiz'in nurunun ışığından faydalananlar, onun sır ve irfanının feyzinden istifade edenler, hidayet ve şer'i şerif ummanında kaybolanlar, sünnet-i seniyye yolunu takip edenler, onun cömertlik meyvelerinden toplayanlar olduklarına işaret eder.¹⁵³

Müellif ricâlü'l-gaybin her devirde var olduğunu "kutub, evtâd, abdal, nükabâ ve nücebâ" gibi isimler aldığını söyler. "*İcâbetü'l-Gavs*" adlı çalışmasına da bu zatların temiz ruhlarına Fatiha-i şerife okuyarak ve yüce ruhaniyetlerinden izin isteyerek başladığını ifade eder. Bunu yaparak onlardaki güzelliklerden kendisine de ulaşmasını umduğunu söyler.¹⁵⁴ Esasen tüm bu sözler İbn Âbidîn'in ricâlü'l-gaybin varlığına ve yüksek derecelerine olan net itikadını da ortaya koymaktadır.

İcâbetü'l-Gavs içerik olarak giriş, dört ana bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır. Ayrıca eserin sonunda bir tetimme ve münacat bulunmaktadır. Risalede pek çok kitaptan ve İslam tarihindeki önemli âlimlerden istifade edilmiş, bu isimlerle esere ve konuya kuvvet kazandırılmıştır.

Risalenin giriş bölümünde müellif eseri niçin ve hangi usulle hazırladığını anlatmaktadır.¹⁵⁵ Kitabın birinci bölümünde aktab, kutub, gavs, abdal, evtâd, nücebâ ve nükabânın tarifleri, bu zatların vasıfları, sayı ve mekânları hakkında bilgi verilmektedir. Eserin tamamında olduğu gibi birinci bölümde de çeşitli referanslar vardır. İbn Âbidîn

¹⁵¹ İbn Âbidîn, *İcâbetü'l-Gavs bi Beyani Halin Nükabâ ve'n-Nücebâ ve'l-Abdal ve'l-Evtâd ve'l-Gavs*, Kahire, Mektebetü'l-Kahire, 2005, s. 26

¹⁵² İbn Âbidîn, *İcâbetü'l-Gavs*, s. 77-78.

¹⁵³ a.g.e., s. 26.

¹⁵⁴ İbn Âbidîn, *İcâbetü'l-Gavs*, s. 27.

¹⁵⁵ a.g.e., s. 26-28.

bu bölümde daha çok Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin görüşlerine yer verir. İkinci sırada “şeyhlerimizin şeyhi” diyerek vasıfladığı Şihâb Ahmet el-Meninî'nin¹⁵⁶ görüşleri yer alır ki bunların da neredeyse tamamı İbnü'l-Arabî ve *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* kaynaklıdır. İlk bölümde görüşlerine yer verilen önemli âlimlerden bir diğeri de Abdurrezak el-Kâşânî'dir (h. 736). Ayrıca İbn Âbidîn İmam Gazali (h. 505), İbn Hacer el-Heytemî (h. 974),¹⁵⁷ Ali el-Karî¹⁵⁸ (h. 1014) gibi önemli İslam âlimlerinden alıntılarla konunun sıhhatini ortaya koymaya çalışmıştır.¹⁵⁹ Tamamı el yazması 14 varak olan risalenin boyutu ve birinci bölümün risale içindeki konumu düşünüldüğünde bu dar çerçevede birçok âlime ustalıkla başvurulduğu görülmektedir.

İkinci bölümde konu ile ilgili hadîs rivayetleri ve bu rivayetlerin değerlendirmesi yer almaktadır. İbn Âbidîn önce konuyla ilgili hadîsleri içeren kaynaklarla başlamış, ardından ricâlullahla ilgili hadîslere yer vermiş, bölüm sonunda hadîslerin değerlendirmesini yapmıştır. Bu son kısımda hadîs ulemasının görüşlerine ayrıca tenkitlere yer vermiştir. Bu bölümde İbn Âbidîn Hafız İmam Süyûtî'den¹⁶⁰ (h. 911) istifade etmiştir. Risalenin rivayetlerle ilgili bu bölümü İmam Süyûtî'nin ricâlü'l-gayb

¹⁵⁶ Tam adı Ahmed b. Ali b. Ömer b. Salih b. İbrahim Trablusî'dir. Asıl itibarıyla Trabluslu olmakla birlikte Dımaşk'ın köylerinden olan Menin'de doğmuş hicri 1173 yılında Dımaşk'ta vefat etmiştir. Döneminin önemli âlimlerindendir. Sahîhi Buhârî şerhi vardır. İlimle meşgul olmuş, talebe yetiştirmiş ve eser telif etmiştir. Bkz. Kehhale, *Mu'cemu'l-Müellifin*, C. 2, s. 15; Kettani, *Fihrisü'l-Feharis*, C. 2, s. 324.

¹⁵⁷ Tam adı Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî es-Sa'dî'dir. Büyük dedelerinden birine çok az konuşması sebebiyle “Hacer” (taş) lakabı takılmış, onun soyundan gelenler de “İbn Hacer” diye anılmıştır. 909/1503 yılında Mahalletü Ebi Heytem'de doğmuş 974/1567'de Mekke'de vefat etmiştir. Ünlü bir Şafii fakihi, muhaddis ve ediptir. İlmî otoritesi ve fetvaları sebebiyle “Şeyhülislâm, İmâmü'l-Haremeyn, Müfti'l-İrâkeyn” gibi lakaplarla tanınmıştır. Bkz. İbn Hacer el-Heytemî, *el-Fetâva'l-Kübra'l-Fıkhîyye*, Kahire, 1357, C. 1, ss. 3-5; Cengiz Kallek, İbn Hacer el-Heytemî, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 1, ss. 531-534.

¹⁵⁸ Tam adı Ebü'l-Hasen Nürüddîn Ali b. Sultân Muhammed el-Karî el-Herevî'dir. Hicri dokuzuncu asırda Herat'ta doğmuş, Mekke'de yaşamış 1014/1605 yılında vefat etmiştir. Kıraat ilmine vukufiyetinden dolayı “el-Karî” diye anılsa da o Hanefî fakihi, muhaddis ve müfessirdir. Ali el-Müttakî el-Hindî, İbn Hacer el-Heytemî gibi önemli isimlerden ders almıştır. İmam Malik, İmam Şafî ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye bazı konulardaki muhalefeti nedeniyle eleştirilmiştir. Sayıları 180'i bulan eser ve risale telif etmiş velud bir âlimdir. Bkz. Ali el-Karî, *el-Masnû'*, nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde, Kahire 1404/1984; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, C. 8, s. 100; Ahmet Özel, “Ali el-Karî”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 2, ss. 403-405.

¹⁵⁹ İbn Âbidîn, *İcabetü'l-Gavs*, ss. 29-45.

¹⁶⁰ Tam adı Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebi Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şafîî'dir. 849/1445 senesinde Kahire'de doğmuş, Mısır'da yaşamış ve burada 911/ 1505'te vefat etmiştir. Tefsir, hadis, fıkıh, Arap dili ve edebiyatı sahasında derinlik sahibidir. Velud bir âlimdir. Tüm bu alanlarda eserleri vardır. Öte yandan sufiliği ilmi kişiliğinin gerisinde kalsa da Süyûtî önemli bir sufi müelliftir. Kırk yaşından sonraki hayatı daha çok inziva şeklinde geçmiştir. Kendisine sorulan tasavvufî sorulara cevap mahiyetinde önemli bazı tasavvuf risalelerini telif etmiştir. Bkz. 160 Celâluddîn Süyûtî, *Hüsnu'l-Muhâdara*, C. I, s. 335; Süyûtî, *et-Tahaddüs*, s. 8-10, Halit Özkan, “Süyûtî”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2010, C. 38, s. 188.

hadîslerini derlediği *el-Haberu'd-Dal*'ın kısaltılmış hali gibidir. Değerlendirme bölümünde İbn Hacer'in *el-Fetava'l-Hadîsiyye*'si özetlenmiş ve ricâlullahı kabul etmeyen bir âlimle ilgili ilginç bir anekdota da yer verilmiştir.¹⁶¹

Risalenin üçüncü bölümünde kutub/gavs olan kulun bazı özel halleri anlatılmıştır. İbn Âbidîn'in bu bölümde temel referansı İmam Şa'ranî ve onun *el-Cevahir ve'd-Dürer* adlı eseri olmuştur.¹⁶²

Dördüncü bölümde yine kutubla ilgili bazı haller anlatılmaya ve İmam Şa'ranî'den nakiller yapılmaya devam edilmiştir. Ardından keramet bahsi açılmış burada konu ile ilgili detaylı açıklamalar verilmiştir. Bu bölümde İbn Âbidîn'in temel kaynağı Abdülkerîm Kuşeyrî'nin (h. 465) meşhur *er-Risale*'sidir.¹⁶³

Eser İbn Âbidîn'in ricâlullahı tevessül ederek yaptığı münacatlarla biter ki bu münacat İbn Âbidîn'in ricâlullahın varlığına ve faziletlerine yakinen inandığının bir başka vesikası niteliğindedir.¹⁶⁴

Tüm bu yönleriyle eserin kısa, ancak konu ile ilgili doyurucu bir nitelik taşıdığı söylenebilir. İbn Âbidîn'in *Reddü'l-Muhtar* haşiyesiyle İslam âleminde hüsnükabul gören usulünün *İcâbetü'l-Gavs*'ta da aynı şekliyle muhafaza edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim bir meseleyi ele alırken o konudaki önemli müelliflere başvurması, tartışmalı mevzularda kendi fikrini beyan etmesi, karşıt görüşlere yer vermesi, beyitlerle anlatımı desteklemesi, ihtiyaç anında anektoda yer vermesi gibi konular eseri nitelikli kılmaktadır.

İbn Âbidîn'in tasavvufi konularda sûfilerin imamlarına, hadîsle ilgili hususlarda hadîs ulemasına, kerametlere dair akideyi ilgilendiren konularda ise kelim ulemasına başvurması onun ilmi kudretini ve ilmi edebini de göstermektedir.

İcâbetü'l-Gavs'ta İbn Âbidîn'in ricâlü'l-gayb konusundaki kaynaklara vakıf ve onlardan seçki yapabilecek yetkinlikte olduğu, ayrıca risalesini bizzat bu eserleri mütalaa edilerek hazırladığı anlaşılmaktadır. Dolayısı ile eser bu bakımdan da önemi haizdir. Zira İbn Âbidîn XIX. asırdan meseleye bakmış olmayı bir avantaja çevirmiş, konu hakkındaki ulaşabildiği tüm bilgileri değerlendirmiş ve onlardan önemli

¹⁶¹ İbn Âbidîn, *İcâbetü'l-Gavs*, ss. 45-60.

¹⁶² İbn Âbidîn, a.g.e., ss. 61-66.

¹⁶³ İbn Âbidîn, a.g.e., ss. 67-76.

¹⁶⁴ İbn Âbidîn, a.g.e., ss. 77-78.

referansları bulunan özlü bir eser ortaya koymuştur. Eserin çok fazla kaynağa başvurması risaleyi telif eserden ziyade konuyla ilgili önemli bilgilerin sistemli bir şekilde tanzim edildiği bir derleme eser kategorisine yakınlaştırmıştır.

İcâbetü'l-Gavs 'a değer katan bir başla husus da İbn Âbidîn'in ilmi yetkinliğidir. O son dönem fukehasından sayılan önemli bir fakihdir. Dönemin seçkin bir müderrisi, kadim bir İslam ülkesinin fetva emini ve medreselerde eserleri okunan bir müelliftir. Şüphesiz böyle bir zatın tasavvufî sahada, tartışmalı bir konuda yaptığı çalışma oldukça değerlidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RİCÂLÜ'L-GAYB HİYERARŞİSİNDE KUTUB VE GAVS KAVRAMLARI

A- KUTUB

Kutub Arapça bir kelimedir ve lügatte “değirmenin etrafında döndüğü demir mil” anlamındadır.¹⁶⁵ Çoğulu aktaktır. Ehli tasavvufun ıstılahında kutub, ricâlü'l-gayb anlayışının tam merkezinde bulunan, kendi zamanının seyyidi, veliler zümresinin başkanı, abdal kulların en kâmilî, âlemin manevi yöneticisi, yeryüzünün halifesi, en büyük velî, insanı kâmil ve yaşayan müminlerin arasındaki en faziletli kişidir. “Kutbiyyet” ise kutbun bulunduğu yüksek makama verilen isimdir.

Kutub terimi “Kutbu'r-rahi (قطب الرحى) - değirmen mili”¹⁶⁶ kullanımından alınmıştır. Değirmen taşının büyük ve ağır cismine rağmen bu taş nispetle oldukça küçük ve hafif olan değirmen milinin etrafında dönmesi gibi bütün bir âlemin manevi işleri de adeta kutbun etrafında döner. Bu sebeple bu makama ulaşmış zata “kutub” denilmiştir.

Kutub aynı zamanda kuzey yönündeki parlak bir yıldızın ismidir. Kutub yıldızının diğer yıldızlara nispeten parlak ve belirgin olması gibi kutub olan zatın diğer ehlullah içindeki konumu da aynı şekilde parlak ve belirgindir. Asırlar boyunca gemiciler deniz ve ummanlarda, en karanlık gecelerde yollarını kutub yıldızıyla bulmuşlardır. Bu manada kutub olan zatlar da insanların masiva karanlığından menzile ulaşmasında merkezi bir konuma sahiptirler. Kutub yıldızı müminlerin kibleyi tayin etmesinde de önemli işaretlerden biridir. Kutub olan veliler de halkın Hakk'a yönelmesinde, kalplerini doğru istikamete yönlendirmesinde etkilidirler.

¹⁶⁵ İsmail b. Hamid Cevherî, *es-Sıhah*, Beyrut, Darü'l-Marife, 2008, s. 868.

¹⁶⁶ İbn Âbidîn, *İcabetü'l-Gavs bi Beyani Halin Nükabâ ve'n-Nücebâ ve'l-Abdal ve'l-Evtad ve'l-Gavs*, Kahire, Mektebetü'l-Kahire, 2005, s. 29.

İslam âleminde tasavvuf ıstılahıyla ilgili eserleriyle tanınan Abdurrezzak Kâşânî kutbu şöyle tarif eder: “Her zaman âlemde Allahu Teâla’nın nazargahı olan tek kişidir. Kutub İsrâfil aleyhisselâmın kalbi üzeredir.”¹⁶⁷ Kâşânî’nin bu tarifi İbnü’l-Arabî kaynaklıdır. İbnü’l-Fârîz’in¹⁶⁸ (h. 632) Taiyye kasidesine yaptığı şerhte de şöyle der: “Kutub sûfilerin ıstılahında mahlûkatın hallerinin kendisinde toplandığı, ferdiyyet makamında yer alan insanların en kâmil olan zattır.” Bu tarifin ardından kutbun iki kısım olduğunu söylemiştir. Ona göre birinci kutup yalnızca şehadet âleminden mahlûkata nispetle olan kutubtur. Bu makamda bulunan kişi vefat ettiğinde yerine abdallar arasından kutbiyyet makamına en yakın olan kişi getirilir. Bu şekilde abdalın en kâmil olanı bu makama yerleşir. İkinci ise hem gayb hem de şehadet âlemine nispetle kutubtur. Kâşânî bu mertebeye ne mahlûkattan ne de abdalardan herhangi biri getirilmeyeceğini, burasının şehadet âleminde kendisine uyulan, hiçbir yaratılmışın yerini alamayacağı ve hiçbir kutbun kendisini geçemeyeceği kutbü’l-aktâbın-kutubların kutbunun- makamı olduğunu söyler. O bu makamda bulunanın “*Levlake levlak lema halaktü’l eflak-Sen olmasaydın, sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım*”¹⁶⁹ hitabının tek muhatabı olan Muhammed Mustafa’nın (sallahu aleyhi vesellem) ruhu olduğunu belirtir.¹⁷⁰

Abdurrezzak Kâşânî’nin bahsettiği birinci kısımdaki kutubluk ümmetin veli ve ariflerinin ulaşabildiği makamdır ki ıstılahtaki kutbun tam karşılığıdır. İkinci kısım ise peygamberler arasındaki kutbu tarif eder. Esasen peygamberlerin her biri kendi zamanının birer kutbudur. Hz. Peygamber ise kutubların kutbu olma vasfıyla “kutbü’l-aktâb” makamındadır. Bu makama ise ümmetin herhangi bir velisinin ulaşması mümkün değildir. Bu makam birinci kısım kutbiyyeti ve diğer tüm makamları ihata edici mahiyettedir. Kıyamete kadar Peygamberimiz bu makamda bulunacak ve bütün

¹⁶⁷ Abdurrezzak Kâşânî, *Istılahâtu’s-Sufiyye*, ter. Abdurrezzak Tek, Bursa, Bursa Akademi Yayınları, 2014, s. 82.

¹⁶⁸ Tam adı Ebü Hafs (Ebü’l-Kasım) Şerefüddîn Ömer b. Alî b. Mürşid es-Sa’dî el-Hamevî el-Mısrî’dir. Kahire’de doğmuş, 632/1235’te Karafe’de vefat etmiştir. Kendi zamanında “sultanu’l-aşikin” olarak tanınmıştır. Bunun nedeni genç yaşta girdiği tasavvuf yolunda ilahi aşka ulaşmış olması ve kuvvetli bir vecd ve cezbe halinin kendisinde görülmesidir. Sufilerin büyüklerinden İmam Sühreverdi ile görüşmüştür. İlahi aşkı anlattığı beyitlerini torunu Şeyh Ali derlemiştir. Bu beyitler gerek sufilerin eserlerinde gerekse asırlar boyunca aşk ve sohbet meclislerinde yer almıştır. Bkz. Kehhale, *Mu’cemu’l-Müellifin*, C. 7, s. 301; İbn Hallikan, *Vefayâtü’l-Ayan*, C. 1, s. 483, Nebhanî, *Camiu’l-Keremeti’l-Evliya*, C. 2, s. 218. Süleyman Uludağ, İbnü’l-Fârîz, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.21, s.43.

¹⁶⁹ Aclunî, *Keşfu’l-Hafa*, C. 2, s. 24; Ali el-Karî, *el-Esraru’l-Merfua*, s. 288. Rivayetin bu lafızlarla mevzu, manasının ise sahih olduğu söylenmiştir.

¹⁷⁰ İbn Âbidîn, *İcabetü’l-Gavs*, s. 29.

kutublarını irşad ederek mana âleminde ümmetinin başında bulunmaya devam edecektir.

İbn Âbidîn ikinci kısım kutubta geçen “Ne mahlûkattan ne de abdalardan herhangi biri getirilmez.” cümlesini şöyle izah etmiştir: “Buradaki mana Peygamber Efendimiz’e bu kâmil makamda hiç kimsenin halifelik edemeyecek olmasıdır. Hulefâ-yi Râşidîn Peygamber Efendimiz’e halifelik etmiş olsalar da onların halifeliği bu makamın dışındadır ve Kâşânî’nin belirttiği hususa aykırı değildir.”¹⁷¹

Şüphesiz raşit halifeler Peygamber Efendimiz’in peygamberlik makamına, gayb ve şehadet âlemine nispetle olan kutbül-aktâblığına halife olmadılar. Onlar İslam devletinin başkanı, İslam ordularının başkomutanı, müminlerin dünya ve ahiret işlerinde imamı olma vasıflarıyla Hz. Peygamber’in halifesi oldular. Bununla birlikte sûfiler, onların kendi hilafet zamanlarında birinci kategorideki şehadet âlemine nispetle olan “kutubluk” makamına ulaştıklarını söylemişlerdir.¹⁷²

Kutub kavramı bu ıstılah anlamlarının dışında daha geniş manalarda da kullanılmıştır. Bir işin merkezinde bulunup onu ve müteallik işleri idare edip çekip çeviren kişiye de kutub ismi verilmiştir.¹⁷³ Özellikle kendi zamanında belli hususiyetleriyle şöhret bulup tek kalmış şahsa da “kutub” denilmiştir. Nebhanî (h. 1350) akranları arasında o makamda en önde olan herkese kutub derler, demiştir.¹⁷⁴ İmam Haddad (h. 1132) *Mektubat*’ta kutbun ıstılah manası dışında, bir mecaz olarak, herhangi bir makam veya haldeen ileri seviyede olan kişi için kullanıldığını söylemiş ve “mütevekkilerin kutbu”, “rıza ehlinin kutbu” gibi örnekler vermiştir.¹⁷⁵ İbnü’l-Arabî *el-Fütûhât*’ta bu durumdan bahsetmiş ve “bir beldenin kutbu”, “bir cemaatin kutbu” gibi kullanımları örnek göstermiştir.¹⁷⁶ Ali el-Karî’nin *Ma’deni’l-Adeni* adlı eserinde Üveys el-Karani’yi abdal kulların kutbu zikretmesi de kutbun bu tarz kullanımına örnek verilebilir.¹⁷⁷ Kutbun bu kullanımına *Sahah*’ta da rastlanır. Cevherî (h. 400) “Filan kişi filan kabilenin kutbudur demek filanca filan kabilesinin işlerinin kendisinde döndüğü

¹⁷¹ İbn Âbidîn, a.g.e., s.29.

¹⁷² İbnü’l-Arabî, *el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye*, Beyrut, Dar Sadr, 2004, C. 3, s. 10; Ali el-Karî, “Ma’deni’l-Adeni”, *Mu’cemu’l-Resail*, İstanbul, Darü’l-Lübab, 2016, C. 2, s. 358.

¹⁷³ Abdulmun’im el-Hafeni, *Mu’cemu Mustalahati’s-Sufiyye*, Kahire, Mektebetü Madbuli, 2006, s. 215-216.

¹⁷⁴ Nebhanî, *Camiu’l-Keramati’l-Evliya*, Mısır, 1911, C.1, s.39.

¹⁷⁵ Haddad, *Mektubat*, Dımaşk, 2014, C. 1, s. 53.

¹⁷⁶ İbnü’l-Arabî, *el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye*, Lübnan, Dar Sader, 2004, C. 3, s. 10.

¹⁷⁷ Ali el-Karî, *Madeni’l-Adeni (Mu’cemu’l-Resail içinde)*, İstanbul, 2016, C. 2, s. 358.

efendisidir, demektir der.¹⁷⁸ Ancak bunlar sūfîyye taifesinin ıstılahi anlamda, âlemdeki tek kişinin kastedildiği mana değildir. Benzerleri arasında temayüz etmiş kişilere verilen isimdir.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre bir belde, cemaat, hal, makam vb. herhangi bir şeye nispet edilmeksizin, mutlak olarak kullanılan “kutub” yalnızca tek bir kişidir. Bu anlamdaki kutub aynı zamanda gavstır. O mukarreblerdendir ve yaşadığı dönemin efendisidir.¹⁷⁹ Şeyhü'l-Ekber, kutublardan bir kısmının hem zahiren hem manen halifelik makamında bulduklarını, böylelikle maddi ve manevi yetkiye sahip olduklarını söyler. Bu tür kutublara ise dört büyük halifeyi ayrıca Muaviye b. Yezid¹⁸⁰, Ömer b. Abdulaziz ve Halife Mütevekkil'i örnek gösterir. Zahiren yetki sahibi olmayıp yalnızca bâtinî halife olan kişilere ise Sebteli Ahmet b. Harun er-Reşid'i¹⁸¹ ve Ebu Yezid Bistamî'yi örnek verir. Kutubların genelinin yalnızca batini halifeler olup zahirde yetki ve hilafetlerinin bulunmadığını belirtmiştir.¹⁸²

İbn Âbidîn *Fütûhât*'ta yer alan bu pasajı risalesine almıştır. Ancak *Fütûhât*'ta kutbu geniş manada kullananın “ricâlullah” olduğu belirtilirken İbn Âbidîn “bazıları kutbu geniş manada kullandılar” ifadesini tercih ederek bu kullanımın sūfîler arasında yaygın olmadığına işaret etmiştir. Ayrıca İbn Âbidîn'in zâhir ve bâtin halifeler örneğinde Muaviye b. Yezid, Ömer b. Abdulaziz ve Halife Mütevekkil'e, batin halifelerde ise herhangi bir örneğe yer vermediği görülür. Pasajı eserine alan bir diğer müellif de Nebhanî'dir. O zâhirî ve bâtinî yetki sahibi halifelere Hz. Hasan'ı da eklemiştir.¹⁸³

1- Sūfîlerin Kutub Tarifleri

¹⁷⁸ Cevherî, *es-Sıhah*, Beyrut, 2008, s. 868.

¹⁷⁹ İbnü'l-Arabî, *Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, C. 3. s. 10; İbn Âbidîn, *İcabetü'l-Gavs*, s. 30-31.

¹⁸⁰ Tam adı Ebû Leylâ (Ebû Abdurrahmân, Ebû Yezîd) Muâviye b. Yezîd b. Muâviye b. Ebî Süfyân el-Ümevî'dir. 43 (663) yılında doğmuştur. Babası I. Yezîd, annesi Ümmü Hâşim bint Ebû Hâşim b. Utbe b. Rebîa'dır. Babası tarafından veliaht tayin edilen II. Muâviye onun ölümü üzerine 14 Rebîülevvel 64'te (10 Kasım 683) tahta çıktı. Tahta geçtiğinde hasta olduğu ve görev yaptığı sürede hastalıkla uğraştığı düşünülmektedir. Babası Yezîd'in Hz. Ali'ye ve evlâdına karşı yürüttükleri iktidar mücadelesinde haksız olduğunu belirterek onları ağır şekilde suçlamış ve öbür dünyada bunun hesabını vereceklerine inandığını dile getirmiştir. Hilafete geçtikten kısa bir süre genç yaşında 64/684'te vefat etmiştir. İbn Sad, *et-Tabakat*, C. 4, s. 169; Mehmet Ali Kapar, “Muaviye b. Yezid”, Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (*DİA*), C. 30, s. 335-336.

¹⁸¹ Abbasi halifelerinden Harun Reşid'in münzevi oğlu.

¹⁸² İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, C. 3. s. 10; İbn Âbidîn, *İcabetü'l-Gavs*, s. 30-31.

¹⁸³ Nebhanî, *Camîu'l-Keramati'l-Evliya*, Mısır, 1911, C. 1, s. 39.

Ricâlü'l-gayb konusunda önemli bilgiler aktaran sûfilerden biri de İmam Şa'ranî (h. 973) ve şeyhi Ali el-Havas'tır (h. 941). O İmam Şa'ranî'nin sorularına verdiği cevaplarla ricâl konusunda önemli bir kaynaktır. Kutub hakkında şöyle der: Beldelerin en üstünü Belde-i Haram'dır. Evlerin en üstünü Beytü'l-Haram'dır. Her asırda halkın en üstünü kutubtur. Belde-i Haram onun bedeni, Beytü'l-Haram da onun kalbi gibidir. İlahi yardımlar onun üzerinden yayılır ve herkese istidadına göre ulaşır.¹⁸⁴

Ali el-Havas'ın bildirdiğine göre insanların Kâbe'yi tavaf etmesi gibi kutbun kalbi de Hakk'ın huzurunda tavaf etmektedir. O Hakk'ın huzurundan hiç ayrılmaz. Hak Teâla'nın azametini her cihetten müşahede eder. İnsanların Kâbe'yi tavaf etmesinde bir mekân/yön tayini vardır. Kutbun Hakk'ın azametini müşahedesinde ise hiçbir şekilde mekân tayini yoktur. Kutub Hak Teâla'dan halka inen bütün bela ve ilahi yardımı karşılar. Bu yüzden varidatın ağırlığı ile başı sürekli nerdeyse çatlayacak gibidir. Kalbiyle daima Allah'ın huzurundadır. Bedeni ise ne Mekke'ye ne de başka bir beldeye, mekâna mahsus değildir. O Allah'ın dilediği yerdedir.¹⁸⁵

Ali el-Havas'a göre kutbiyyet için muayyen bir zaman söz konusu değildir. O kutbiyyet makamına çıkan velinin ancak ölümle azledileceği kanaatindedir. Ona göre kutbiyyet makamındaki biri hak ve adaletten sapmaz ve böylelikle azli de gerçekleşmez. Bu manada kutbun mahfuz olup korunduğuna işaret etmiştir. Öte yandan vakıanın kendisini doğruladığını söyler. Kutbun herhangi bir görev süresinin ya da görevden azlinin olmadığını "Furu' her zaman asla tabidir."¹⁸⁶kaidesince uzunca izah etmiştir.¹⁸⁷

Hasan el-İdvî'ye¹⁸⁸ (h. 1303) göre kutub sahabeden sonra velilerin en büyüğüdür. Bir veli ancak surelerin başındaki "elif-lam-mim" gibi harufu mukata'anın

¹⁸⁴ Şa'ranî, *el-Cevahir ve'd-Dürerel-Kübra*, Dımaşk, 2012, s. 189-193.

¹⁸⁵ Şa'ranî, a.g.e., s. 189-193.

¹⁸⁶ Bu kaidenin izahı noktasında şunlar söylenebilir: Asıl olan Hz. Peygamber'in kutubluğudur. O kutbü'l-aktaptır. Diğer kutublar (ümmetin kutubları) furu'dur. Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi vesellem) risaleti zamanında kutbiyyet-i kübra-en büyük kutbiyyet makamında bulunduktan sonra ahirete irtihal etmiş ardından Hz. Ebubekir bu ümmetin ilk kutbu olmuştur. Dört halifeden sonra da kutublar gelmeye devam edecektir. Kutubluk her ne kadar sahibine dağlar kadar ağır gelse de Allah Teâla ona bu vazifede yardım etmektedir. Dolayısı ile asılda olduğu gibi furu'da da azil ya da görev müddetinin tamamlanması gibi bir durum gerçekleşmez. Kutub vefat edene kadar kişi bu makamda kalmaya devam eder. Tarikat şeyhliği ya da tarikat hilafeti böyle değildir. Onda azil ya da tart olabilir.

¹⁸⁷ İbn Âbidîn, *İcabetü'l-Gavs*, s. 63-64.

¹⁸⁸ Tam adı Hasen el-İdvî el-Hamzavî el-Mâlikî'dir. 1221'de (1806) Yukarı Mısır'ın Minye vilâyetine bağlı Megaga kazasının İdve köyünde doğdu. Kur'ân-ı Kerîm'i ezberledikten sonra Şeyh İbrâhim eş-Şulkâmî vasıtasıyla Halvetiyye tarikatına intisap etti. Şeyhin tavsiyesiyle eğitimini 1236 (1821) yılından itibaren Câmîatü'l-Ezher'de sürdürdü. Halvetî şeyhi Muhammed es-Sibâî ve Muhammed Fethullah'tan el alan İdvî daha sonra Şâzeliyye tarikatına da girdi. İlmî tahsilini tamamladıktan sonra

manasını elde ettikten sonra kutub olabilir.¹⁸⁹ Yeryüzü kutub için dürülür. Kutub havada ve suda yürümez. Sebepsiz yemez. Bütün işlerinde sebeplere tevessül eder. Hakk'ın murat ettiği bir sebeple elinden nadiren olağan üstü şeyler zuhur eder. O zaman dahi Allah'ın izniyle, kendi isteği olmadan bunu yapar. Kutbun ikametinin Mekke'de olduğu kanaati yaygındır. Oysa o her daim kalbiyle Allah'ın huzurundadır. Bedeniyle ise Allah Teâla'nın dilediği yeredir. Onun durumu gizlilik olduğundan bazen bir demirci, bazen bir tüccar, bazen de pazarcı olabilir.¹⁹⁰ İmam Şa'ranî'nin, Ali el-Havas vesilesiyle kutbu Kahire'de pazarda satış yaparken görmüş olması da bu sözü destekler niteliktedir.¹⁹¹

Şeyh Abdülkerîm el-Cîlî (h. 832) ise kutbu şöyle tarif eder: Her şey bir şey üzerinde döner. O şey onun kutbudur. İstilahta kutub Allah'ın mümkünât âlemindeki halifesidir. Mümkünât âlemi yeryüzüdür. Kutbun yeri âlemin kalbidir. Orası en yüksek yer olan dördüncü semadır. Üzerinde döndüğü yer felekler âleminin değirmenidir. Yerin üstünde ve altında yedişer felek vardır. Bir görüşe göre güneş içinde yaşadığımız, devamlı oluş ve yok oluşun vuku bulduğu kevn ve fesad âlemini terbiye eder. Sufli ve ulvi âleme, yeryüzüne ve göklere ziyasını ulaştırır. Hatta bütün yıldızların ışığını güneşin nurundan aldığı görüşü ileri sürülmüştür. Buna göre güneş kutba benzer ki kutub halleriyle âleme varlık nurunu ileten ve onu düzenleyen, idare edendir.¹⁹²

Şeyh Ali el-Havas İmam Şa'ranî'nin sorusuna verdiği bir cevapta kutbun tasarruf yönüne işaret etmiş, kutub hakkında el-Cîlî'nin söylediklerine benzer mahiyette cümleler kullanmıştır. Âleme ziyanın tek bir merkezden –güneşten- yayılması gibi ilahi feyiz ve yardımların ayrıca belaların da tek bir merkezden, kutub üzerinden yayıldığını söyler. Ona göre ilahi nimet ve yardımlar gibi belalar da önce kutba iner ve ondan dağılır. Kutba bir bela indiğinde kutub onu teslimiyet ve korku ile karşılar. Ardından Allah'ın kendisine levh-i mahfuzda gösterdiği hükmü beklemeye koyulur. Eğer ona silme ve değiştirme gözüdürse Allah'ın bu yöndeki hükmünü yerine getirir. Bunu yüce eşiğin kapıcıları vasıtasıyla ve kendisinden dağıldığını hissettirmeden yapar. Eğer

Ezher'de ders vermeye başladı. 1281'de hacca gitti. 1303 yılı Ramazanının 27. gecesini (28-29 Haziran 1886) Kahire'de vefat etti. Bkz. Philip Sadgrove, "İdvî", Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 21, s. 497-498; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, C. 3, s. 244-245; Abdülmüteâl es-Saîdî, *Târîhu'l-İslâh fi'l-Ezher*, Kahire, 1951, s. 155-157;

¹⁸⁹ Onun bu görüşü İbnü'l-Arabî kaynaklıdır. İbnü'l-Arabî *el-Fütûhât*'ın farklı yerlerinde harflerin manevi yönüyle ilgili pek çok bilgi verir.

¹⁹⁰ Hasen el-İdvî, *Meşarîku'l-Envar fi Fevzi Ehli İtibar*, Bulak, 1858, s.120.

¹⁹¹ Şa'ranî, *Letâifu'l-Minen*, s. 383

¹⁹² Abdülkerîm el-Cîlî, *Şerhu'l-Esfar an Risaleti'l-Envar*, Dımaşk, 1929, s. 194-195.

hükümün değişmeyeceğini ve onu uygulaması gerektiğini görürse o zaman kendisine en yakın iki imama verir. Onlar tahammül edip sabreder. Güç yetiremezlerse kendilerine derece bakımından en yakın olan dört evtâda verirler. Onlar da taşıyamazsa efrada ve sırasıyla kutbun etrafındaki diğer ariflerin tümüne dağıtılır. Eğer bu şekilde bela kalkmazsa o zaman ariflerden müminlere dağıtılır ki Allah Teâla'nın hükmü gerçekleşsin ve onların üstlenmesiyle ortadan kalksın. Çoğu zaman onlardan biri nedenini bilmediği bir iç sıkıntısı çeker. Bazısı da uykusunu kaçırarak endişelere maruz kalır. Bazısı gaflete ve uzun süreli suskunluğa maruz kalır. Bazen öyle olur ki bir harf dahi konuşamaz. Bütün bunlar onlar arasında taksim edilmiş olan belalardan kaynaklanır. Eğer bu taksimat olmasaydı kendisine belanın bütünüyle indiği biri hemen helak olurdu.”¹⁹³

İbnü'l-Arabî'nin asalet ve niyabet görüşü gibi bu konuya da fazla değinen sûfi olmamıştır. İmam Şa'ranî bu hususu şu ayeti kerime ile delillendirir:

لَوْلَا دَفَعُ اللَّهُ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٢٥١﴾

...Eğer Allah'ın; insanların bir kısmıyla diğerlerini savması olmasaydı, yeryüzü bozulurdu. Ancak Allah, bütün âlemlere karşı lütuf sahibidir.¹⁹⁴

Ehl-i tasavvufa göre ehil olan her kul kutbiyyet makamına yükselebilir. Bir arifin kutub olması için hasenî ve hüseyinî olması şart değildir. Ali el-Havas kutbiyyet için ehli beyt olma şartı bulunmadığını, bu yüksek makamın vehbi olup Allah'ın dilediği ehil kuluna ihsan ettiğini belirtmiştir.¹⁹⁵ Sûfi büyüklerinden Ebu'l-Hasan eş-Şazeli'nin (h. 656) halifesi Ebu Abbas Mursî¹⁹⁶ (h. 685) de arifin kutub olması için şerif ya da hasenî olması gerekmediğini söylemiştir. Bu görüş sûfilerin Hz. Peygamber'den öncede kutublar geldiği yönündeki değerlendirmeleriyle örtüşmektedir. Ehl-i tasavvufa göre Hz. Peygamber'den önce kutublar geldiği gibi kıyamete kadar da kutublar gelmeye devam edecektir. Bu Allah'ın muradı ve adetidir. Ancak bu ümmet her asırda kutubtan

¹⁹³ Şa'ranî, *el-Cevahir ve'd-Dürer el-Kübra*, s. 191-192.

¹⁹⁴ Bakara, 2/251.

¹⁹⁵ İbn Âbidîn, *İcabetü'l-Gavs*, s. 64.

¹⁹⁶ Tam adı Ahmed bin Ömer bin Muhammed el-Endülüsî, el-Mürsî, el-Ensârî olup, künyesi Ebü'l-Abbâs'dır. 616 (m. 1219) senesinde doğdu. Aslen Endülüs'te bulunan Mürsiyye şehrinden olup, Mısır'da İskenderiyye şehrinde oturdu. 686 (m. 1287) senesinde İskenderiyye'de vefât etti. Büyük sufi, Şazeli yolunun piri Ebu'l Hasan eş-Şazeli'den seyru sülüğünü bitirdi ve ona halife oldu. Kendi zamanında kutbuyyet makamına yükseldi. Kutbiyyeti esansında Mekke'de sema ve arz arasında bir kürside görülmüş olması kerametlerindedir. (Münavî, *Tabakatü'l-Kübra*, s. 340-342.)

hali kalmazken daha önceki ümmetlere -ümmeti Muhammed'e (sallahu aleyhi vesellem) nazaran- oldukça az sayıda kutub gelmiştir. Bunun nedeni daha önceki ümmetlerde Allah'ın insanlığı bizzat peygamberleriyle irşad ve ilzam etmesi, dinini yeryüzünde nebiler ve vahiyle kuvvetlendirmesidir. İbnü'l-Arabî daha önceki ümmetlere gelen bazı kutubların müşahede halinde kendisine gösterildiğini söylemiş ve onları isimleriyle *Fütûhât*'ta zikretmiştir.¹⁹⁷ İmam Şa'ranî ve İsmail Hakkı Bursevî (h. 1137) de aynı isimleri eserlerine almışlardır.¹⁹⁸ Kur'an'da nübüvveti kesin olan yirmi beş peygamber zikredilmesi gibi İbnü'l-Arabî'nin de yirmi beş kutub zikretmesi nebilerde olduğu gibi geçmiş ümmetlerde yaşamış kutubların bu sayıdan daha fazla olduğu kanaatini oluşturmaktadır.

2- İbnü'l-Arabî'nin Kutub Görüşü

İbnü'l Arabî kutbu asalet ve vekillik yoluyla hal ve makamları kendine toplayan tek kişi şeklinde tarif eder. O tarifinde asalet ve vekâlet konusuna değinerek diğer sûfilerden farklı şeyler söylemiştir. Esasen bunun farkındadır ve şöyle der: “Hakikatini gösterdiğimiz bu bilgiyi efrad ve ümena dışında yolumuzda bilen yoktur. Arkadaşlarımız arasından velilerin büyük bir kısmı ne asıl kutbu, ne asıl imâmânı veya asıl evtâdı bilir. Onlar sadece nâiplerini (vekillerini) bilir.”¹⁹⁹ İbnü'l-Arabî'nin bu sözleri söylemesine neden olan husus onun kutub, imâmân ve evtâd hakkındaki şu görüşleridir: Allah'ın insanlar içinden nebileri, nebiler içinde resulleri seçtiğini ifade ettikten sonra nübüvvet, velayet ve iman makamlarının resullere ait olduğunu, risalet makamının bütün makamlardan üstün olduğunu dile getirir ve onların kutublar, imamlar ve kendileriyle âlemi koruduğu evtâdlar olduğu söyler. Esasen buraya kadar diğer sûfilerin sözlerine muvafık bilgiler olarak düşünülebilir. Ancak sözlerinin devamında Efendimiz'in (sallahu aleyhi vesellem) vefatından sonra da yeryüzünün bedeniyle yaşayan resulden hali olamayacağını, Allah'ın değişmeyecek ve geçersiz olmayacak dinini bunlarla muhafaza edeceğini söyler. Bu risaletin “hâtemü'n-nebiyyîn” olan Hz.

¹⁹⁷ İsimleri zikredilen 25 kutub şunlardır: el-Mufarrık, Müdâvî'l-külûm, Bekkâ, Mürtefi, Şifa, Mâhık, Âkîb, Menhur, Şecerü'l-mâ, Unsuru'l-hayat, Şerid, Râci', Sâni, Tayyâr, Sâlim, Halîfe, Maksûm, Hayy, Râmi, Vâsi', Bahr, Mulsak, Hâdi, Muslih ve Bâkî. Bkz. İbn Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, C. 2, s. 362.

¹⁹⁸ Bursevî, *Kitabu'l-Hitâb*, s. 305.

¹⁹⁹ İbnü'l-Arabî, a.g.e., C. 3, s. 9.

Peygamber'den sonra peygamber gelmesi şeklinde olmayacağı ise açıktır. Zira Muhammed Mustafa (sallahu aleyhi vesellem) son peygamber, ona gelen şeriat da son şeriattır. İbnü'l-Arabî sözlerinin kafa karıştırabileceği kanaatiyle bahsettiği resullerin müstakil şeriatle gelmediklerini, Hz. Peygamber'in şeriatını neshedici olmadıklarını ve son peygamber Muhammed Mustafa'ya (sallahu aleyhi vesellam) gelen şeriata tabi olup bununla amel ettiklerini vurgular.²⁰⁰

İbnü'l-Arabî'ye göre Hz. Peygamber'in ardından bedenleriyle geride bırakılan ve Hz. Peygamber'e inen şeriate tabi kılınan resuller İdris, İsa, İlyas ve Hızır aleyhimüsselamdır. Şeyhü'l Ekber burada Hızır aleyhisselamın resullüğü noktasında görüş ayrılığı olduğunu da belirtir ancak kendi kanaatinin ise net olduğunu ifade etmiştir.

İbnü'l-Arabî'ye göre bedeniyle canlı olan ve Efendimiz'e (sallallahu aleyhi vesellem) inen şeriatle amel eden bu resullerden biri kutub ikisi kutbun yardımcı konumunda olan imâmân (iki imam) ve dördü birden de evtâddır. Allah onlardan biriyle imanı, diğeriyle velayeti, bir diğeriyle nübüvveti ve sonuncusuyla risaleti korur. Hepsiyle birlikte dinini muhafaza eder. Onlar bu makamların asilleridir. Ümmetten bazı veliler din gayretleri neticesinde bu (kutub, imâmân, evtâd gibi) makamlara ulaştıklarında ya da kendilerine (Allah'ın fazlıyla) tahsis edildiğinde asil olmadıklarını naib ve vekil olduklarını burada anlarlar. İbnü'l-Arabî'nin sözlerinden anlaşılacağı üzere bu bilgi yüksek müşahade ve mukaşefeye dayalı bir bilgidir. Kendisinden sonra bu konuyu bu kadar açık bir şekilde ifade eden başka bir sûfî ya da müellif olmamıştır. Bu konuda İsmail Hakkı Bursevî'nin meselenin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayan yorumları bulunmaktadır. O bütün kutubların Hz. İdris'in vekilleri olduğunu ve nurunu Hz. İdris'ten aldığını söyler. Ona göre İdris aleyhisselam ise nurunu Hz. Muhammed aleyhisselatü vesselamdan alır. Hz. İdris aldığı bu nuru kabiliyetlerine göre kutublara taksim eder.²⁰¹ Burada Hz. İdris'in meleklerde olduğu gibi âlemin manevi düzeninde bir nevi istihdamının söz konusu olduğu görülür. Öte yandan bu yorum asalet-niyabet meselesini Hz. Peygamber'in nuruna dayandırması, dolayısı ile ricâlü'l-gayb telakkisinin merkezine Hz. Peygamber'i koyması açısından oldukça önemlidir.²⁰²

²⁰⁰ İbnü'l-Arabî, a.g.e., C. 3, s. 9.

²⁰¹ Bursevî, *Kitâbü'n-Netîce*, C. 2, s. 159.

²⁰² Ahmet Atlı, *Tasavvufta Ricâlü'l-Gayb*, (Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), 2011, s. 50.

Kutub konusunda asalet ve vekâlet konusuna değinenlerden bir diğeri de Nebhanî'dir (h. 1932). Ancak onun ricâlle ve özellikle kutubla ilgili görüşlerinin tamamı İbnü'l-Arabî kaynaklıdır.²⁰³

3- İmâmı Rabbânî'nin Kutup Görüşü

İmâmı Rabbânî'ye (h. 1034) göre kutub merkezi konumdadır ve âlemin manevi düzeni onunladır. O saygılı ve edebe riayet eden kullar için bir rahmet, inkârcı ve şüpheciler için gazaptır. Ona göre kutba samimi bir kalple yönelen bir talip ihlâsı ve teveccühü miktarınca ondan istifade eder. İmâmı Rabbânî kutbu engin denizlere benzeter. Ona göre kutbu inkâr etmediği halde sadece onu bilmediği için kendisine yönelmeden Allah'ı zikretmeye koyulan bir kimse de kutbun feyiz ve bereketinden nasiplenir. Ancak kutba ihlasla yönelen kimsenin nasibi her zaman daha fazladır.

İmâmı Rabbânî'ye göre kutbu inkâr eden veya ona eziyet veren kimse Allah'ı zikretmekle meşgul olsa bile gerçek hidayetten mahrum kalır. Onun kutbu inkârı ve ona verdiği eziyet ilahi feyzin önünü tıkar. Oysa kutub bu kimseye mâni olmaz. Buna rağmen Allah'ın bir adaleti olarak o kişi gerçek hidayeti bulamaz. Esasen bu kimsede görüntüden ibaret bir hidayet vardır. O mana ile içi doldurulmamış olan görüntünün faydasının çok az olduğunu belirtir. Kutba sevgisi olan kimselere ona yönelmemiş ve Allah'ı zikretmemiş olsalar bile sırf bu sevgileri sebebiyle hidayet nuru ulaşacağını ifade etmiştir.²⁰⁴ İmâmı Rabbânî'nin bu görüşlerinde “*Kim benim veli kuluma eziyet ederse ben ona harp açarım*”²⁰⁵ hadîsi kutsisinin bir tecellisi anlatılmaktadır.

İmâmı Rabbânî'nin kutup görüşü genel olarak sûfilerle muvafıktır. Ancak kutupla gavsın aynı kişiler olmadığı görüşüyle sûfilerin çoğundan ayrılır. O kutup ve gavs konusuna *Mektûbât*'ta değinmiş ve bu meselede İbn Arabî'den farklı düşündüğünü özellikle belirtmiştir. Bu konu ayrıntılı bir şekilde “Gavs” bölümünde yer alacaktır.

B- GAVS

²⁰³ Nebhanî, *Camiu'l-Keramati'l-Evliya*, Mısır, 1911, C. 1, s. 39.

²⁰⁴ İmâmı Rabbânî, *Mektûbât*, 7. b., İstanbul, Semerkand yay. 2013, C. 2, s. 21-22.

²⁰⁵ Buharî, *Rikak*, 38.

Arapça bir kelime olan gavs lügatte yardım etme, imdada yetişme anlamındadır.²⁰⁶ İstilahta ise ümmete dualarıyla yardıma koşan, basit ve kısır nefsanî çekişmelerden kurtulmuş, geniş gönüllü olup ümmetin her bir ferdine dua etmekten geri kalmayan, yaşayan müminler arasındaki en yüksek mertebedeki velidir. Gavs haşa tapınılan bir put ya da ilahi kudrete ortak değildir. İslamı derinden yaşayan Allah dostudur. Veli, siddık, salih, müttaki gibi seçkin kulların en üstünü, ricâlullahın başıdır.²⁰⁷ Dine önem vererek samimiyetle, azimet üzere yaşayan, sırât-ı müstakîmden ayrılmayan, sünnet-i seniyyeye ittiba eden, ahlakını Hz. Peygamber'in güzel ahlakıyla ziyaretleyen, zahirini ve batınını, gizlide ve açıkta Allah'ın murat ettiği sıfat ve hallere bürümüş insanı kâmilidir. Böylesine seçkin bir kulun duası kabule şüphesiz daha yakındır.²⁰⁸ Onun için, duasına Allah tarafından icabet edilir, denilmiştir.²⁰⁹

Kâşânî'nin tanımına göre gavs Hak Teâla'nın el-Muğis isminin tecelligahıdır. Yani hakiki manada kendisine sığınılan ve yardım istenilen Allah'tır. Ancak Allah'a ait olan bu özelliğin diğer sıfatlarda olduğu gibi âlemde zuhur yeri vardır ki bu kimse gavstır.²¹⁰ Gavs aynı zamanda esma-i nebiden olup Efendimiz'in isim ve sıfatlarından. Peygamber varisi olan "gavs" bu isme de varis olur.

İbnü'l-Arabî'ye göre kutub ve gavs bütün zamanlarda, âlemde, Allah'ın nazargahı olan tek kimsedir.²¹¹ İbnü'l-Arabî kutubun ve gavsın tarifinde onun İsrâfil aleyhisselamın kalbi üzerine olduğunu belirtir. Kâşânî ve Gümüşhânevî'nin kutub/gavs tariflerinde de "İsrâfil aleyhisselam kalbi" vurgusu görülür.²¹² Bu durum, İbn Mesud'dan gelen şu rivayete dayanmaktadır:

Allah Azze ve Celle'nin yaratılmışlar içinde Adem aleyhisselam kalbi üzerine olan üç yüz kulu vardır. Musa aleyhisselam kalbi üzere kırk, İbrahim aleyhisselam kalbi üzere yedi, Cibril aleyhisselam kalbi üzere beş kişi, Mikail aleyhisselam kalbi üzere üç

²⁰⁶ Cevherî, *es-Sıhah*, Beyrut, 2008, s. 787

²⁰⁷ Abdulmun'im Hafenî, *el-Mevsuatu's Sufiyye*, Kahire, Mektebetü Madbuli, 2006, s. 1173

²⁰⁸ Ethem Cebecioğlu, "Gavs", *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 225-226;

²⁰⁹ Cevherî, *es-Sıhah*, s. 787

²¹⁰ Abdurrezzak Tek, *İstilahâtı Sufiyye Şerhi*, Bursa, Bursa Akademi yay., 2014, s. 367.

²¹¹ İbnü'l-Arabî, "İstilahâtı Sufiyye", *Risaleler*, ter. Vahdettin İnce, İstanbul, Kitsan yay. C. 1, s. 320, 328.

²¹² Kâşânî, *İstilahâtı Sufiyye*, Ter. Abdurrezzak Tek, Bursa, 2014, s. 82; Gümüşhânevî, *Camiü'l-Usul*, s. 45.

*kişi, İsrâfîl aleyhisselam kalbi üzere bir kişidir. O bir kişi vefat ederse Allah, üçlerden birini onun yerine geçirir...*²¹³

İmam Yâfî (h. 768) başta olmak üzere çoğu sûfî müellif İsrâfîl aleyhisselam kalbi üzere olan ve ricâlü'l-gayb hiyerarşisinde en tepede olan arifin kutub ve gavs olduğunu belirtmişlerdir.²¹⁴

1- Kutub ve Gavsla İlgili Rivayetler

Kutubtan/gavstan bahseden az sayıda rivayet bulunmaktadır.

1- Onlardan biri İbn Mesûd'un Resulullah'tan verdiği şu haberdir:²¹⁵

“Allah'ın halk içinde, kalpleri Hz. Âdem (a.s.)'in kalbi üzerinde olan üçyüz, kalpleri Hz. Mûsâ (a.s.)'nın kalbi üzerinde olan kırk, kalpleri Hz. İbrâhîm (a.s.)'in kalbi üzerinde olan yedi, kalpleri Cebrâîl (a.s.)'in kalbi üzerinde olan beş, kalpleri Mikâîl (a.s.)'in kalbi üzerinde olan üç, kalbi İsrâfîl (a.s.)'in kalbi üzerinde olan bir kulu vardır. Bunlardan tek olanı öldüğünde Allah onun yerine üçlerden, üçlerden biri öldüğünde beşlerden, beşlerden biri öldüğünde yedilerden, yedilerden biri öldüğünde kırklardan, kırklardan biri öldüğünde üç yüzlerden, üç yüzlerden biri öldüğünde de halktan birini yerleştirir. Onların vesilesiyle Allah Teâlâ diriltir, öldürür, yağmur yağdırır, bitkileri bitirir ve belaları defeder.” Abdullah b. Mesûd'a, “Allah'ın onların vesilesiyle dirilmesi ve öldürmesi nasıl olabilir” diye soruldu. O, şöyle cevap verdi: ‘Çünkü onlar ümmetlerin çoğalmasında için Allah'a duâ ederler ve böylelikle ümmetler çoğalır. Zulmedenlere bedduâ ederler, Allah Teâlâ da onların boyunlarını kırar. Yağmur yağması için duâ ederler ve yağmur yağar. Duâ ederler ve onların duâları

²¹³ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliya*, C. 1, s. 9; İbn Asâkir, *Tarihü'd-Dimeşk*, C. 1, s. 303.

²¹⁴ Bkz. Süyûtî, *el-Haberu'd Dal*, s. 69.

²¹⁵ Ebu Nuaym hadisin senedini şöyle sayar: “Bize Muhammed b. Ahmed b. Hasan haber verdi dedi ki, bize Muhammed b. Sırrî el-Kantarî haber verdi dedi ki, bize Kays b. İbrâhîm b. Kays Sâmirî haber verdi dedi ki, bize Abdurrahîm b. Yahyâ el-Ermenî haber verdi dedi ki, bize Osman b. Umâre haber verdi dedi ki, bize Muâfâ b. İmrân, Süfyân Sevri'den, o da Mansûr'dan, o da İbrâhîm'den, o da Esved'den, o da Abdullah (b. Mesûd)'tan naklen Resûlullah (s.a.v.)'in şöyle dediğini haber verdi” Şevkani hadisin senedinde bilinmeyen kişiler olduğunu söylemiştir. Şevkanî, Muhammed bin Ali (h. 1250), *el-Feva'idü'l-Mecmua fi'l-Ehadisi'l-Mevdua*, Thk. Abdurrahman b. Yahya el-Muallirni el-Yemfîni, Beyrut, 1987, s. 246. İbnü'l-Cevzî de hadisi mevzu hadisleri topladığı “*Mevduat*”ına almıştır.

sebebiyle yeryüzünde bitkiler biter. Duâ ederler ve onların duâları sebebiyle her türlü bela (yeryüzünden) kalkar."²¹⁶

Sûfilere göre hadîsteki tek kişi gavs/kutba işaret etmektedir. Bu konuda İmam Yâfî şöyle demiştir: 'Kutub, İbn Mesûd'un hadîsinde zikri geçen ve kalbi İsrâfil'in kalbi üzerinde olduğu söylenen tek kişidir. Onun evliyâ içerisindeki konumu, bir dâirenin merkezinde yer alan nokta gibidir. Onunla âlemin ıslahı gerçekleşir.'²¹⁷

2- *Nükabâ üç yüz, nücebâ yetmiş, abdal kırk, ahyar yedi, umud (evtâd da denilir) dört, gavs bir tanedir. Nükabânın yurdu Fas, abdalların yurdu Şam'dır. Ahyar seyahat halindedir ve evtâd yeryüzünün tenhalarındadır. Gavsın yurdu ise Mekke'dir. İnsanların bir ihtiyacı olduğunda bunun için evvela nükabâ, ardından nücebâ, sonra abdal, sonra ahyar, sonra evtâd dua eder. Bu gruplardan birinin ya da tamamının duası kabul olunursa vazife tamam olur. Dualar kabul olunmazsa gavs dua eder ve onun duası bitmeden icabet olunur.*

218

Gavs/Kutub hakkındaki bu rivayet Kettanî'ye²¹⁹ (h. 322) aittir. Bu rivayette gavs ismi açık bir şekilde yer almakta ve ricâlullah içindeki etkin konumu ifade edilmektedir. Rivayetin ricâlü'l-gayb hiyerarşisinden bahsetmesi açısından ayrıca önemi haizdir.

3- *"Sâlih kimseler çoktur. Bunlar, insanların din ve dünyalarının ıslahı için halkın arasına karışmışlardır. Nücebâ ise sayı olarak bunlardan daha azdır. Onlar, havâsın arasına karışmışlardır. Abdal sayı olarak bunlardan (nücebâdan) daha azdır. Büyük şehirlerde bulunurlar. Mısır'da biri biri ardına gelen bir abdaldan fazlası bulunmaz (biri ölünce arkasından bir başkası gelir). İçinde iki abdal barındıran belde ehline müjdeler olsun. Evtâdın biri Yemen'de, biri de Şâm'da, biri şarkta, biri de mağribta bulunur. Allah Sübhânehu,*

²¹⁶ Ebû Nuaym, *Hilye*, C. I, s. 8- 9; İbn Asâkir, *Tarîhu'd-Dimeşk*, C. I, s. 303; Suyûtî, *el-Haberu'd Dal*, s. 43-44.

²¹⁷ Süyûtî, a.g.e., s. 69.

²¹⁸ Hatip, *et-Tarih*, C. 3, s. 75; İbn Asakir, a.g.e., s. 300; Aclunî, *Keşfu'l-Hafa*, C. 1, s.67; Süyûtî, a.g.e., s. 62-63.

²¹⁹ Süleyman Uludağ Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA) "ricâlü'l-gayb" maddesinde bu ismi Kettani okurken bazı tahkiklerde Kinani ismi tercih edilmiştir. Bkz. Süyûtî, *el-Haberu'd-Dal*, s. 43, 62.

feleklerin semâ ufkunda deverânı gibi, kutbu, dünyanın dört bir afâğında gezerir. Kutbun ahvâli ki o gavstır, Hakk'ın kendisine olan şevkinden dolayı haktan dolayı halktan gizlenir. Ancak bazen Yüce Allah, hem âlim-hem cahil, hem saf-hem zeki, hem alan-hem veren, hem yakın-hem uzak, hem kolay-hem zor, hem kendinden emin-hem endişeli gösterir. Evtâdın ahvâli, hass kimselere, abdalın ahvali hass ve ârif kimselere gösterilir. Nücebâ ve nükabânın ahvâli, özellikle umûmdan gizlenir. Bazısı bazısını görür. Sâlihlerin ahvâli, umûm ve husûsun tamamına gösterilir ki Allah'ın hükmettiği şey olmuş olsun. Nücebânın sayısı üç yüz, nukebânın sayısı kırk, abdalın sayısının otuz olduğunu, on dört olduğunu ve yedi olduğunu söyleyenler olmuştur ki, sahîh olanı yedi olduğudur. Evtâd dört kişidir. Kutub öldüğü zaman, dört kişinin hayırlı olanı onun yerine geçirilir. Dört kişiden biri öldüğü zaman onun yerine yedilerin hayırlı olanı geçirilir. Yedilerden biri öldüğü zaman kırkların hayırlı olanı geçirilir. Kırklardan biri öldüğü zaman onun yerine üç yüzlerin hayırlı olanı geçirilir. Üç yüzlerden biri öldüğü zaman onun yerine sâlihlerin hayırlı olanı geçirilir. Yüce Allah kıyametin kopmasını dilediği zaman bunların hepsinin rûhunu alır. Yüce Allah, bu kimseler sebebiyle kullarından belaları def eder ve gökten yağmur yağdırır.”²²⁰

Ricâlü'l-gayb konusunda en meşhurlardan olan bu rivayet kutbun gavs olduğu, halktan gizli tutulduğu ayrıca ricâlullahın hiyerarşisi ve hangi ricâlin kimi tanıyabildiği gibi önemli bilgileri içermektedir.

4- *Nükabâ üç yüz, nücebâ yetmiş, abdal kırk, ahyar yedi, evtâd, dört, gavs bir kişidir.*²²¹

Zünnûn el-Mısri'ye (h. 245) atfedilen bu rivayet ricâlullah hiyerarşisine işaret eden, gavs tabiri geçen ve ricâl gruplarının sayılarını veren en eski rivayetlerden biridir.

5- *“Bilesin ki Hz. Peygamber vefat ettiğinde yeryüzü ağladı ve şöyle dedi: Ey Rabbim, ey Efendim! Artık üzerimden hiçbir peygamber yürümeyecek. Bunun üzere Allah Teâla şöyle ilham etti: Ben bu ümmetten öyle kimseler yaratacağım ki kalpleri peygamber kalbi üzere olacak. Kıyamet kadar böyle insanlar senin*

²²⁰ Süyûtî, *a.g.e.*, s. 68-70.

²²¹ Ali el-Karî, *Şerhu Şifa*, C. 1, s. 377; İbn Âbidîn, *İcabetü'l-Gavs*, s. 43.

üzerinden eksik olmayacak. Bunun üzerine yeryüzü bunların sayısını sordu. Allah Teâla ilham yoluyla şöyle buyurdu: Onlar üç yüz velidir. Yetmiş nücebâ, kırkı evtâd, onu nükabâ, yedisi arif, üçü muhtar, biri de gavstır. Gavs vefat ettiğinde üçlerden biri yerini alır. Yedilerden biri üçlere, onlardan biri yedilere, kırklardan biri onlara, yetmişlerden biri kırklara, üç yüzlerden biri yetmişlere, sair halktan biri de üç yüzlere geçer. Bu durum kıyamete kadar böyle devam eder.”²²²

Ricâlullah içindeki hiyerarşiden bahseden, gavs tabiri geçen bu rivayet Ebu Bekir el-Mutî'ye aittir. Hızır aleyhisselamı görüp onunla konuşmuş birinden nakledildiği belirtilmektedir.

2- Kutbun Aynı Zamanda Gavs Olduğu Görüşü

Mutasavvufların geneli gavsla kutbun aynı kimseler olduğunu dile getirmişlerdir. Bunların başında İbnü'l-Arabî gelir. Kutbun geniş manada kullanımından bahsettikten sonra İbnü'l-Arabî ıstılahtaki kutbun “gavs” olduğunu belirtmiştir. Şeyhü'l Ekber bunu *Fütühât* içinde tekrarlamıştır. Kutub bölümünde de geçtiği üzere o kutub hakkında şöyle der: “Kutub” yalnızca tek bir kişidir. Aynı zamanda gavstır. O mukarreblerdendir ve yaşadığı dönemin efendisidir.²²³

Kutbun “gavs” olduğunu söyleyenlerden biri de İbn Hacer el-Heytemî'dir.²²⁴ *el-Fetâva'l-Hadîsiyye* adlı eserinde kutbu, ricâlü'l-gaybın imamı ve tüm halleri kendisinde toplayan kişi olarak tarif etmiştir. Bununla birlikte kutbu, gavs kelimesiyle birlikte ifade ederek “el-kutbu'l-gavs (القطب الغوث)” terimini kullanmıştır. Onun el-kutbu'l-gavs hakkındaki görüşleri şöyledir: Dünyanın semanın ufkunda dönmesi gibi Allah Teâla da onu bu âlemin her bir köşesindeki bütün işlere koşturur ve bütün işleri de kutbun etrafında döndürür. Allah Teâla “el-kutbu'l-gavs” kuluna olan gayretinden dolayı, onun

²²² Ali el-Karî, a.g.e., C. 1, s. 377; İbn Âbidîn, a.g.e., s. 43.

²²³ İbnü'l-Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, C. 3. s. 10; İbn Âbidîn, a.g.e., s. 30-31.

²²⁴ Tam adı Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî es-Sa'dî'dir. Büyük dedelerinden birine çok az konuşması sebebiyle “Hacer” (taş) lakabı takılmış, onun soyundan gelenler de “İbn Hacer” diye anılmıştır. 909/1503 yılında Mahalletü Ebi Heytem'de doğmuş 974/1567'de Mekke'de vefat etmiştir. Ünlü bir Şafii fakihi, muhaddis ve ediptir. İlmi otoritesi ve fetvaları sebebiyle “Şeyhülislâm, İmâmü'l-Haremeyn, Müfti'l-İrâkeyn” gibi lakaplarla tanınmıştır. Bkz. İbn Hacer el-Heytemî, *el-Fetâva'l-Kübra'l-Fıkhîyye*, Kahire 1357, C. 1, s. 3-5; Cengiz Kallek, İbn Hacer el-Heytemî, “*Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*”, C.1, ss. 531-534.

hallerini avam ve havastan gizler. Yani o hem âlim-hem cahil, hem saf-hem zeki, hem alan-hem veren, hem yakın-hem uzak, hem kolay-hem zor, hem kendinden emin-hem endişeli görülebilir.²²⁵ Bu cümlenin şu manayı ifade eder: Bazen, âlim olduğu halde cahil sanılır, zeki olduğu halde saf görülür, verendir ancak alan bilinir. Hakk'a ve halka yakındır, uzak olduğu düşünülür. Zor biri olarak görülür oysa kolay ve kolaylaştırıcıdır. Endişeli sanılsa da o yaptığı işin büyüklüğünden, üstlendiği vazifeden emindir, emniyetlidir. İbn Hacer'e göre kutbun diğer evliyaullahı nazaran konumu bir dairenin merkezinde bulunan nokta gibidir. Âlemin düzeni ancak onunla mümkündür."²²⁶

Esasen İbn Hacer'in yukarıdaki görüşleri İmam Yafî'ye²²⁷ dayanmaktadır. O *Kıfaytü'l-Mu'tekid* adlı eserde bazı "arifler demiştir ki" diyerek başladığı ve ricâlü'l-gaybi detaylı bir şekilde anlattığı bölümde kutbunla ilgili şöyle der: Allah Sübhânehu, feleklerin semâ ufkundaki deverânı gibi, kutbu, dünyanın dört bir tarafında deveren ettirir. Kutub gavstır. Hak Teâla, kendisine olan gayretinden dolayı hallerini halktan gizler. Yani onu hem âlim-hem cahil, hem saf-hem zeki, hem alan-hem veren, hem yakın-hem uzak, hem kolay-hem zor, hem kendinden emin-hem endişeli gösterir.²²⁸

Ali el-Havas kutbun bu gizliliğine işaret ederek veliler içinde kutbun ahlakını tamamıyla bilen biri olmadığını hatta evliyadan onu tanıyanların dahi az olduğunu söylemiştir.²²⁹ İbn Âbidîn kutbun gizliliği hususunda şöyle der: Kutub halkın çoğu tarafından bilinemez. Sadece belli başlı kişiler onun farkına varır. Onun sahip olduğu yüce mevhibeler ve halkın idrak edemediği ağır sorumlulukların yanı sıra Allah Teâla'nın kendisine giydirdiği kisvenin büyüklüğünden olsa gerek gözler neredeyse onu idrak edemez.²³⁰

²²⁵ İbn Hacer Heytemî, *el-Fetâva'l-Hadîsiyye*, Dımaşk, 2004, s. 592; İbn Âbidîn, *İcâbetü'l-Gavs*, ss. 21-33.

²²⁶ İbn Hacer Heytemî, a.g.e., s. 592; İbn Âbidîn, a.g.e., ss. 21-33.

²²⁷ Tam adı Ebû Muhammed Afifüddîn Abdullah b. Es'ad b. Alî b. Süleymân el-Yâfiî el-Yemenî'dir. Yemende doğmuştur. İlmî tahsilinin ardından 712/1313'te hacca gitmiştir. Haccın ardından inziva ve ilim arasında tereddüt yaşadığı da tekrar ilme yönelmiştir. Mekke'de bir müddet daha tahsil görmüştür. Ardından Şam, Kudüs ve Yemen'i dolaşmış, pek çok sufi ve âlimle görüşmüştür. Bir süre Mısır'da Zünnun-u Mısri'nin türbesinde kalmış, manevi yönden olgunlaşarak pek çok şeyhten hırka giymiştir. Mekke'ye dönerek hayatının sonuna kadar ilimle ve amelle meşgul olan Yafî Mekke'nin kutbu olarak bilinmiştir. 768 (21 Şubat 1367) tarihinde Mekke'de vefat etmiştir. Yafî, *Miraâtü'l-Cenân*, C. 4, s. 308-366; Sübkî, *Tabakat*, C. 4, s.103; Derya Baş,"Yafî", Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (*DİA*), C. 43, s. 175-177.

²²⁸ Süyûtî, *el-Haberu'd-Dal*, s. 67-68.

²²⁹ Şa'ranî, *el-Cevahir ve'd-Dürer el-Kübra*, s. 189-193.

²³⁰ İbn Âbidîn, a.g.e., s. 64.

İmam Haddad'a kutbun "gavs" olup olmadığı ve ayrıca evtâd, abdal gibi diğer ehlullahın durumları sorulmuş o da bu konuda Resullullah'a ulaşan haberler ve evliyaya isnat edilen rivayetler olduğunu, bu konudaki tüm rivayetleri saymadan İmam Yâfiî'nin *Ravzü'r-Reyahin* adlı eserine aldığı şu hadîs rivayetiyle yetineceğini söylemiştir.²³¹

*Allah'ın yeryüzünde Âdem aleyhisselam kalbi üzerine üç yüz kulu vardır. Musa aleyhisselam kalbi üzere kırk, İbrahim aleyhisselam kalbi üzere yedi kişi, Cibril aleyhisselam kalbi üzere beş kişi, Mikail kalbi üzere üç kişi, İsrâfil kalbi üzere bir kulu vardır. O bir kişi vefat ederse Allah onun yerine üçlerden birini, üçlerden biri vefat ederse beşlerden birini onun yerine geçirir. Beşlerden biri vefat ederse Allah onun yerine yedilerden birini, yedilerden biri vefat ederse kırklardan birini geçirir. Kırklardan biri vefat ettiğinde Allah onun yerine üç yüzlerden birini geçirir. Üç yüzlerden biri vefat ettiğinde Allah onu yerine halktan birini geçirir. Onlarla bu ümmetten belalar def olur.*²³²

Esasen bu rivayet *Hilye*'de (h. 430) ve *İbn Asakir*'de (h. 571) yer almaktadır. Ancak birçok müellif bu konudaki rivayetleri kendi zamanında Mekke'nin kutbu olarak tanınan büyük imam Yâfiî'den almayı tercih etmişlerdir. İmam Haddad bu rivayeti naklettikten sonra İmam Yâfiî'nin şu görüşüne yer vermiştir. "İsrâfil kalbi üzere olankutuptur. O aynı zamanda gavstır. Alemin manevi düzeni onunladır."²³³ İmam Yâfiî'ye göre kutub aynı zamanda gavstır. İmam Haddad bu rivayet ve nakillerden sonra kendi görüşünün de bu yönde olduğuna işaret ederek kutbun her zamanda tek, fert ve câmi olduğunu, tasavvuf ehlinin onu "halife" ve "insanı kâmil" diye de isimlendirdiğini söylemiştir. Ayrıca sıddıkiyyetü'l-kübra makamı sahiplerine "el-kutbu'l-gavs" denildiğini ancak sadece "kutub" lafzıyla yetinildiğini ifade etmiştir. Ona göre ıstılahtaki kutub "el-kutbu'l-gavs" teriminin kısaltılmış halidir.²³⁴ Bu manada daha önce İbn Hacer'in görüşleri arasında yer alan bu kullanımın bazı diğer sûfiler tarafından da benimsendiği anlaşılmaktadır.

²³¹ Haddad, *Mektubâtı İmam Haddad*, Dımaşk, 2014, C. 1, s. 51.

²³² Ebû Nuaym, *Hilye*, C. 1, s. 9; İbn Asâkir, *Tarîhu'd-Dımeşk*, C. 1, s. 303; Es'ad el-Yafii, *Ravzu'r-Reyahin fi Hikayeti's-Salihin*, Beyrut, 2000, s. 15-16.

²³³ Haddad, *Mektubat*, s. 54. Rivayet için bkz.; Süyûtî, *el-Haberu'd-Dal*, s. 69.

²³⁴ Haddad, *Mektubat*, s. 52.

Kutbun gavs olduğunu söyleyenlerden bir diğeri de Yeşrutî'dir (h. 1316).²³⁵ Ona göre abdal yedi, kutub ve gavs bir tanedir. O vefat edince yedi abdal toplanır. İçlerinden birini seçerler. Çoğu kez abdal bu vazifeyi üstelenmekten kaçınır. Bundan dolayı velilerden ehil birini gavs seçerler. Eğer gavsın seçiminde birlik olmazsa Resulullah'a başvururlar. Ona gelip huzurunda beklerler. Resulullah (sallahu aleyhi vesellem) onlardan birini seçer. Bu kimse kutub ve gavs olur. Ve ismi azamın tecellisine mazhar olur. Varlıklardaki ilahi tecelli merkezleri kendisine boyun eğer. Kendisinde tecelli eden ismin hükmüyle mülk ve melekût âleminde tasarruf eder. Hz. Peygamber'in ruhaniyetinin bereketiyle kendisinden yardım isteyene "gavs" olur.²³⁶

Kutbu "gavs" olarak değerlendiren sûfilerden bir diğeri de Şeyh Abdülkerîm el-Cîlî'dir (h. 832). Gavsın Hz. Peygamber'in kalbi üzere olduğunu söyler ve kutub ve gavs olan kula ölüm anında Hz. Peygamber'in suretinin tecelli edeceğini söyler.²³⁷

Son dönem mutasavvıflarından Ahmed Ziyaeddin Gümüşhânevî (h. 1350) de kutbu ve gavsı bir görür. *el-Câmiu'l-Usûl*'da gavs ve kutub hakkında şunları söylemiştir: Gavs insanların mecburiyet anında, sırları açıklama konusunda ihtiyaç duydukları ve kendisinden dua talep ettikleri büyük kutub, aziz insan ve kerim bir efendidir. Bu insanın duası makbuldür. Allah üzerine yemin etse Allah onun yeminin gereğini yapar.²³⁸ Kutub zikredilen bu sıfatlar toplanmadan kutub olamaz.²³⁹

Gümüşhânevî'ye göre yardıma muhtaç kişilerin kendisine iltica etmesi nedeniyle gavs da denilen kutub, bütün zamanlarda, Allah Teâla'nın nazar kıldığı tek fertten ibarettir. Allah ona kendi katından en büyük sırrı vermiştir. O ruhun bedende dolaşması gibi kâinatta zahir ve batın aynlarda dolaşır. Umumi feyzin terazisi elindedir. Ölçüsü bilgisine, bilgisi Hakk'ın ilmine tabidir.²⁴⁰

²³⁵ Tam adı Ali Nûrûddîn b. Muhammed Nûriddîn b. Ahmed el-Yeşrutî et-Tûnisî'dir. 1208'de (1793) Tunus'un Benzert şehrinde doğmuş ö. 1316/1899 yılında Akka sancağına bağlı Terşiha'da vefat etmiştir. Hz. Hasan'ın soyundandır. Şâzeliyye tarikatının Yeşrutîyye kolunun kurucusu olmuştur. Özellikle Filistin ve Akka bölgelerinde irşad faaliyetlerini yürütmüştür.

²³⁶ Fatıma el-Yeşrutîyye, *Nefahatü'l-Hak fi'l-Enfası'l-Aliyyeti Yeşrutîyyeti'l-Şazeliyye*, Beyrut, 1978, s.24.

²³⁷ Abdülkerîm el-Cîlî, *Şerhu'l-Esfar an Risaleti'l-Envar*, Dımaşk, 1929, s.299.

²³⁸ Bu husus şu hadisi şerife dayanmaktadır: *Saçı başı dağınmak, eli yüzü tozlu, kapılardan kovulmuş nice şahıslar vardır ki, bu şöyle olacak diye yemin etseler, Allah onların yeminini yerine getirir.*” Müslim, "Birr", 138.

²³⁹ Gümüşhânevî, *Camiu'l-Usul*, s. 45.

²⁴⁰ a.yer.

İbnü'l-Arabî “mahku'l-mahk” diye isimlendirdiği hali anlatırken kutba/gavsı değinmiş ve şöyle demiştir: İşte bu “Hak ile yalnızlık” diye isimlendirilen haldir. Ehlullah halveti düstur edinmiştir. Bunun nedeni Hakk'ın kuluyla yalnız kalmayı tercih ettiğini anlamalarıdır. Böyle biri yaşadığı zamanda bir kişidir. Gavs ve kutub diye isimlendirilir. O nurlanmış bedeninden ayrılıp vefat ettiğinde yerini bir başkası alır. Bir zamanda iki kişi Hak ile yalnız kalmaz.” İbnü'l-Arabî'nin burada bahsettiği hususlara daha önceki kaynaklarda rastlamak mümkün değildir. O burada sözkonusu bilgilerin yayılmayan ve açıklanmayan sırlar âleminde olduğunu ve bunları gavstan habersiz olanları ve onu hiç tanımayanları uyandırmak için zikrettiğini söyler.²⁴¹

3- Kutub ve Gavsı Ayrı Değerlendiren Sûfler

Kutub ve gavs kavramlarının bir olduğu kanaatini taşıyan sûfler olduğu gibi bu hususu farklı değerlendiren sûfler de mevcuttur. Üstelik bunlardan birisi az önce görüşünü naklettiğimiz Şeyh Ziyauddin Gümüşhânevî'nin kendi silsilesindeki sâdat arasında yer alan İmam-ı Rabbânî'dir. O gavsı kutubun aynı kişiler olmadığını belirtir. Şeyh Bediüddin'e yazdığı bir mektupta gavs ve kutubtan bahseder. Şeyhü'l Ekber'in görüşünü belirttikten sonra ondan daha farklı bir kanaatinin olduğunu dile getirir ve şöyle der: Bu fakire göre gavs ayrı, kutbu'l-medâr²⁴² ayrı kimselerdir. Hatta gavs, kutbü'l-medârı desteklemekte ve ona yardım etmekte, kutbü'l-medâr da bazı işlerde gavstan yardım istemektedir. Abdal payelerinin tayininde ve bu payelerin verilmesinde onun etkisi vardır. Kutub olan kişiye, yardımcıları ve destekçileri dikkate alınarak kutbü'l-aktâb (kutublar kutbu) da denilir. Çünkü kutubun yardımcıları ve destekçileri de yine kutublardan ve manevi yöneticilerdendir.²⁴³

Şeyh Ahmed Ziyauddin ile Şeyh İmâm-ı Rabbânî arasındaki ricâlullah konusundaki görüş ayrılığı ricâlü'l-gayb bilgisinin büyük ölçüde mûkaşefeye dayandığının başka bir ispatı niteliğindedir. Zira evliyaullah kendi silsilesindeki sadatın usulü ve sözü üzerine söz söylememeyi adet edinmiş ve daha önceki meşayihant kendisine ulaşan marifet ve edebi “adap” ismiyle korumaya son derece önem vermiştir.

²⁴¹ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, ter. Ekrem Demirli, İstanbul, Litera yay., 2008, C. 9, s. 402.

²⁴² İbnü'l-Arabî'nin kutub/gavs olarak vasıflarını ve ricalullah içerisindeki fonksiyonunu anlattığı kişi/makam *Mektubat*'ta “kutbü'l medar” kavramıyla anlatılmıştır.

²⁴³ İmâm-ı Rabbânî, *Mektubat*, (ter. Ahmet Hamdi Yıldırım, Taha Hakan Alp, Ömer Faruk Tokat) İstanbul, Semerkand yay. 2010, C. 2, s. 22

Mezkur şeyhlerin ricâl konusunda farklı düşünmesi ve bunu eserleriyle ölümsüz hale getirmesi meselenin kendi mukaşefe bilgilerine dayalı olduğunu göstermektedir.

Öte yandan Şeyh Ahmed Gümüşhânevî'nin beyanlarının İbnü'l-Arabî ve el-Kâşânî'ye benzemesi onun görüşlerinin bu metinlerinden alıntılardan ibaret olduğu fikrini doğrular. Oysa tecrübenin tecrübeye benzemesi doğal olduğu gibi bir nevi tecrübe olan keşfin de keşfe benzemesi tabiidir.

Osmanlı dönemi sûfîlerinden Mehmed Nuri Şemseddin Nakşibendî de (h. 1282) kutbun gavsı yardımcı olduğunu söyleyenlerdendir. Ona göre gavsı'l-azam diye tabir olunan zat, kutbü'l-aktâba mülazımdır. Onun da tasarruf kudreti varsa da kullanmaz. Hiçbir şeye destursuz karışmaz.²⁴⁴

Abdülkerîm el-Cîlî kutubla gavsı ayrı görmez ancak İmâm-ı Rabbânî gibi kutbun yardımcılarına da kutub der. Ona göre bu ümmetin kutubları on ikidir. Dünya ve ahiret, maddî ve cismanî âlemin on iki burç ekseni üzere olması gibi onlar da ümmetin eksenidir. Allah onları hem dünyada hem de ahirette mutad olan ve olmayan kevn ve fesadın zuhuruyla görevlendirmiştir.²⁴⁵

Mehmed Nuri Nakşibendî kutbü'l-aktâb diye tabir ettiği kutbun iki yardımcısını (imâmânî) gavsı'l azam ve kutbu-ula olarak isimlendirir. Bu üçüne üçler der. Ona göre üçler, yediler hatta kırklar da kutubtur ve hepsi birden kutbü'l-aktâbın hizmetindedir.²⁴⁶ Onun kutub ve gavs hakkındaki görüşleri İmamı Rabbânî'nin görüşlerine benzemektedir.

Gavsla kutbu ayrı görenlerden biri de Abdülaziz ed-Debbâğ'dır (h. 1132). O gavsı en üst rütbede görür ve kutubların onun hizmetinde olduğunu ve talimatlarını gavstan aldıklarını söyler. Ona göre gavsı bağlı yedi kutbun da kendi alt kutub grupları vardır. Bu görüşü ile Mehmed Nuri Nakşibendî'nin yedilerin ve kırkların da kutub olduğu görüşü muvafıktır.²⁴⁷

İmam Haddad (h. 1132) kutbun gavs olup olmadığı konusunda kendisine sorulan bir soruya şu cevabı vermiştir. Bu mesele keşif ve apaçık görme olmadan kesin kanaatin oluşamayacağı meselelerdendir. Kim bu meselenin aslına vakıf olmak istiyorsa,

²⁴⁴ Mehmet Nuri Nakşibendî, *Miftahu'l-Kulûb*, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, 1976, s. 48.

²⁴⁵ Abdülkerîm el-Cîlî, *Şerhu'l-Esfar an Risaleti'l Envar*, s. 300.

²⁴⁶ Nakşibendî, a.g.e., s. 48.

²⁴⁷ Abdülazîz ed-Debbâğ, *el-İbrîz*, İstanbul, Demir kitapevi, 2014, C. 2, s. 60-61.

(ricâlü'l-gaybi, kutbun ve gavsın aynı kişiler olup olmadığını öğrenmek istiyorsa) o halde ahlakını güzelleştirsin, nefsinin bulanıklığından kurtulsun. Şehvani hazları ve nefsanî arzuları yok edecek riyazet yapsın. Kamil ubudiyyeti gerçekleştirmek ve rububiyyetin hakkını ifa etmek için güzel edeple, muhtaç olarak, ızdırıp içinde, boynu bükük bir şekilde daima Allah'ın huzurunda olma halini gerçekleştirsin. Kul kalp huzuruyla ve riyazatla amel ederse kalbinden perde kaldırılır. Rabbinin gaybını görür. Orada evliyaya ait mertebeleri ve onların kutsî münasebetlerini mücerret ruhlarla müşahade eder. Böylece vasıf ve alametlerden kurtulur ve kutbun gavs olup olmadığını ve diğer ricâlin ahvalini görerek taklidden yakini bilgiye yükselir.²⁴⁸ Başta kutbun gavsîyeti olmak üzere ricâl konusundaki en açık söz bu olsa gerektir.

4- Kutubluk/Gavslık Makamına Yükseliş

Hız. Peygamber bir kutsî hadîste kişinin farzları yerine getirerek Allah'a yaklaşacağını, farz ibadetlere nafîle ibadetleri de ekleyerek yaklaştırmaya devam edeceğini, bu çabanın sonunda Mevla'nın o kulunu seveceğini ve bu gayreti gösteren ve sevgisini kazanan kuluna ilahî ihسانlarda bulunacağını bildirmiştir.²⁴⁹ Rivayetlere göre bir kutbun ricâlullah içine alınması ve ricâl mertebeleri içinde yükselmesi şu şekilde gerçekleşir: Bir mümin farz ve nafîle salih amellerle ve güzel ahlakla yeryüzünde bulunan müminler içinde yükselmeye devam eder. Manevî kabiliyeti de bulunduğu takdirde bu şekilde yükselerek Allah'a en yakın beş yüz kişi arasına girer ve beş yüzlere²⁵⁰ dâhil olur. Sonra istidatı ve Mevla'nın fazlıyla, ricâlullahta vefat nedeniyle boşluk oluştuğu önce üç yüzlere²⁵¹ oradan aynı şekilde yetmişlere²⁵² altmışlara²⁵³, kırklara²⁵⁴, otuzlara²⁵⁵, sırasıyla yedilere²⁵⁶, beşlere²⁵⁷, dörtlere²⁵⁸,

²⁴⁸ Haddad, *Mektubat*, C.1, s. 53-54.

²⁴⁹ Buharî, "Rikak", 38; İbn Mace, "Fiten", 16,

²⁵⁰ Alauddîn Alî b. Hüsâmuddîn el-Hindî, *Kenzü'l-Ümmâl*, tahk. Bekrî Hayânî-Safvetü's-Sakâ, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1981, C. 7, s. 185.

²⁵¹ Ebû Nuaym, *Hilye*, C. 1, s. 9; İbn Asâkir, *Tarîhu'd-Dimesşk*, C. 1, s. 303.

²⁵² Hucvirî, *Keşfü'l-Mahcûb*, ss. 329-330.

²⁵³ Ebubekir Abdullah b. Ebî Dünyâ, *el-Evliyâ*, tahk. Muhammed Saîd, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, Beyrût, 1992, C. 1, s. 12.

²⁵⁴ Ebû Nuaym, *a.g.e.*, C. 1, s. 9; İbn Asâkir, *a.g.e.*, C. 1, s. 303.

²⁵⁵ Tirmizî, *Nevâdirü'l-Usûl*, C. 1, s. 263; Muhammed Azîm Âbâdî, *Avnü'l-Ma'bûd*, Beyrût, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994, C. 8, s. 151.

²⁵⁶ Ebû Nuaym, *a.g.e.*, C. 1, s. 9; İbn Asâkir, *a.g.e.*, C. 1, s. 303.

²⁵⁷ Ebû Nuaym, *a.g.e.*, C. 1, s. 9; İbn Asâkir, *a.g.e.*, C. I, s. 303.

²⁵⁸ Süyûtî, *el-Haberu'd-Dal*, s. 78.

üçlere²⁵⁹ ve ikilere²⁶⁰ kadar yükselir. Önündeki makamda bulunan ve zamanının teki olan kutub vefat ettiğinde ise kutbiyyet makamına yükselerek zamanın kutbu ve teki olur.²⁶¹

5- Kutubluk/Gavslık Makamının Tevdi Edilişi

Âsâr ve ahbar gibi rivayetler ricâlü'l-gayb hiyerarşisini ve derece derece yükselişi haber verse de kutbiyyetin nasıl verildiğine dair herhangi bir bilgi sunmaz. Bazı sûfiler bu konudaki tecrübe, müşahede ve mûkaşefelerini paylaşmışlardır.

Nakşibendi meşayihinden Şeyh Mehmed Nuri Şemseddin bir arife kutbiyyet makamının nasıl verildiğini şöyle anlatır: “Kutub vefat ettiğinde Allahu Teâla Hz. Hızır’a şöyle ilham eder: ‘Falan oğlu falan kuluma git. Onu müjdele. Kutbiyyeti kendisine ihsan ettim.’ Hz. Hızır bu manevi hitabı duyar duymaz, emri yerine getirmek için, süratle Hz. Peygamber’e gider. Durumu Allah resulüne haber verir. O da kutbiyyet makamına çıkanlara verdiği yeşil hil’ati vererek ‘Ümmetime selam söyle. Bu hilati giyip gelsin.’ buyurur. Hz. Hızır müjde ve selam ile hil’ati kutbiyyet makamına yükseltilen kula takdim eder.

Kutub hil’ati giyer. Ardından Hızır aleyhisselam onu durmaksızın Allah resulünün huzuruna götürür. Burada gözlerin daha önce görmediği güzellikte yüce bir divan kurulmuştur. Göz kamaştıran mücevherlerle süslü yüce bir taht üzerinde Sultanü'l-Enbiya oturmuştur. Sağına ve soluna rütbelerine göre bütün enbiya, dört halife, ashab-ı kiram ve ehlullah yerleşerek yerlerini almıştır.

Kutubluğa yükselen zat Peygamber Efendimiz’in huzurlarına vardığında Efendimiz sallahu aleyhi vesellem onu bizzat çağırarak teveccüh buyurur. Bu teveccühte kendi hallerinden ihsan ederek şöyle der: “Tasarruf senindir. Dilediğin gibi tasarruf et.” Ardından ona bir mührü şerif ihsan eder. Bundan sonra kutubluğa yükselen zatın sırtına mücevherlerle bezenmiş bir yeşil hil’at giydirilir. Başına kutbiyyet tacı giydirilir. Kendisini kutbu'l-aktâplık²⁶² makamına mahsus mücevherlerle işlenmiş ve süslenmiş bir kürsü üzerine oturtulur. Bütün kutublar bu zata biat ederler. Sonra bütün ehlullah biat eder. Nihayetinde Peygamber Efendimiz el kaldırıp dua eder. Hazır bulunanlar usulce “âmin” derler. Duanın ardından Fatiha suresi okunur.

²⁵⁹ Ebû Nuaym, a.g.e., C. 1, s. 9; İbn Asâkir, a.g.e., C. 1, s. 303.

²⁶⁰ İbn Asâkir, a.g.e., C. 1, s. 335.

²⁶¹ Ebû Nuaym, a.g.e., C. I, s. 9; İbn Asâkir, a.g.e., C. I, s. 303; Süyûtî, a.g.e., s. 78.

²⁶² Mehmet Nuri Şemseddin ıstılahtaki kutub/gavs için kutbü'l-aktâb terimini kullanmıştır.

Görevi tevdi edilen kutub ilk iş olarak Allah resulünün emriyle bütün kutublara ve ehlullaha bu yüce mecliste her gün bulunmalarını söyler. Kutbü'l-aktab Allah Teâla'nın huzurundan ayrılmaz. Allah Teâla sessiz ve harfsiz her ne emir ve ilham ederse kutublara kutbü'l aktab tarafından emrolunur. Böylece âlemin bütün işleri görülmeye ve görüşülmeye devam eder. Her mesele önce batnen ardından zahiren icra olur.²⁶³

Yeşrutî de kutbiyyet makamına seçilirken Efendimiz'in huzuruna yükselişten bahseder. Gavsü'l-Azam İsmail Fakirullah'ın gavsıyyet mertebesine yükseltildiği kuyu hikâyesi için de yukarıdakine benzer bir divan tasvir edilmiştir. Bazı sûfilerin hilafet makamına yükselişlerinde de Efendimiz'le görüşmelerinden bahsedilmiştir.²⁶⁴ Abdulaziz Debbâğ salihler divanı şeklinde isimlendirilen ricâlullahın toplandığı divana zaman zaman Hz. Peygamber'in teşrif ettiğini söyler.²⁶⁵Sûfilerin keşf, müşahede ve tecrübelerine dayalı bu bilgileri ispat etmek elbette imkânsızdır. Bunun yanında konu ile müşahede ve tecrübesini aktaran sûfi de oldukça azdır. Aktaranların ise belli bir nedenle veya özel izinle aktardıklarını ifade ettikleri görülür.²⁶⁶ İbrahim Hakkı Erzurumî'nin beyanlarından bu tutumun nedeni kolaylıkla anlaşılır. Şöyle der: Veliler Hakk'tan nice sırlar elde etmiş ancak onu insanlardan gizli tutmuşlardır. İşte bu velayetin alametidir.²⁶⁷

Yukarıdaki beyanlardaki ortak noktanın Hz. Peygamber olması dikkat çekicidir. Asalet ve niyabet bahsinde olduğu gibi kutbiyyet ve divanla ilgili hususlarda ricâlullahın başında Allah resulünün olduğu ve ricalullah'a ait işlerin Allah resulünün merkezinde yürütüldüğü anlaşılmaktadır.

6- Kutbun ve Gavsın Özellikleri

Sûfiler kutub/gavs olan kulun bazı vasıf ve alametlerinden bahsetmişlerdir. Sûfi büyüklerinden Ebü'l-Hasen eş-Şazeli kutbiyyet için on beş alamet saymıştır.²⁶⁸ İbn

²⁶³ Mehmet Nuri Nakşibendî, *Miftâhü'l-Kulüb*, ss. 48-50.

²⁶⁴ el-Hulvî, *Lemazatı Hulviyye ez Lemeati Ulviyye*, hzl. Serhan Tayşi, İstanbul, Semerkand yay, 2013, s. 466-467.

²⁶⁵ Abdülazîz ed-Debbâğ, *el-İbrîz*, ss. 59-61.

²⁶⁶ Mehmet Nuri Şemseddin Nakşibendî konumuzla ilgili bilgileri verdiği *Miftahu'l-Kulub* adlı eserin başında bu telifi Efendimiz'in emriyle yaptığını belirtir. Hz. Peygamber'in tasavvufun hakikati bilip anlamayan bazı kişilerin ehli zevk ve ehli hal gibi davrandığını ve insanları da kendisini de dalalete sürüklediği belirtip onları helak olma mertebesine getiren bu uçurumdan kurtaracak şeriat-tarikat-marifet- hakikat ve vuslatın ne olduğunu anlatan bir risale yaz şeklinde kendisine emir buyurduğunu söyler. Bkz. Nakşibendî, *Miftahu'l-Kulub*, s. 1.

²⁶⁷ İbrahim Hakkı Erzurumî, *Marifetnâme*, İstanbul, Erkam yay. 2011, C. 3, s. 202.

²⁶⁸ Şa'ranî, *el Yevakit ve'l-Cevahir*, C. 2, s. 79-82.

Acîbe kutbun bu on beş alametle tanınacağını ve kutub olduğunu iddia eden veya kutub olduğu iddia edilen kişinin bu on beş vasfı taşımak zorunda olduğunu belirtmiş ve bu alametleri teker teker izah etmiştir.²⁶⁹ Başta veliler olmak üzere, nükabâ, nücebâ, abdal, evtâd ve imâmân rical gruplarının taşıdığı alametlerin tamamı kutubta bulunmalıdır. Nitekim sûfilerin tarifıyla kutub yeryüzünde yaşayan insanların efendisi²⁷⁰, mukarrebûn kullardan²⁷¹, velilerin en büyüğü²⁷², abdalın en kâmilî²⁷³ ve kendi zamanının bir tanesidir.²⁷⁴ Dolayısı ile pek çok vasıfla bezenmiş olması, yeryüzünde bulunan güzelliklerin pek çoğunun kendisinde bulunması, ayrıca yüce makam ve hallerin kendisinde deveran etmesi kutbiyyet makamının bir gereğidir. Bu manada kutubta/gavsta bulunan bazı vasıflar şunlardır:

1- Allah'ın yeryüzündeki halifesidir.

Kutub/Gavs Bakara suresi 30. ayette bildirilen “*Muhakkak ki ben yeryüzünde bir halife yaratacağım*” hakikatının tezahürüdür. Peygamberler asırlar boyunca Allah'ın yeryüzündeki halifeleri olmuşlardır. Ebü'l-Hasen eş-Şazelî hilafeti kutbun ilk alametlerinden sayar. İbn Acîbe peygamberlerden sonra hilafet makamına kutubların geçtiğini belirterek şu izahı yapar: Kutub Âdem aleyhisselamdan bizim peygamberimize kadar olan tüm nebilerin ve onlardan sonra gelen rabbâni kutubların halifesidir. Kutub nebevi hilafetle halifedir. O en hayırlı varistir. Ona ruhlar ve manevi şahıslar biat eder. Hilafet makamına oturur ve bir melikin mülkünde tasarruf etmesi gibi âlemde tasarruf eder.²⁷⁵ Mehmed Nuri Şemseddin ise kutbü'l-aktâblık hizmeti her asırda bir zatın uhdesine verilir. Bu zat Allah'ın lütfu ile Allah'ın yeryüzündeki halifesi olup tasarruf yetkisi kendisine ihsan buyrulur. O da dilediği gibi tasarruf eder, şeklinde izah etmektedir.²⁷⁶

2- Peygamber varisidir.

²⁶⁹ İbn Acîbe, *Menazilu's-Sairin ve'l-Vasilin, (el-Cevahirü'l-Acîbe içinde)*, Beyrut, 2007, s. 267-270.

²⁷⁰ İbn Âbidîn, a.g.e., s. 29.

²⁷¹ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhatü'l-Mekkiyye*, Lübnan, 2004, C. 3. s. 10

²⁷² Hasen el-İdvî, a.g.e., s. 120.

²⁷³ İbn Âbidîn, a.g.e., s. 29.

²⁷⁴ İbnü'l-Arabî, *Istilahâtü Sufiyye*, C. 1, s. 328.

²⁷⁵ İbn Acîbe, a.g.e., s. 267.

²⁷⁶ Mehmet Nuri Şemseddin, a.g.e., s. 48

İmam Kâşânî'ye göre kutub/gavs peygamber varisidir. Zira ekmeliyet Hz. Peygamber'e mahsus olduğundan kutubluk da ancak onun varislerine yaraşır.²⁷⁷ Ali el-Havas'a göre kutub Hz. Peygamber'in vekilidir.²⁷⁸ Ebu Muhammed el-Endelûsî²⁷⁹ şöyle der: Mukâşefe sahibi ve ahvalinde istikamet ehli, yüksek derecedeki veliler Resulullah'ın mirasından en büyük paya sahiptirler.²⁸⁰ Kutub bu vasıflarda zamanının tekidir.

3- Mukarrebûndandır.

Mukarrebûn Kur'an'da övülmüş, Allah'a özel yakınlık elde etmiş seçkin kullardır. Kutbun bu taifeden olduğunu İbnü'l-Arabî şöyle belirtir: "Kutub aynı zamanda gavstır. O mukarreblerdendir ve yaşadığı dönemin efendisidir."²⁸¹

4- Sûfiyye taifesindedir.

Menufî²⁸² kutbun vasıflarından biri de sûfi velilerden olmasıdır, demiştir.²⁸³

5- Kullukta halkın en üstünüdür.

O ümmetin içindeki en faziletli kul ve Hakk'a en yakın mümindir. Bütün yüksek hal ve makamları kendinde toplamış, Allah Teâla katındaki en yüksek dereceye ulaşmıştır. Ali el-Havas bu konuda şöyle der: Her asırda halkın en üstünü kutubtur.²⁸⁴

6- Mahfuzdur.

O Allah'ın koruması altındadır. Ali el-Havas kutbiyyet makamdaki biri hak ve adaletten sapmaz diyerek kutbun mahfuz olup korunduğuna işaret etmiştir.²⁸⁵ Ebü'l-

²⁷⁷ Kâşânî, *Istilahâtı Sufiyye*, Ter. Abdurrezzak Tek, Bursa, 2014, s. 83; Gümüşhânevî, *Camîu'l-Usul*, s.4; İbn Acîbe, a.g.e., s. 267.

²⁷⁸ İbn Âbidîn, a.g.e., s.63; İbn Acîbe, a.g.e., s. 267.

²⁷⁹ Müellifin tam adı, Ebû Muhammed Abdullah b. Sa'd b. Ebî Cemre el-Endelûsî'dir. İbn-i Ebî Cemre diye tanındı. Kâhire'de hicri 675 yılında vefât edip, Kurâfe kabristanına defnedilmiştir. Dönemin alim ve salihlerindedir. Sahîh-i Buhârî için yazmış olduğu bir muhtasarı vardır. Bu muhtasar için *Behçeti'n-Nüfus* adıyla bir şerh yapmıştır.

²⁸⁰ el-Endelûsî, *Behçeti'n-Nüfus*, C.2. s.193.

²⁸¹ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, C. 3. s. 10; İbn Âbidîn, a.g.e., s.30-31.

²⁸² Tam adı Ebü'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed el-Menûfî el-Mısrî'dir. 3 Ramazan 857'de (7 Eylül 1453) Kahire'de doğmuş ve burada yetişmiştir. İmam Celaleddin Süyûtî'nin talebesidir. 939/1532 yılında vefat etmiştir. Dönemin ünlü âlimlerindedir. Hocası Süyûtî gibi birden fazla alanda yetkinliği olsa da Maliki fakihi olarak öne çıkmıştır.

²⁸³ Menufî, *Menakıb*, s. 11.

²⁸⁴ Şa'ranî, *el-Cevahir ve'd-Dürer el-Kübra*, Dımaşk, 2012, s. 189-193.

²⁸⁵ İbn Âbidîn, a.g.e., s. 63-64.

Hasen eş-Şazeli şöyle der: İsmet²⁸⁶ kutbun alametlerindendir. İbn Acîbe bunun izahını şöyle yapar: Bu Peygamber Efendimiz hakkında vacip, varisleri hakkında caizdir.²⁸⁷

İmam Kuşeyrî salihlerin mahfuzluk hali için şu ayeti delil gösterir:

*O, bütün salihlere velilik eder.*²⁸⁸ Ardından bu durumun peygamberliğin masumlüğundan ayrılan yönünü şöyle tarif eder: Bu ayetten peygamberlerin masum olması gibi gerçek velinin de mahfuz olup korunduğu anlaşılır. Yalnız buradaki mahfuz olma hali/korunma şu anlamdadır: Veli zelle-hata gibi bir kusur işlese Cenab-ı Hak onu o hal üzere bırakmaz. Ona tövbeyi ilham eder ve o da hemen tövbe ederek günahı ısrar etmez.²⁸⁹ Masum nebiler ise günahı ilahi koruma ile muhafaza edilirler.

7- Ehl-i beytten olma şartı yoktur.

Ali el-Havas kutbiyyet için ehl-i beyt olma şartı bulunmadığını, bu yüksek makamın vehbi olup Allah'ın dilediği ehil kuluna verdiğini belirtmiştir.²⁹⁰ Ebü'l-Hasen eş-Şazeli'nin halifesi Ebu Abbas Mürsi²⁹¹ de arifin kutub olması için şerif ya da haseni olması gerekmediğini belirtmiştir.

8- Geniş gönlüdür.

Kutub dar görüşlü, basit hesaplar yapan biri değildir. Onun gönlü bütün insanlığı alacak kadar engindir. İnsanlara Allah'ın kulları, müminlere Hz. Peygamber'in ümmeti ve din kardeşi nazarıyla bakar. Bu saiklerle bütün insanlığın iyiliğini, hidayet ve kurtuluşunu ister. Ebü'l-Hasen eş-Şazeli bu hususu kutbiyyetin birinci alameti sayar ve İbn Acîbe kutbu âleme rahmet nazarıyla bakan kişi olarak görür. Ona göre kutub Allah'ın er-Rahim ismiyle ahlaklandır. Zira Mevla iyiye ve kötüye, mümine ve kâfire iyilikte bulunur. Bütün mevcudat onun rahmaniyetinin altında toplanmıştır.²⁹² Kutub da Allah'ın bu boyasına boyanır.

²⁸⁶ Buradaki mana korunmayı ifade eder. Peygamberlere mahsus ismet sıfatı kastedilmemiştir.

²⁸⁷ İbn Acîbe, a.g.e., s. 267.

²⁸⁸ Araf, 7/196.

²⁸⁹ Kuşeyrî, er-Risale, s. 381-382.

²⁹⁰ İbn Âbidîn, a.g.e., s. 64.

²⁹¹ Tam adı Ahmed bin Ömer bin Muhammed el-Endülüsî, el-Mürsî, el-Ensârî olup, künyesi Ebü'l-Abbâs'dır. 616 (m. 1219) senesinde doğdu. Aslen Endülüs'te bulunan Mürsiyye şehrinde olup, Mısır'da İskenderiyye şehrinde oturdu. 686 (m. 1287) senesinde İskenderiyye'de vefât etti. Büyük sufi, Şazeli yolunun piri Ebü'l-Hasan eş-Şazeli'den seyru sülüğünü bitirdi ve ona halife oldu. Kendi zamanında kutbiyyet makamına yükseldi. Kutbiyyeti esnasında Mekke'de sema ve arz arasında bir kürsüde görülmüş olması kerametlerindendir. (Münavî, *Tabakatü'l-Kübra*, s. 340-342.)

²⁹² İbn Acîbe, a.g.e., s. 267.

9- Kutbun ikameti Mekke'ye ya da başka bir beldeye has değildir. Her beldeden kutub kullar çıkabilir.

İbn Âbidîn kutbun makamının Mekke ve Yemen de olduğunu belirtir. Ancak burada genelde veya bazen bulunduğunu söyler. İmam Şa'ranî, şeyhi Ali el-Havas kutbun ikametinin Mekke'de olup olmadığını sormuş ve kutub Allah'ın dilediği yerdedir cevabını almıştır.²⁹³

10- Herkes ona ulaşamaz.

Ali el-Havas'a göre herkes kutupla görüşemez. O birçok evliyanın dahi kutupla buluşamadığını sıradan bir insanın onunla görüşmesinin nasıl mümkün olacağını savunur. Ona göre eğer o birine kutbiyyet hakikatiyle gözükse ve kişi buna ehil değilse onun huzurunda mecalsiz kalır ve gözünü açıp kaldırmaya bile güç yetiremez. İmam Şa'ranî bunu şöyle delillendirmiştir: Hz. Peygamber'in huzuruna bir adam getirdiler. Adam heybetinden titredi. *Allah resulü ona rahat ol, ben sadece Kureyşten kuru ekmek yiyen bir kadının oğluyum*²⁹⁴ dedi. İşte bu insanların en mütevazısı olan Hz. Peygamber'in durumu. Kutub ise yeryüzünde onun vekilidir."²⁹⁵ İmam Şa'ranî normal evliyanın bile onun hakikatine nazar etmeye takatının bulunmadığını belirtir.²⁹⁶ Bu konuda ilginç bir anektoda yer verir ki ehil olmadığı halde kutbu görmek isteyen kişi şeyhinin yardımıyla onunla görüşünce kutbun manevi heybetinden baygınlık geçirmiştir.

Kutubluğun kendine has vakarı ve heybeti vardır. Bu makamdakiler gizli de olsa ehli tasavvuf kutba hürmet etme ihtiyacı hisseder. Bu sebeple İmam Şa'ranî kutba hürmet göstermenin muridliğin şanından olduğunu belirtir.²⁹⁷ Müridin şeyhi ve tarikatı farklı olsa bile kutub olan kula kutub olduğunu bilmeseler dahi bütün müridan hürmet ve tazim eder.

11- Kutbun hayatı zorluklarla geçer.

Güzel hallerini görmek istemeyen inkârcıları, eza ve sıkıntı verenleri, mücadelesi ve imtihanı eksik olmaz. Peygamberler gibi kutublar da hep zorluk çekerler.

²⁹³ Şa'ranî, *el-Cevahir Ve'd-Dürer el-Kübra*, s. 189-193.

²⁹⁴ Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, C. 9, s. 20.

²⁹⁵ İbn Âbidîn, a.g.e., s. 67.

²⁹⁶ Şa'ranî, *Letâifu'l-Minen*, s. 592; Şa'ranî, a.g.e., s. 191-192; İbn Âbidîn, a.g.e., s. 67.

²⁹⁷ Şa'ranî, *Edebü'l-Ubudiyye*, s. 33

Efendimiz bu duruma işaret ederek şöyle demiştir: “İnsanların en çok musibete uğrayanları evvela peygamberlerdir, sonra derecelerine göre (veliler ve salihler) gelir. Kişi dinine göre bela ve imtihanlara maruz kalır. Eğer dine bağlılığı varsa, belası daha da artar. Fakat dininde gevşek yaşıyorsa ona göre musibetlerle karşılaşır. Kişiye belalar gelir gelir de artık onun üzerinde hiçbir günah kalmaz.”²⁹⁸ Ali el-Havas kutbun üzerine çok bela ve müsibet inmesini ve onu inkâr edenlerin olmasını kutub alametlerinden sayar.²⁹⁹ Hatta yeryüzüne inen tüm bela ve musibetlerin önce ona indiğini, o tahammül ederse halktan kalktığını ama Allah’ın takdiri gereği tahammül edemezse aşama aşama ricâlullahtan halka yayıldığını söyler. Aynı şeyin ilahi nimetlerde de geçerli olduğunu söylemiştir. Buna göre âleme inen tüm nur ve füzuyat da önce kutba, oradan aşama aşama halka yayılır.³⁰⁰

12- Muhabbeti ve öfkesi Allah içindir.

Kamil bir müminin vasıflarından olan sırf Allah için sevmeye ve Allah için kızma kutbun bir diğer alametlerindedir. İbn Acîbe onun bu özelliğini şöyle anlatır: Hareketi ve sükûnu nefsi adına değildir. Allah içindir. Allah için öfkelenir. Haddi aşmaz.³⁰¹

13- Sırât-ı müstakîm, sünnet-i seniyye ve edep yolundan asla ayrılmaz.

İbn Acîbe kutbun alametlerini sayarken edeplere riayet ettiğini, şer’i şerif ve sünneti seniyyeyi uyguladığını, sıratı müstakimden ayrılmadığını vurgulamıştır.³⁰² İmam Kuşeyri gerçek bir velinin Cenab-ı Hakk’ın hudutlarını koruyup emirlerini yerine getirme- yasaklarından kaçınmada samimi ve sadık olacağını belirtmiştir.³⁰³ Hakîm Tirmizî’ye göre veli sadakat ile ibadet eden, bunları yaparken karşılaştığı zorluklara sabreden, istikametini bozmayan, farzları yerine getirip haramlardan kaçan kişidir.³⁰⁴ Bu hususların velilerin en büyüğü olan kutba da şamil olduğu anlaşılmaktadır.

14- Hilm, tevazu, hayâ, şefkat, içtenlik, sabır, şükür gibi Muhammedî ahlakı yaşar, yayar.³⁰⁵

²⁹⁸ Tirmizî, “Zühd”, 57; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. 1, s. 172, 174.

²⁹⁹ Şa’rani, *el-Yevakit ve’l-Cevahir*, C. 2, ss. 79-82.

³⁰⁰ Şa’rani, *el-Cevahir ve’d-Dürerel-Kübra*, s. 191-192.

³⁰¹ İbn Acîbe, a.g.e., s. 267.

³⁰² a.yer.

³⁰³ Kuşeyri, *er-Risale*, s. 381-382.

³⁰⁴ Hakîm Tirmizî, *Hatmu’l-Velaye*, s. 85. (Velilerin vasıflarının anlatıldığı bu bölüm şüphesiz kutba da şamildir)

³⁰⁵ İbn Acîbe, a.g.e., s. 267.

İbn Acîbe'ye göre kutub Allah resulünün mirası kademindedir. Peygamberdeki güzel ahlak, hilm, afv, zühd, tevazu, sabır, şükür, hayâ, şefkat, samimiyet ve sünnet-i seniyyeden diğer ahlakla ahlaklanır. Diğer kullara da yayılmasına vesile olur.³⁰⁶

15- Adalet, doğruluk, şecaat, alicenaplık ve vakar kutbun olmazsa olmazıdır.

İbn Acîbe'ye göre kutub peygamber vekili ve en hayırlı varistir. O Hz. Peygamber'deki adalet, şecaat, sıddikiyet, mürüvvet, alicenaplık, vakar gibi üstün şahsiyeti oluşturan güzel ahlakları taşır.³⁰⁷

16- Malayaniyi terk etmiştir.

Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi vesellem) kişinin malayaniyi terk etmesinin müslümanlığının güzelliğinden olduğunu buyurmuştur.³⁰⁸ Kutub dini yeryüzünde en güzel yaşayan bir kul olarak Allah adına olmayan her işi terk etmiştir. İbn Acîbe bu konuda şöyle der: Kutub Allah için konuşur. Yalnız O'nun razı olduğu şeyleri dinler, duyar.³⁰⁹

17- Sebeplere tevessül eder. Kutbiyyet ve velayet sırlarını ifşa etmez.

Hasan el-İdvî'ye (1303/1886) göre kutub sahabeden sonra velilerin en büyüğüdür. Surelerin başındaki "elif-lam-mim" gibi hurufu mukata'anın manasını elde etmiştir. Yeryüzü onun için dürülür. Buna rağmen kutub havada ve suda yürümez. Sebepsiz yemez. Bütün işlerinde sebeplere tevessül eder. Hakk'ın murat ettiği bir sebeple elinden nadiren olağan üstü şeyler zuhur eder. O zaman dahi Allah'ın izniyle, kendi isteği olmadan bunu yapar.³¹⁰ Kutub kutbiyyet makamı ve velayet rütbesi yoluyla elde ettiklerini sır olarak tutar. Ulaştığı ilim ve marifet hazinelerine, aşığı fersahlara rağmen halkın içinde hiçbir şey olmamış ve o konuda hiçbir şey bilmiyor gibi davranmaya devam eder. İbrahim Hakkı Erzurumî velilerin sır tutması hakkında hikmet ehli bir zata ilham olundu diyerek şunları anlatır: Velilere mahsus hikmeti, herkese söyleme. Büyük bir değer taşıyan bu devleti küçük duruma düşürürsün. Hikmetin kadir ve kıymetini bilmeyenlere söyleme. Çünkü

³⁰⁶ İbn Acîbe, a.g.e., s. 267

³⁰⁷ a.yer.

³⁰⁸ Tirmizî, "Zühd", 11; İbn Mace, "Fiten", 12.

³⁰⁹ İbn Acîbe, a.g.e., s. 269.

³¹⁰ el-İdvî, *Meşarîku'l-Envar*, s. 120.

velilerin hikmetleri en değerli incilerden daha değerlidir. İlahi hikmetleri taşıyana yakışan yalnız ehline söylemesi, ehli olmayandan saklamasıdır.³¹¹

18- Velilerin ulaştığı yüksek müşahede ve mukāşefe derecelerine ulaşmıştır.

İbn Acîbe kutbun mukāşefe ehlin olduğundan bahseder. Ona göre kutub ariftir, rasihtir ve kendisinden hicap kaldırılmıştır.³¹² Kutba kapılar açılmıştır. Cenabı Hakk'ın isim ve sıftalarının tecelli ve nurlarını müşahede etmiştir. Kemal sıfatlarla vasıflanmıştır. Kâinattaki sıfat, tecelli ve tezahürler ona keşfolunur.³¹³

19- Hamele-i arş meleklerine yardım eder.

Kutbun bir özelliği de mukarrep meleklerden olan hamele-i arşa yardım etmesidir. Ebü'l-Hasen eş-Şazelî bunu kutbun alameti arasında zikretmiştir. İbn Acîbe bu alameti şöyle izah eder: Kutub arş-ı azîmi taşıyan hamele-i arş meleklerine yardım eder. Onlara kuvvet olur ve onlarla birlikte arşı taşır. Bu Allah'ın el-Kavî³¹⁴ isminin imdadıyla gerçekleşir. Kutup hem arşı taşıyan hem Rahman'ın el-Kavî ismiyle taşınandır. Zahirin hamil, batınin mahmuldür.³¹⁵

Şüphesiz kutbun daha pek çok vasıf ve alameti bulunmaktadır. Bu husûsiyetleri onun Hakk'ın özel ihsan ve muamelelerine nail olmasına, özel hizmetlerde istihdam edilmesine vesile olmuştur.

7- Kutbun Tüm Yetkilerini Hak'tan Alması

Şüphesiz kutbun ulaştığı ihsan ve yetkileri Allah Teâla'nın işi/emri olup, kutub olan aciz kulun kendisinden gelen bir kuvvet değildir. Bu durumu Mehmed Nuri Nakşibendî şu beyitle anlatmıştır:

Bu cihanda kutbü'l-aktâb ne kılar sa cümlesin

*Emri Hak'la kılar, ol arada koymaz kendisin*³¹⁶

³¹¹ Erzurumî, a.g.e., C. 1, s. 202

³¹² İbn Acîbe, a.g.e., s. 268

³¹³ a.yer

³¹⁴ Allah'ın güzel isimlerinden, esma-i hüsnadandır. Gücü ve kuvveti sınırsız olan, kendisini hiçbir şey aciz bırakmayan Allah, anlamındadır.

³¹⁵ İbn Acîbe, a.g.e., s. 269.

³¹⁶ Nakşibendî, a.g.e., s. 55.

Kutub/gavs telakkisine rububiyet vasıfları ve yetkileri gibi bir mananın yüklenmesi söz konusu olmaz. Arşı meleklerle taşıyan Allah Teâla kutba/gavsı da taşıtmaktadır ya da Mikail aleyhisselama rızkı dağıttıran, âlemin işleri sevk ve idareye memur eden Allah, ilahi yardım ve nimetleri, nur ve füyuzâtı da kutbun üzerinden dağıtmaktadır. Esas itibarıyla kutbiyyet her şeyi elinde tutan, yer ve göğün sahibi, tek olan ve her şeye gücü yeten Allah'ın, arifin güzel kulluğuna, temiz kalbine ve Muhammedî ahlakına binaen kendi hazinesinden verdiği bazı yetki ve ihsanlar olarak düşünülebilir. Şüphesiz herkes samimiyeti ve güzel kulluğuna göre, takvası ölçüsünde, Allah'ın engin kerem hazinesinden istifade etmektedir. Öte yandan yukarıda vasıfları taşıdığı görülen her veli kutub/gavs olmayabilir. Sûfilere göre o ancak Allah'ın dilediği kişidir. Allah Teâla onun yüksek makam ve hallerini, sahip olduğu yetki ve dereceleri halktan gizlemiştir. İzin verilenler müstesna kutub ya da başka bir arif onun yüksek hallerini bilemezler.

Sonuç olarak kutbun/gavsın sûfi ıstılahında pek çok üstün vasfı kendisinde toplayan en yüksek mertebedeki veli ve rical guruplarının yöneticisi olduğu anlaşılmaktadır. Kendi sahasında ve akranları arasında yükselmiş kişilere de kutub denilse de sûfilere göre terim anlamıyla, gavsıyyet makamında bulunan kutub, her dönemde âlemde yalnızca tek kişidir. İbn Âbidîn ricâlü'l-gaybe dair *İcâbetü'l-Gavs* adlı risalesinde konuyu bu mihvalde işlemiş ve geleneğe uyarak rical gruplarına “kutbu” anlatarak başlamıştır. Nitekim İbnü'l-Arabî, İbn Hacer, İbn Acîbe, İmam Şa'ranî, Molla Ali el-Kâri gibi ricâlullah konusunu işleyen müellifler konuya önce kutubla başlamışlardır. İbn Âbidîn kutbu/gavsı kendi zamanında yaşayanların efendisi olan batini halife şeklinde izah eder. O bütün makam ve hallerin kendisinde toplanıp deveren etmesinden dolayı “kutub” şeklinde isimlendirildiğini belirtir.³¹⁷ Onun bu tarifi İbnü'l-Arabî'nin kutub tarifine muvafıktır. Tasavvuf tarihinde kutbun gavstan ayrı kişiler olduğunu söyleyen sûfiler olsa da İbn Âbidîn İbnü'l-Arabî gibi kutbu gavs olarak değerlendirmiştir.

³¹⁷ İbn Âbidîn, a.g.e, s. 29.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RİCÂLÜ'L-GAYB HİYERARŞİSİNDE İMÂMÂN, EVTÂD, ABDAL, NÜCEBÂ VE NÜKABÂ KAVRAMLARI

A- İMÂMÂN KAVRAMI

Ricâlü'l-gayb telakkisindeki önemli kavramlardan biri de imâmândır. Lügatte iki imam anlamındadır. Tasavvufi istılahta ise imâmân, kutbun vezirleridir. Peygamberlerin vezirleri bulunduğu gibi peygamber varisi kutubların da vezirleri bulunur. İbnü'l-Arabî bu konuda şu beyti nazmetmiştir:

Alemlerin iki imanı vardır ki

*Alemin meliki ve kudretli kutbunun vezirleridir.*³¹⁸

İsmail Hakkı Bursevî'ye göre imâmân kutba vezirlik yapan iki kişidir. Kutub iki imamdan her biriyle bir âlemde tasarruf eder. Kutbun bütün işlerini bu iki zat yüklenip yürütürler.³¹⁹

1- İmâmân İlgili Rivayetler

İmaman kelimesinin geçtiği herhangi bir hadîs, âsâr, ahbar rivayeti bulunmamaktadır. Bununla birlikte kutba en yakın üç kişiden ve dört evtâddan bahseden bazı rivayetler vardır. Kutub ve gavs bölümünde üçlerin kutubla birlikte imâmânı ifade ettiğine, ayrıca imâmânın dört evtâd içerisinde bulunduğu dair görüşleri aktarmıştık. Bu manada kutub bahsinde yer verdiğimiz rivayetlerin tamamının imâmâna işaret ettiği söylenebilir. Sûfilere göre buradaki rivayetlerde hiyerarşide en

³¹⁸ İbnü'l Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, C. 3, s. 5.

³¹⁹ Bursevî, *Kitabu'l-Hitab*, s. 307.

tepede bulunan kutbun (ya da tek olan ricâlin) hemen ardından gelen iki ricâl imâmânı ifade eder.

2- İmâmânın Sayısı ve Görevleri

Sûfilere göre imâmân her devirde yalnızca iki kişidir. Daha fazla ya da daha az sayıda bulunmazlar. Kutubla birlikte üç veliyi teşkil ederler. Anadolu irfanında “üçler” kavramı kutub ve iki imamı temsil eder.³²⁰ İmaman ricâlü’l-gayb hiyerarşisinde kutubtan sonra evtâd ve abdaldan önce yer alır. İmamın en bariz özelliği Allah’a ve resulüne karşı taşıdıkları yüksek sadakatleridir. Her iki imam da müttaki ve muhlis müminlerdir. Sürekli mukarebe halinde bulunurlar ve yüksek hayâ sahibidirler.³²¹

Kaşânî imâmânın iki kişi olduğunu, birinin gavsın sağında bulunup âlemi melekûtta vazifeli olduğunu ve diğerinin ise gavsın solunda bulunup âlemi mülke baktığını söyler. Ona göre gavsın vefatından sonra onun solundaki imam kutbiyyet makamına yükselir. Zira onun makamı diğerinden daha yüksektir.³²² Kâşânî’nin bu görüşü İbnü’l-Arabî’ye dayanır.³²³ İbnü’l-Arabî’ye göre kutb “Abdullah”, imâmânın en kâmil olanı “Abdumelik”³²⁴, diğer imam ise “Abdurrah” sıfat ismiyle isimlendirilmiştir. Diğer bütün ricâlin sıfat isimleri de bulunduğu makama göre değişir.

Şihâb el-Meninî sûfilerden Tunusî’den naklederek imâmân hakkında şunları söyler: Kutub vefat ettiğinde vezir konumunda olan iki imamdan biri onun yerine geçer. Bu iki imamdan biri melekût âleminin gözetimi ile görevlendirilmiştir. Diğerinin vazifesi ise mülk âlemidir. Melekût âlemiyle vazifeli imamın mertebesi mülk âlemine bakandan daha yüksektir.”³²⁵ Bu izahın İbnü’l-Arabî kaynaklı olduğu anlaşılmaktadır.

Hasan el-İdvî imâmânı kutubtan sonra velilerin en büyüğü olarak tarif eder. Ona göre evtâd Allah’ın kendileriyle âlemin manevi düzenini koruduğu kimselerdir. İmaman

³²⁰ Abdurrezzak Tek, *Şerhu Istilahâtu Sufiyye*, s. 225.

³²¹ Gümüşhanevî, *Câmiu’l-Usul*, İstanbul, Pamuk yay, t.y. s. 44-45.

³²² Kâşânî, *Istilahâtu’s-Sufiyye*, s.6; *Letâifü’l-A’lâm*, s. 81.

³²³ İbnü’l-Arabî, *Istilahâtu’s-Sufiyye*, s. 376.

³²⁴ Abdumelik, el-Melik ismi şerifinin sırrına mazhar olan kuldur. Hem nefsinin hem de başkalarının hareketlerine Allah’ın dilediği ölçüde vakıf kılınır. Allah’ın yarattıkları üzerindeki en şiddetli tecellisidir.

³²⁵ İbn Âbidîn, a.g.e., s. 23-24.

evtâddan daha husûsîdir.³²⁶ Bu manada imâmânın yüksek derecesini tefekkür etmeye davet eder.

İbnü'l-Arabî'nin *el-Fütûhât*'ta belirttiğine göre imâmân makamına yükselen iki veli o makamın asılları değildir. Ona göre bu makam İsa, İdris, İlyas ve Hızır aleyhimüselamdan ikisine mahsustur. Kutbiyyet makamında olduğu gibi imâmân makamına yükselen salihler de bu peygamberlerin vekilleri konumuna geçerler. İbnü'l-Arabî burada mezkûr peygamberlerin reisinin kutub, ikisinin imâmân, dördünün birden evtâd olduğunu söylemiştir. Dolayısı ile onların naipleri konumundaki veliler de bu sıfatlarla sıfatlanırlar. Bu görüşe göre imâmân aynı zamanda evtâddandır.³²⁷

Mehmed Nuri Nakşibendî kutbu, kutbü'l-aktâb diye tabir eder. Kutbun iki yardımcısını gavsü'l-âzam ve kutbü'l-ula olarak isimlendirir. Şeyh Mehmed Nuri Nakşibendî bu üçüne üçler der. Ona göre üçlerin tamamı kutubtur ve kutbü'l-aktâbın hizmetindedir.³²⁸ Buna göre imâmân gavsü'l-âzam ve kutbü'l-uladır. Her iki birden kutuptur.

İmaman hakkındaki kaynaklar oldukça azdır. İbnü'l-Arabî gerek *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'de gerekse *Menzili'l-Kutbi ve Mekalihi ve Halihi* adlı risalesinde imâmân hakkında geniş malumat verir. Onun beyanlarına göre en kâmil imam kutbun solundadır. Kutub vefat ettiğinde kutbiyyet sırrı ona intikal eder. İmam kutubtan evvel vefat ederse onun yerine evtâddan olan başka biri getirilir. Bu sefer evtâdda boşluk oluşur ve oraya da abdalardan biri getirilir.

Kutbun solunda bulunan Abdülmelik³²⁹ sırların sırrını bilir. İlahi tedbire sahiptir. Sayılardaki ilahi sırları bu makama gelmeyen hiç kimse bilemez. Bu imamın bir husûsîyeti de özel olarak bazı sanatları bilmesidir. O aynı zamanda değerli taşları bilir. Bildiklerinin başkalarından gizler. Savaş ve tuzaklarda akıl almaz yetenekler sergiler. İbnü'l-Arabî büyük imamın Allah Teala tarafından beş sırra nail olduğunu söyler. Ona göre bu sırlar ve izahları şöyledir.

1- Sebat sırrı.

³²⁶ el-İdvî, a.g.e., s. 119.

³²⁷ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, C. 3, s. 9.

³²⁸ Nakşibendî, a.g.e. s. 48.

³²⁹ *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'de kutbun solunda bulunan imam Abdurrahman, sağında bulunan imam Abdülmelik olarak ifade edilmiştir.

İmam Allah'tan aldığı bu sırı eşyanın hakikatini bilir. Onunla tedbir uygular. Onunla izah eder. Onunla evlendirir. Onunla büyüleri çözer. Sırları onunla yorumlar. Onunla eşyanın hakiki, batini ve gayri hakiki yönlerini açıklar. Bu manada Hızır aleyhisselam kıssasındaki gibi gemiyi delmek, duvarı örmek gibi halleri vardır. Ancak aynı kıssada yer alan, çocuğun öldürülmesi hususunda bir hükmü yoktur. Bu iş kutbun salahiyetindedir.

2- Sahip olma sırrı.

İmam onunla zayıflara acır, boğulanı kurtarır. Yoksula kazandırır. Zayıfa destek olur. Hakkın gönderdiği belalara karşı halka yardım eder. Kötülüğe uğrayana cömert davranır. Suçluları affeder. Ayak sürçmelerini, hata ve kusurları görmezlikten gelir. Anne ve evladın kavuşmasına vesile olur. Yolda kalmışlara, yolculara yardımcı olur. Rahmani hakikatin ona verdiği ve varlıkta sergilediği güç bu sırdan kaynaklanır.

3- Liderlik sırrı.

Bu öyle yüce bir sırdır ki bu sırrın yüceliğinin kuvvetli tesiriyle –istemdişi ve sır sahibinin asıl anlatmak istediğini ifade etmeyen- bazı iftihar ve şatahat tarzı sözler sarfedilebilir.

4- Islah sırrı.

Bu sır ile imam mahlûkatı kurtuluşlarına vesile olacak işlere sevk eder. Helak olmalarına vesile olacak işlerden uzak tutar. Bu sırı kalplerin ilgisini Allah'tan gayrısından koparır. Mümin kalpleri muhabbetullahla doldurur.

5- Donatma sırrı.

Bu sırı yağmur yağdırır. Bu sırı ekinleri yeşertir, meyveleri olgunlaştırır. Bu sırı mücadele ve mücahede ehline kuvvet verir.³³⁰

Kutbun sağında bulunan imam Abdülmelik hal sahibidir. Makam sahibi değildir. Sema bilgisine sahiptir. Arza ait malumatı yoktur. Kullar onunla âşık olunur. O kutub için ayna hükmündedir. İbnü'l-Arabî bir diğer imam Abdülmelik'in iki sırrı olduğunu söyler. Ona göre bu sırlar kulluk ve efendilik sırrıdır. O gece ve gündüz tesbih eder. Özel ikramlara nail olmuş mükremin kullara katılır. Onun hali doğruluk ve saadettir.³³¹

³³⁰ İbnü'l-Arabî, *Menzilü'l-Kutbi, Mekalatihi ve Halihî*, ss. 28-32.

³³¹ a.g.e., s. 32-33.

İmaman hakkındaki görüşler incelendiğinde neredeyse tamamının İbnü'l-Arabî kaynaklı olduğu anlaşılır. Bunun bir sonucu olarak İbnü'l-Arabî'nin *el-Fütûhât*'ta ve *Menzili'l-Kutbi* risalesinde kutbun sağ ve solundaki imamların sıfat isimlerini farklı söylemesi sûfîlerin imâmân tariflerini de etkilemiştir. Kâşânî, Gümüşhânevî gibi sûfîler *el-Fütûhât*'ı baz alırken çoğu müellif karışıklığın önüne geçmek için imâmânı yalnızca “kutbun sağında ve solunda bulunan iki vezirdir” şeklinde ifade yoluna gitmiştir.

İbn Âbidîn *İcâbetü'l-Gavs*'ta imâmânı müstakil olarak işlemez. Ayrıca nücebâ, nükabâ, abdal, evtâd ve gavs kavramlarını kitap isminde kullandığı halde imâmân kavramını kullanmaz. Bununla birlikte kitap içinde iki defa imâmân kavramı kullanılmıştır. Bunlardan ilki kutub bahsinde, kutbun vefatından sonra yerine kimin geçeceği ile ilgili kısa bir açıklamadır. Bu izah İbnü'l-Arabî kaynaklıdır. İkinci değindiği yer ise bu ilk anlatılan kısma göndermedir. Bu manada onun imâmân görüşü pek çok sûfîde olduğu gibi İbnü'l-Arabî kaynaklıdır. Şeyhü'l-Ekber'in imâmânı kutba en yakın iki ricâl olarak değerlendirildiği düşünüldüğünde İbn Âbidîn'in imâmânı, evtâd taifesinden kutba vezir iki büyük rical olarak gördüğü söylenebilir.

3- İmâmân Makamına Yükseliş

Ricâlü'l-gayb hiyerarşisinin işleyişine göre imaman makamına yükseliş kutbiyet makamına yükseliş gibidir. Bu seyirde yalnızca kutbiyyet makamına ulaşma bulunmaz. Veli üçlere ulaştığında imâmân makamına yükselmiş olur. İkileme ulaştığında ise imamanın en kâmilî makamına yükselmiştir. Bir sonraki yükseliş kutbiyyet makamına ulaştığından imâmânın yükselişi bu makama kadardır. Diğer bütün merhaleler kutubla aynıdır.

4- İmâmânın Özellikleri

İmaman yeryüzündeki Allah'a en yakın, yaşayan üç seçkin kul içinde yer almaya muvaffak olmuş kişilerdir. Dolayısı ile kutubtan sonra en fazla husûsîyeti bulunan rical bu iki zattır. İmaman sırasıyla salihler, veliler, nükabâ, nücebâ, abdal ve evtâd içinden bu makama yükselmiştir. Mezkûr makamlar için gerekli bulunan tüm

vasıf ve alametleri taşımaktadırlar. Bunlarla birlikte imâmân mertebesindeki veliler şu yönleriyle daha ziyade öne çıkarlar.

- 1- Zühd ve takvada imamdırlar.
- 2- Allah'ın razı olmadığı bütün işlerden uzak dururlar.
- 3- Allah'ın emirlerini yerine getirirler ve yayarlar.
- 4- Allah'ın yasaklarından sakınırlar ve insanları sakındırırlar.
- 5- Allah'a ve resulüne kâmil bir sadakat içindedirler.
- 6- Bütün söz, fiil ve ahlakları ihlas üzeredir.
- 7- Yüksek hayâ sahibidir.
- 8- Sürekli murakabe halindedirler.³³²

Sonuç olarak imâmânın kutbun/gavsın vezirleri konumunda bulunduğu, sayılarının iki olup değişmediği ve ricâlü'l-gayb hiyerarşisi içinde kutuptan sonra en yetkili ricalin iki imam olduğu anlaşılmaktadır. Yine ricâlü'l-gayb hiyerarşisi ve işleyişine göre imâmân kutbun halefidir. Kutup vefat ederse yerine iki imamdan makamı daha büyük olan imam geçmektedir. Kutbu ve gavsı bir gören bazı sûfler imâmânı aynı zamanda evtâd ve abdal kabul ederken kutbu ve gavsı ayrı değerlendiren bazı sûfler ise imâmânı kutuplardan saymıştır. İmaman, hakkında az bilgi bulunan rical grubudur. İbn Âbidîn risalesinde imâmân konusu için ayrı bir başlık açmamış, müstakil olarak onu işlememiş ayrıca risalesinin isminde diğer rical gruplarına yer vermesine rağmen imâmâna yer vermemiştir.

B- ABDAL KAVRAMI

Abdal lügatte “karşılık, halef, birbirinin yerine geçen, birbirine karşılık olan” gibi anlamlara gelir. Arapça bir kelime olup bedel ve bedil kelimelerinin çoğuludur. Búdela ile aynı kökten gelip eş anlamlıdır. Abdal kelimesi Türkçe’de tekil anlam ifade etmektedir. İstilahta ise ricâlü'l-gaybten bir taifedir.³³³ Sayıları genel anlamda yedi ya da kırk olarak değerlendirilmiştir. Anadolu’da yediler-kırklar denilen veliler grubu bu kişileri ifade eder. Abdal ricâlü'l-gayb hiyerarşisinde kutub, imâmân ve evtâdtan sonra gelir. Onlar Allah'ın takdirine rıza gösteren, emirlerini harfiyyen uygulayan ve yalnızca

³³² Gümüshanevî, a.g.e., s. 44-45.

³³³ Cebecioğlu, a.g.e., s. 11-12; Süleyman Uludağ, “Abdal”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 1, ss. 59-61.

Allah için sevip buğzeden seçkin bir topluluktur.³³⁴ Abdalın durumu -ricâlullahtan olması itibariyle- gizliliktedir ancak bu gizlilik kutbiyyet makamındaki kadar keskin değildir. Arifler ve havas mertebesinde kullar onları keşfen tanıyabilirler.³³⁵

1- Abdalla İlgili Rivayetler

Abdal hakkındaki bazı merfu, mevkuf ve mürsel rivayetler şunlardır.

1- Ümmü Seleme (r.anha) Allah resulünden söyle rivayet etmiştir:

*Bir halifenin ölümü anında (ehli hal ve akd arasında) ihtilaf olacak. O zaman Medine ahalisinden bir adam kaçarak Mekke'ye gidecek. Mekke halkından bir kısmı ona gelerek istemediği halde onu evinden çıkarıp Rükni ile Makam arasında ona biat edecekler. Onlar için Şam'dan bir Ordu gönderilecek. Ordu Mekke Medine arasındaki el-Beyda'da yere batırılacak. İnsanlar bunu görünce Şam'ın abdal kulları ve Irak ahalisinin velileri ona biat edecekler. Sonra Kureyşten, dayıları Kelb kabilesinden olan bir adam zuhur eder ve bir ordu gönderecek. Onlar Kelbî'nin bu ordusuna galip gelecekler. Kelbî'nin ganimetinden almayan zarara uğramıştır. Ganimeti taksim eder. Halk arasında Hz. Peygamber'in sünnetini ihya eder ve onunla amel eder. Yedi yıl hayatta kalır. Sonra ölür ve müslümanlar cenaze namazını kılarlar.*³³⁶

Bazı raviler “Yedi yıl hayatta kalır.” ibaresini “Dokuz yıl hayatta kalır” şeklinde rivayet etmişlerdir. Bu hadîs Kütüb-i Sitte'de yer alması itibariyle ricalü'l-gayb ve abdal kavramları açısından oldukça önemlidir. Hadîsi Ebû Dâvûd *es-Sünen*'inde tahric etmiştir. Ayrıca, İmâm Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde, İbn Ebî Şeybe *Musannef*'te ve Ebû Ya'lâ, Hâkim ve Beyhakî de eserlerinde nakletmişlerdir.

2- Hz. Ömer (radiyallahu anh) hadîsi:

“Şâm iskâna açılmıştı. Yemen'de ve Yemen ile Medine arasında bulunan ordu yönelince, onlardan birisi Şâm'ı tercih etti. Ömer (radiyallahu anh): 'Keşke aklım

³³⁴ Bkz. Ebû Şucâ ed-Deylemî, *el-Firdevs bi Me'sûri'l-Hitâb*, Beyrût, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1986, C. 2, s. 84.

³³⁵ Süyûtî, a.g.e. s. 67-68.

³³⁶ Ebû Dâvûd, “Fiten”, 30.

abdallara erseydi de kendilerine kervânların (süvârielerin) uğrayıp uğramadığını anlasaydım.”³³⁷ Bunu İbn Asâkir, Tarihu'd-Dımeşk'te nakletmiştir.

3- Hz. Ömer hadîsinin başka bir tarikle nakli:

Ömer, Ebû Ubeyde'ye bir mektup yazarak şöyle dedi: 'Dımeşk'in fethini, Allah'ın izniyle, tamamlayıp ayrıldığı zaman, Irak ehlini Irak'a yönlendir. Çünkü orayı fethedeceğiniz, sonra kardeşlerinizi bulup düşmanlarına karşı onlara yardım edeceğiniz hissi kalbime doğdu.' Ardından insanların kendisiyle görüşebilmeleri için Medine'de ikâmet etti. Çünkü insanlar buldukları beldeden ona gelip görüşüyorlardı. Ömer, bir topluluğu Şâm'a gönderdiği zaman 'Keşke, süvarilerin abdallara uğrayıp uğramadığını bilebilseydim' derdi. Irak'a bir topluluk gönderdiğinde ise 'Keşke bu askerlerin içinde kaç tane abdal olduğunu anlayabilseydim' derdi.”³³⁸

İbn Asâkir, Seyf b. Ömer tarikiyle, o da Muhammed ve Talha'dan Sehl'den nakletmiştir.

4- Hz. Ali (radiyallahu anh) hadîsi:

“Alî b. Ebû Tâlib Irak'ta bulunduğu bir sırada huzurunda Şâm ehli zikredilerek, Yâ emire'l-mü'minin! Onları lanetle, denildi. Alî (radiyallahu anh) şöyle cevap verdi: 'Hayır. Şüphesiz ki ben Resûlullah'ın şöyle dediğini iştim: 'Abdallar Şâm'dadır ve kırk kişidir. Onlardan birisi öldüğü zaman, Allah onun yerine başka birini geçirir. Onların hatırına yağmur yağdırılır, onların duâsıyla düşman karşısında zafer elde edilir, onlardan dolayı Şâm ehlinden azâb defedilir.’”³³⁹

Süyûtî bu hadîsin rivâyet zincirinde yer alan ricâlin Şurayh b. Übeyd hariç sahîhîn ricâli olup Şurayh'ın ise sikâ olduğunu belirtmiştir.

5- Hz. Ali (radiyallahu anh) hadîsinin bir diğer tariki şöyledir:

“Alî (radiyallahu anh) huzurunda Şâm ehli zikredildi ve Yâ emirel mü'minîn! Onlara lanette bulun, denildi. Bunun üzerine Hz. Alî şöyle dedi: 'Hayır! Şüphesiz ki Resûlullah'ın şöyle buyurduğunu işittim: 'Abdallar Şâm'dadırlar. Onlar kırk kişidirler. Onların hatırıyla size yağmur yağdırılır, onların duâsıyla düşmana karşı yardım

³³⁷ İbn Asâkir, a.g.e., C. 1, s. 295.

³³⁸ a.yer.

³³⁹ İbn Hanbel, a.g.e, C. 2, s. 231.

*olunursunuz ve onların hatırına yeryüzü ehlinden belâ ve boğulma (gibi musibetler) defedilir.”*³⁴⁰

İbn Asâkir hadîsin senedinde Şurayh ile Alî arasında kesiklik (munkatı) olduğunu Şurayh’ın, Hz. Alî’ye yetişmediğini söylemiştir.

6- Hz. Ali (radiyallahu anh) hadîsinin başka bir tarîki:

*“Resûlullah’a abdalları sordum. Resûlullah (sallahu aleyhi vesellem): ‘Abdallar almış kişidir.’ cevabını verdi. Ben, Ey Allah’ın Resûlu bana açıkla, dedim. Resûlullah şöyle buyurdu: ‘Onlar sözü çok derinleştirmezler. Bid’at sahibi değildirler. Aşırı nimetlere dalmazlar. Onlar nâil oldukları bu dereceye çok namaz kılmak, çok oruç tutmak ve sadaka vermekle ulaşmamışlardır; lâkin bunu nefislerinin cömertliği, kalplerinin selâmeti, insanlara yaptıkları nasihatler sayesinde elde etmişlerdir.”*³⁴¹

7- Bu hadîs, ayrıca şu ziyâdeyle de nakledilmiştir:

*“Ey Alî! Onlar ümmetimin içinde kibrit-i ahmerden daha azdır.”*³⁴²

8- Hz. Ali (radiyallahu anh) hadîsinin başka bir tarîki:

*“Şâm ehline sövmeyin! Çünkü onların içlerinde abdallar vardır.”*³⁴³

Taberânî hadîs hakkında: “Bu hadîsi, Zeyd b. Zerkâ’dan başkası görmemiştir” demiştir. İbn Asâkir Taberânî’yi eleştirmiş “Onun bu görüşü, içine düştüğü bir vehimden ibârettir. Zira bu hadîsi, Velîd b. Müslim de İbn Lüheyâ’dan rivâyet etmiştir” demiş sonra senedi saymıştır. Hâkim, *Müstedrek*’inde Ahmed b. Hâris b. Yezîd tarîkiyle nakletmiş ve “Sahîhtir” demiştir. Zehebî de *Muhtasar*’ında bunu teyid etmiştir.

9- Hz. Ali hadîsinin merfu başka bir tarîki:

*“Şâm ehline sövmeyin! Çünkü onların içlerinde abdallar vardır. Onların zalimlerine sabredin.”*³⁴⁴

10- Hz. Ali radiyallahu anh hadîsinin merfu olmayan başka bir tarîki:

*“Şâm ehline sövmeyin! Çünkü onların içlerinde abdallar vardır.”*³⁴⁵

³⁴⁰ İbn Asâkir, a.g.e., C. 1, s. 289.

³⁴¹ Ebubekir Abdullah b. Ebî Dünyâ, *el-Evliyâ*, tahk. Muhammed Saîd, Beyrût, Müessesetü’l-Kütübî’s-Sekâfiyye, 1992, C. 1, s. 12.

³⁴² a.yer.

³⁴³ İbn Asâkir, *Tarîhu’d-Dımeşk*, C. 1, s. 335.

³⁴⁴ İbn Asâkir, a.g.e, s. 341.

³⁴⁵ a.g.e., s. 335.

İbn Asâkir şöyle der: “Bu hadîsi, Hâris b. Yezîd el-Mısrî, İbn Zerîr’den rivâyet etti. Onun senedini Alî üzerinde durdurdu ve merfu yapmadı.”

11- Hz. Ali (radiyallahu anh) hadîsinin başka bir tarîki:

“Şâm ehline sövmeyin! Çünkü onların içlerinde abdallar vardır. Hâris bana: ‘Ey Recâ! Bana ehl-i Beysân’dan olan iki sâlih kişiyi anlat. Çünkü bana gelen habere göre Yüce Allah Beysân ehline iki sâlih kimse vermiş. Onlardan birisi öldüğünde Yüce Allah, onun yerine başkasını geçirir. Bana başkalarının ölümünü dileyen ve imâmları ta’neden (yeren) kimseyi anlatma. Çünkü onlardan abdal olmaz.’”³⁴⁶

Bu hadîs Hz. Ali’den mevkuf olarak zikredilmiştir.

12- Bu hadîsin Hz. Alî’den mevkûf olarak başka bir tarikle nakli:

(Abdullah b. Safvân şöyle dedi) “Sıffîn günü biri ayağa kalkıp: ‘Allahım! Şâmlılara lânet et’ dedi. Bunun üzerine Alî, ona: ‘Şâmlılara böyle sövmeyin. Çünkü Şâm’lıların içinde abdal var, Şâm’lıların içinde abdal var, Şâm’lıların içinde abdal var’ dedi.”³⁴⁷

Bu hadîsi, Beyhakî, Hallâl ve İbn Asâkir nakletmişlerdir. Bu hadîsin, Zührî’den gelen başka tarîkleri de vardır.

13- Bu hadîsin Hz. Alî’den başka bir tarikle nakli:

(Ebu Sadık şöyle dedi) “Hz. Alî, bir adamın Şâm ehline la’net ettiğini işitti. Bunun üzerine Hz. Alî, o adama: ‘Hepsini umûm olarak la’netleme. Çünkü onların içinde abdal vardır’ dedi.”³⁴⁸

14- Bu hadîsin Hz. Alî’den başka bir tarikle nakli:

(Ebu Tufayl’in şöyle dedi): “Hz. Alî bize hutbe verdi ve hutbesinde hevâriçten bahsetti. Bunun üzerine bir adam ayağa kalktı ve Şâm ehlini la’netledi. Hz. Alî, o adama şöyle dedi: ‘Sana yazıklar olsun! Hepsine umum la’net etme. Çünkü abdal onlardan, üsb sizdendir.’”³⁴⁹

³⁴⁶ a.yer.

³⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, *Fedâilü’s-Sahâbe*, tahk. Vasiyullah Muhammed Abbâs, Beyrût, Müessesetü’r-Risâle, 1983, C. 2, s. 905; Ebubekir Ahmed el-Beyhakî, *Delâilü’n-Nübuvve*, tahk. Abdulmutî Kalacî, Beyrût, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1988, C. 7, s. 332.

³⁴⁸ İbn Asâkir, *Tarîhu’d-Dımeşk*, C. I, s. 341.

³⁴⁹ a.g.e., s. 297.

15- Yukarıdaki hadîsin senedi, Ebû Amra es-Saîdî'den sonra başka bir tarîkle şöyle devam eder:

*“Abdallar, Şâm'da, nücebâ Kûfe'dedir.”*³⁵⁰

16- Bu hadîsin Hz. Alî'den başka bir tarîki:

*“Al-i Muhammed'ten bir kâim (önder) kalktığı zaman, Yüce Allah doğu ve bâtının insanlarını onun etrafında toplar. Bunlar da son bahar bulutları gibi bir araya toplanırlar. Rufe-kâ Kûfe ehlinden, abdallar ise Şâm ehlindedir.”*³⁵¹

17- Bu hadîsin Hz. Alî'den başka bir tarîki:

*“Dikkat edin! Şüphesiz ki evtâd Kûfe'nin ehlinden, abdallar ise Şâm ehlindedir.”*³⁵²

18- Bu hadîsin Hz. Alî (r.a.)'den başka bir tarîki:

*“İslâm'ın kubbesi Kûfe'dedir. Hicret, Medîne'yedir. Nücebâ Mısır'da, abdal Şâm'dadır ve bunların sayısı azdır.”*³⁵³

Bu hadîsi, İbn Asâkir, Ebû Saîd b. Arabî tarîkiyle o da Hasan b. Alî b. Afân'dan nakletmiştir. Bu hadîsin Hz. Alî'den başka bir tarîki aynı metinle İbn Asakir'de geçer. Bu ikinci tarîk Hasan b. Ali b. Affan'dan Ebu Said b. el-Arabî tarîkiyle gelmiştir.

19- Bu hadîsin Hz. Ali'den başka bir tarîki:

*“Abdal Şâm'dan, nücebâ Mısır ehlinden, ahyâr ise Irak ehlindedir.”*³⁵⁴

20- Hadîsin (Hz. Alî'den) başka bir tarîki:

*“Şüphesiz ki Yüce Allah, içlerinde bulunan yedi mü'min kişi sebebiyle bir beldeden belayı def eder.”*³⁵⁵

Bu rivayeti Abdurrezzak *el-Musannef*'inde tahriç etmiştir.

21- Hz. Enes (radiyallahu anh) hadîsi:

³⁵⁰ a.g.e., s. 296.

³⁵¹ a.g.e., s. 297.

³⁵² a.yer.

³⁵³ İbn Asâkir, a.g.e., s. 296.

³⁵⁴ a.g.e., s. 297.

³⁵⁵ Muhammed b. Yûsuf eş-Şâmî, *Sübülü'l-Hüdâ*, Kâhire, İhyâu't-Türâsi'l-İslâmî, 1415/1995, C. 10, s. 371.

*“Abdal, kırk kişidir. Yirmi iki kişi Şâm’da, on sekizi Irak’tadır. Onlardan biri öldükçe Allah onun yerine başkasını geçirir. Emir geldiğinde ise hepsinin rûhu alınır. İşte o an kıyamet kopar.”*³⁵⁶

Hz. Enes hadîsini, aynı metinle Hakîm Tirmizî, *Nevâdirü’l-Usûl*’de Ömer b. Yahyâ b. Nâfi’ el-Eyli kanalıyla nakletmiştir.

22- Hz. Enes hadîsinin başka bir tarîki:

*“Abdal kırk erkek ve kırk kadındır. Erkeklerden biri öldükçe Allah, onun yerine başka bir erkeği geçirir. Kadınlardan biri öldükçe Allah onun da yerine başka bir kadını geçirir.”*³⁵⁷

Hz. Enes hadîsini Deylemî, *Müsnedü’l-Firdevs*’te İbrâhîm b. Velîd’ten başka bir tarikle nakletmiştir.

23- Hz. Enes hadîsinin bir diğeri tarîki:

*“Ümmetimin abdalları, namazlarının ve oruçlarının çokluğu sebebiyle cennete girmediler. Fakat onlar, sadırlarının selâmeti ve nefislerinin cömertliği sebebiyle cennete girdiler.”*³⁵⁸

24- Bu hadîsi, İbn Adî ve Hallâl nakletmiştir. Hallâl, hadîsin sonuna da *“Müslümanlara nasihat etmeleriyle (cennete girdiler)”* kısmını ilave etmiştir.

25- Hz. Enes hadîsinin beşinci bir tarîki:

*“Ümmetimin direkleri Yemen’in sâlihleri ve Şâm abdallarıdır. Onlar, kırk kişidirler. Her ne zaman onlardan biri ölürse Allah bir başkasını onun yerine geçirir. Onlar, (başkalarına) ölüm isteyen, helâk dileyen ve muharebe eden kimseler değildirler. Onlar bu dereceye ne çok namazları ne de oruçlarıyla ulaşmış değillerdir. Fakat onlar bu dereceye cömertlik, gönüllerinin kötü duygu ve düşüncelerden selâmette olmaları ve müslümanlara nasihat etmelerinden dolayı ulaşmışlardır.”*³⁵⁹

Hz. Enes hadîsi aynı metinle bir başka tarikle İbn Asakir’de zikredilmiştir.

26- Hz. Enes hadîsinin başka bir tarîki:

³⁵⁶ Hakîm Tirmizî, *Nevâdirü’l-Usûl*, tahk. Abdurrahman Umeyre, Beyrût, Dârü’l-Cil, 1992, C. 1, s. 261. İbn Asakir, a.g.e., s. 278-279.

³⁵⁷ Muhammed el-Münâvî, *Feyzü’l-Kadîr*, Beyrût, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1994, C. 3, s. 219.

³⁵⁸ Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Şuabü’l-İmân*, tahk. Abdülalî Abdulhamîd Hâmid, Riyâd, Mektebetü’r-Rüşd, 2003, C. 13, s. 435.

³⁵⁹ İbn Asâkir, a.g.e., s. 297.

“Yeryüzü, Halilü’r-Rahman Hz. İbrâhîm gibi kırk kişiden asla boş kalmayacaktır. Onlar sayesinde yağmur yağdırılır ve yardım olunur. Ne zaman onlardan biri vefât etse, Allah onun yerine bir başkasını geçirir.”³⁶⁰

Bunu Taberânî Evsât’ta zikretmiştir. Katâde: “Hasan’ın da onların zümresinden olduğu husûsunda şüphemiz yoktur.” demiştir. Hâfız Ebû Hasan Heytemî, Mecmeu’z-Zevâid’te “Bunun isnadı hasendir” demiştir.

27- Huzeyfe b. Yemân hadîsi:

“Abdal Şâm’dadır ve onlar Hz. İbrâhîm’in yolu üzerinde otuz kişidirler. İçlerinden biri öldüğünde, Allah onun yerine bir başkasını geçirir. Onlardan yirmi tanesi İsâ b. Meryem’in yolu üzerindedir, yirmi tanesine de Dâvûd ailesinin mizmarları verilmiştir.”³⁶¹

28- Ubâde b. Sâmit’in hadîsi:

“Abdal, bu ümmet içerisinde Hz. İbrâhîm’in yolu üzerinde otuz kişidirler. İçlerinden biri öldüğünde, Allah onun yerine bir başkasını geçirir.”³⁶²

Bu hadîsi Hakîm Tirmizî, Nevâdirü’l-Usûl’da, Hallâl, Kerâmâtü’l-Evliyâ’da nakletmişlerdir. Süyûtî hadîsin senedinde yer alan ravîlerden Abdulvâhid dışındaki hepsi Sahîh’in ricâlidir demiştir. İclî ve Ebû Zera ise Abdulvâhid’i sika (güvenilir) kabul etmişlerdir.

29- Hadîsin Ubâde b. Sâmit’ten ikinci bir tarîki

“Ümmetimde abdal otuz tanedir. Yeryüzü onlar sebebiyle ayaktadır, onlar sebebiyle yağmura mazharsınız, onlar sebebiyle size yardım edilir.”³⁶³

Katâde “Hasan’ın da onlardan biri olmasını ümit ediyorum” demiştir.

30- İbn Abbâs (radiyallahu anh) hadîsi:

“Nûh’tan (aleyhisselam) sonra yeryüzü yedi kişiden boş kalmaz. Allah onların vesilesiyle yeryüzünden (belaları) defeder.”³⁶⁴

Bu hadîsi Hallâl nakletmiştir.

³⁶⁰ et-Taberânî, *Mu’cemü’l-Evsât*, Kâhire, Dârü’l-Haremeyn, 1994, C. 4, s. 247.

³⁶¹ Tirmizî, *Nevâdirü’l-Usûl*, C. I, s. 263.

³⁶² a.yer.

³⁶³ Muhammed Azîm Âbâdî, *Avnü’l-Ma’bûd*, Beyrût, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1994, C. 8, s. 151.

³⁶⁴ Şâmî, *Sübülü’l-Hüdâ*, C. 1, s. 256.

31- İbn Ömer (radiyallahu anh) hadîsi:

“Ümmetimin, her asırda hayırlıları beş yüzdür, abdalı kırktır. Ne beşyüzler eksilir, ne de kırklar. Ne zaman, (kırklardan) onlardan birisi vefat ederse Allah, beşyüzlerden birisi ile (kırkların) yerini doldurur ve kırkların (ve beşyüzlerin) yerlerine birini geçirir’ buyurdu. Yâ Resûlallâh! Onların, ne gibi işler işlediklerini de bize haber ver! dediler. Peygamberimiz : ‘Onlar, zulüm ve haksızlıklarını gördükleri kimseleri, bağışlarlar; Kötülük yapana karşı, iyilik yaparlar; Yüce Allâhın, kendilerine verdiği ihsânlardan, birbirlerine ihsânda bulunurlar’ buyurdu.”³⁶⁵

Bunu; Ebû Nuaym, Tammâm ve İbn Asâkir bu tarikle nakletmişlerdir.

32- Yine İbn Asâkir başka bir tarikle bu hadîsi, Muhammed b. Hüzar’dan- *ne zaman biri vefat ederse bedel yapılır-* lafzıyla nakletmiştir.

33- Başka bir tarikle de Saîd b. Abdûs’tan, o da Abdullah b. Hârûn’dan- *“Ne zaman onlardan (kırklardan) biri vefat ederse Allah beşyüzlerden birini (vefat edene) bedel olarak getirir. Ve beşyüzlere de birini yerleştirir.”* lafzıyla nakletmiştir.

34- İbn Ömer (radiyallahu anh) hadîsinin ikinci bir tarîki:

“Allah’ın kendileriyle yeryüzünü koruduğu kırk kişi her zaman bulunur. Her ne zaman bir adam ölürse, Allah onun yerine başkasını geçirir. Onlar yeryüzünün tamamında bulunurlar.”³⁶⁶

35- İbn Mesûd (radiyallhu anh) hadîsi:

“Allah’ın halk içinde, kalpleri Hz. Âdem’in kalbi üzerinde olan üçyüz, kalpleri Hz. Mûsâ’nın kalbi üzerinde olan kırk, kalpleri Hz. İbrâhîm’in kalbi üzerinde olan yedi, kalpleri Cebrâîl’in kalbi üzerinde olan beş, kalpleri Mikâîl’in kalbi üzerinde olan üç, kalbi İsrâfîl’in kalbi üzerinde olan bir kulu vardır. Bunlardan tek olanı öldüğünde Allah onun yerine üçlerden, üçlerden biri öldüğünde beşlerden, beşlerden biri öldüğünde yedilerden, yedilerden biri öldüğünde kırklardan, kırklardan biri öldüğünde üç yüzlerden, üç yüzlerden biri öldüğünde de halktan birini yerleştirir. Onların vesilesiyle Allah Teâlâ diriltir, öldürür, yağmur yağdırır, bitkileri bitirir ve belaları defeder.” Abdullah b. Mesûd’a, *“Allah’ın onların vesilesiyle diriltmesi ve öldürmesi nasıl olabilir”* diye soruldu. O, şöyle cevap verdi: *‘Çünkü onlar ümmetlerin çoğalması için Allah’a duâ ederler ve böylelikle ümmetler çoğalır. Zulmedenlere bedduâ ederler, Allah*

³⁶⁵ Alauddîn Alî b. Hüsâmuddîn el-Hindî, *Kenzü’l-ümmâl*, tahk. Bekrî Hayânî-Safvetü’s-Sakâ, Müessesetü’r-Risâle, 1981, C. 12, s. 185.

³⁶⁶ el-Hindî, a.g.e., s. 191.

Teâlâ da onların boyunlarını kırar. Yağmur yağması için duâ ederler ve yağmur yağar. Duâ ederler ve onların duâları sebebiyle yeryüzünde bitkiler biter. Duâ ederler ve onların duâları sebebiyle her türlü bela (yeryüzünden) kalkar.”³⁶⁷

Bu hadîsi İbn Asâkir ve Ebu Nuaym nakletmiştir.

36- Hadîsin İbn Mesûd’dan başka bir tarîki:

“Ümmetimden kalpleri Hz. İbrâhîm’in kalbi üzerinde olan kırk kişi bulunur. Onların vesilesiyle Allah, yer ehlinden belâları defeder. Bunlara “abdâl” denilir. Onlar bu dereceye ne namazları ne oruçları ne de sadakaları sebebiyle ulaşmışlardır. ‘Ey Allah’ın Resûlü! Onlar bu dereceye nasıl ulaşmışlardır?’ diye sorduklarında, Resûlullah: ‘Cömertlikleri ve müslümanlara nasihat etmeleri nedeniyle’ cevabını verdi.”³⁶⁸

37- Avf b. Mâlik hadîsi:

(Şehr b. Havşeb şöyle dedi) “Mısır fethedilince, Mısırlılar, Şâm ehline sövdüler. Bunun üzerine Avf b. Mâlik başını kaftanından çıkararak şöyle dedi: ‘Ey Mısır ehli! Ben Avf b. Mâlik’im. Şâm ehline sövmeyiniz. Çünkü Resûlullah’ın şöyle dediğini işittim: ‘Onların içlerinde abdâl vardır. Onlar vesilesiyle size yardım edilir ve onlar vesilesiyle rızıklandırılırsınız.”³⁶⁹

İbn Asâkîr, hadîsi bu tarîk ve de Hişâm b. Ammâr’ın, Amr b. Vâkid’ten olan nakli tarîkiyle tahriç etmiştir. Bu hadîs senedinde yer alan râvilerden Vâkid hariç, tamamı sikadır. Ancak cumhûr Vakid’i zayıf saymıştır. Muhammed b. Mubârek es-Sûrî ise onu sika saymıştır. Şehr b. Havşeb hakkında ise ulemâ, ihtilaf etmiştir.

38- Muâz b. Cebel hadîsi:

“Kendisinde şu üç şey bulunan kimse, dünyanın ve ehlinin ayakta durduğu abdaldan olur: Kazaya rıza, Allah’ın haramlarına karşı sabır ve Allah için gazaplanma.”³⁷⁰

39- Vâsile hadîsi:

³⁶⁷ Ebû Nuaym, a.g.e., C. 1, s. 9; İbn Asâkir, a.g.e., C. 1, s. 303.

³⁶⁸ Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *Mu’cemü’l-Kebîr*, Mûsul, Mektebetü’l-Ulûm ve’l-Hikme, 1983, C. 10, s. 183.

³⁶⁹ Taberânî, *Mu’cemü’l-Kebîr*, C. 18, s. 65.

³⁷⁰ ed-Deylemî, *el-Firdevs bi Me’sûri’l-Hitâb*, Beyrût, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1986, C. 2, s. 84.

“Dimeşk, âhir zamanda şehirler içerisinde en fazla nüfusu, en çok abdalı, en çok mescidi, en çok zühdü, en çok mal ve ricâli olan; kafiri en az olan bir şehir olacaktır. O, ehli için bir sığınaktır.”³⁷¹

40- Ebû Saîd el-Hudrî'nin hadîsi:

“Ümmetimin abdalı amelleriyle cennete girmeyeceklerdir. Onlar cennete Allah'ın rahmeti, nefislerinin cömertliği, gönüllerinin selâmeti ve tüm müslümanlara rahmet niyaz etmeleri nedeniyle gireceklerdir.”³⁷²

Beyhakî, “Bu hadîsi Osman ed-Dârimî, Muhammed b. İmrân'dan rivâyet etti ve (doğrudan) ‘Said el-Hudrî'den’ dedi ‘veya başkasından’ demedi” demiştir. Yine bu hadîsin, ‘Sâlih el-Mürri, Sâbit'ten, o da Enes'ten nakletti’ şeklinde başka bir senetle de naklolduğu söylenmiştir.

41- Ebû Hüreyre hadîsi:

“Yeryüzü İbrâhîm Halîlurrahmân gibi olan otuz kişiden boş kalmayacaktır. Onların vesilesiyle affa mazhar olunur, onların vesilesiyle size rızık verilir ve onların vesilesiyle yağmur yağdırılır.”³⁷³

42- Hadîsin Ebû Hüreyre'den ikinci bir tarikle nakli:

“Resûlullah'ın huzuruna girdim. Bana: ‘Ey Ebû Hureyre! Şu an kapıdan, Allah'ın arz ehlerinden kendileri vesilesiyle belaları defettiği yedi kişiden biri giriyor’ dedi. Ben bir de baktım ki başında su testisi bulunan, çolak ve başı kel olan bir Habeşî çıkageldi. Resûlullah, ‘Ey Ebû Hureyre! İşte bu (zât yedi kişiden birisi) olan o kişidir’ dedi. Sonra Resûlullah üç defa, ‘Yesâr'a merhaba!’ dedi. O, mescidi sulayan ve süpüren bir kimseydi. Muğire b. Şu'be'nin hizmetçisi idi.”³⁷⁴

43- Ebû Derdâ'nın hadîsi:

“Peygamberler, yeryüzünün kendileriyle kâim olduğu evtâdı (direkleri) idiler. Peygamberlik son bulunca, Allah, Muhammed'in (sallahu aleyhi vesellem) ümmetinden bir kavmi onların yerine geçirdi. Bunlara abdal denir. Bu kimseler, diğer insanlardan, ne oruçlarının, ne namazlarının ne de tesbihlerinin çokluğuyla daha üstün oldular.

³⁷¹ İbn Asâkir, a.g.e., C. 2, s. 286.

³⁷² Beyhakî, Şuabü'l-İmân, C. 13, s. 317.

³⁷³ Ebû Hâtem İbn Hibbân, el-Mecrûhîn, Haleb, Dârü'l-Vaiy, t.y., C. 2, s. 62.

³⁷⁴ Ebû Nuaym, Ma'rifetü's-Sahâbe, tahk. Âdil b. Yûsuf, Riyâd, Dârü'l-Vatan, 1998, C. 5, s. 2810.

Fakat bu üstünlüğe, güzel ahlâk, samimi bir verâ, güzel niyet, bütün müslümanlara karşı kalplerinin selâmeti ve Allah rızâsı için nasihatleri sebebiyle ulaştılar.”³⁷⁵

44- Hasan Basrî'nin mürsel hadîsi:

*“Ümmetimin abdalları, cennete ne namazlarının ne de oruçlarının çokluğuyla girerler. Fakat onlar cennete, kalplerinin selâmeti ve nefislerinin cömertliği sayesinde girecekler.”*³⁷⁶

Bu hadîsi, Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*'da, Ebû Abdullah el-Hâfiz'dan, o da Ebû Hâmid Ahmed b. Muhammed b. Hüseyin'den, o da Dâvud b. Hüseyin'den, O da Yahyâ b. Yahyâ'dan, o da Sâlih el-Mürri'den nakletmiştir.

45- Bu hadîsi, Hakîm Tirmizî, *Nevâdirü'l-Usûl*'da farklı senetle nakletmiştir:

*“Ümmetimin abdalı, ne namazlarının ne de oruçlarının çokluğu sebebiyle cennete girerler. Lâkin onlar cennete Allah'ın rahmeti, gönüllerinin selâmeti, nefislerinin cömertliği ve tüm müslümanlara merhamet etmeleri nedeniyle gireceklerdir.”*³⁷⁷

46- Atâ'nın mürsel hadîsi:

*“Abdal, mevâlidendir.”*³⁷⁸

Bunu Hakîm de nakletmiştir.

47- Bekr b. Hunays'in Mürsel Hadîsi:

*“Ümmetimden olan abdalın alâmeti şudur: Onlar asla bir şeye la'net okumazlar”*³⁷⁹

48- İbn Asakir ve Hatîb, Ubeydullah b. Muhammed el-Absî yoluyla şunu nakletmişlerdir:

“Kettânî'nin şöyle dediğini işittim: 'Nükabâ üç yüz, nücebâ yetmiş, abdal kırk, ahyâr yedi, umed/evtâd dört, gavs ise bir kişidir. Nukebânın meskeni mağrib (batı), nücebânın Mısır, abdalın Şâm'dır. Ahyâr yeryüzünde gezici iken, umed/evtâd yerin dört yanında (doğu, batı, kuzey, güney) bulunur. Gavs ise Mekke'dedir. Halkın ihtiyacı

³⁷⁵ Tirmizî, a.g.e., s. 262.

³⁷⁶ İbn Ebî'd-Dünyâ, a.g.e. C. 1, s. 28; Beyhakî, a.g.e., C. 13, s. 316.

³⁷⁷ Tirmizî, a.g.e., s. 263.

³⁷⁸ Ebû Dâvud, “Haraç”, 20. Mevâli sözlükte “koruyucu, yardımcı, sahip, dost; âzat eden efendi; âzat edilen köle” anlamlarına gelen mevâl kelimesinin çoğuludur. Terim anlamında ilk İslâmî fetihlerin ardından kendi istekleriyle müslüman olan, çoğunluğunu doğuda İranlılar ve Türkler'in, Kuzey Afrika ve Endülüs'te Berberiler'in, Mısır'da Kıbtîler'in oluşturduğu gayri Arap müslümanları ifade etmek üzere kullanılmış bir kavramdır.

³⁷⁹ İbn Ebî'd-Dünyâ, a.g.e. s. 28

ortaya çıktığında önce nükabâ, sonra nücebâ, sonra abdâl, sonra ahyâr, sonra umed Allah'a niyazda bulunur ve duâlarına icâbet edilinceye kadar istemeye devam eder. Şayet bu şekilde hacetleri giderilmezse gavs Allah'a niyazda bulunur ve duâsına icabet edilinceye kadar istemeye devam eder."³⁸⁰

49- Utbe bin Gazvan'dan (radiyallahu anh) merfu hadîsi.

Sizin biriniz bir şey kaybederse yahut yanında arkadaşı bulunmadığı bir yerde yardım dilerse: 'Ey Allah'ın kulları bana yardım edin! Ey Allah'ın kulları bana imdad edin!' desin. Çünkü Allah'ın bizim göremediğimiz kulları vardır."³⁸¹

50- Benzer bir rivayet Abdullah bin Mesud kanalıyla merfu olarak şöyle rivayet edilmiştir:

"Sizden birinizin hayvanı ıssız bir yerde aniden boşanıp gittiği zaman; "Ey Allah'ın kulları! Tutunuz." diye nida etsin. Çünkü yeryüzünde Allah'ın hazır kulları vardır, onu sizin için tutar."

Bu rivayet abdalın yetkisi ve tasarrufu bağlamında değerlendirilebilir.

51- *Saçı başı dağınık, eli yüzü tozlu, kapılardan kovulmuş nice şahıslar vardır ki, bu şöyle olacak diye yemin etseler, Allah onların yeminini yerine getirir.*"³⁸²

52- *Ümmetimden hak üzere olan, muhaliflerinin zarar veremediği bir taife kıyamete kadar var olacaktır.*³⁸³

2- Abdal Hadîslerinin Değerlendirmesi

Ricâlullah hadîslerini toplayan Süyûtî abdalla ilgili rivayetler hakkında şöyle söylemektedir: "Bu konuda merfu' ve mevkûf olarak (peygamberimize yakınlığıyla bilinen seçkin sahabelerden) Ömer b. Hattab'tan, Alî b. Ebû Tâlib'ten, Enes'ten, Huzeyfe b. Yemân'dan, Ubâde b. Sâmit'ten, İbn Abbâs'tan, Abdullah b. Ömer'den, Abdullah b. Mesûd'tan, Avf b. Mâlik'ten, Muâz b. Cebel'den, Vâsile b. El-Aska'dan, Ebû Saîd el-Hudrî'den, Ebû Hureyre'den, Ebû Derdâ'dan, Ümmü Seleme'den (radiyallahu anhum); yine mürsel olarak Hasanı Basrî'den, Atâ'dan, Bekr b. Huneys'ten

³⁸⁰ Hatip, *Tarihu'l Bağdat*, C. 3, s. 75-76.

³⁸¹ Taberani, *el-Mu'cemu'l Kebir*, C. 17, s. 117; Heysemi, *Mecmu'u'z-Zevaid*, C. 10, s. 188.

³⁸² Müslim, "Birr", 138.

³⁸³ Buhârî, "Tevhid", 29.

(rahmetullahi aleyhim) gelen hadîsler ve tabiîn ile ondan sonra gelenlerden ulaşan sayısız haber mevcuttur.” Buna sûfî ve ariflerin abdalla hakkındaki sözleri şiir ve beyitleri de eklendiğinde Hücvirî'nin konu ile ilgili ifadesi daha anlaşılır hale gelir. O bu konudaki haberlerin çokluğu nedeniyle bu konunun ayan beyan bir hal aldığından ve konu ile ilgili gelen haberlerin sıhhati hakkında Ehl-i sünnetin icmaı olduğundan bahsetmiştir. Şüphesiz icma lafzıyla fukahanın usûl-i fıkıh çerçevesinde kasteddikleri icma kastedilmez. Burada rivayetlerin çokluğu, vakıa, mukaşefe ve müşahedeye dayalı tecrübenin bu haberleri desteklemesi ayrıca yalan ve kötü ahlaktan uzak sayısız salihin ricâlü'l-gaybin varlığı hususundaki açık kanaati Hücvirî'yi icma ifadesini kullanmaya sevk etmiştir.

Hadîs ulemasından Sehavî'nin şeyhi İbn Hacer fetvalarında abdal bahsinin birçok rivayette geçtiğini bunlardan bazısının sahih diğerlerinin ise sahih olmadığını söylemiştir. Sehavî ise abdal ile ilgili haberlerin tamamı zayıf olan farklı tarîkleri vardır deyip o rivayetleri zikretmiştir.³⁸⁴ Sonra konu ile ilgili en sahih rivayetin Ahmed bin Hanbel'de Hz. Ali'den merfuan zikredilen şu hadîs olduğunu söylemiştir:

*“Abdallar şam ehлиндendir. Kırk kişidir. Onlardan her biri vefat ettiğinde Allah yerine bir başka kişiyi geçirir. Onlar sayesinde yağmur yağar, düşmana galip gelinir ve onlar sayesinde Şam ehlerinden belalar kaldırılır.”*³⁸⁵

Şihab el-Meninî abdal hadîsleri hakkında şöyle demiştir: İbnü'l-Cevzi abdal hadîslerini eleştirmiş ve uydurma olduğuna hükmetmiştir.³⁸⁶ Ardından Hafız Süyûtî ise abdal hakkındaki rivayetlerin sahih olduğunu hatta dilerse mütevatir de diyebileceğini söylemiş ve uzunca açıklamıştır. Sonra şöyle demiştir: Bu gibi rivayetler manevi mütevatir derecesine ulaşmıştır. Abdalın varlığının zarureti katidir.³⁸⁷

Abdal hadîslerinin sıhhatleri konusunda birbirinden farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Sehavî (h. 902) *el-Mekâsidü'l-Hasene*'de, Aclûnî (h. 1162) *Keşfü'l-Hafâ*'da, Münâvî (h. 1031) *Feyzü'l-Kadir*'de, Yâfî (h. 768) *Neşrü'l-Mehâsini'l-Ğâliye*'de, Zerkânî, *Şerhü'l-Mevâhib'l-Ledünniyye*'de, Ali el-Kârî (h. 1014) *el-Esrârü'l-Merfûa*'da, Zebîdî (h. 1205) *İthâfü'Sâde*'de, Kettânî (h. 1345) *Nazmü'l-*

³⁸⁴ Sehavî, *Tahrîc Erbein fi't-Tasavvuf*, thk. Ali Hasan Ali Abdulhamid, Beyrut, 1998, ss. 8-10.

³⁸⁵ Ahmed b. Hanbel, a.g.e., C. 2, s. 231.

³⁸⁶ İbnü'l-Cevzî'nin tenkitleri için bkz. İbnü'l-Cevzî, *el-Mevduat*, C. 3, s. 152-153.

³⁸⁷ İbn Âbidîn, *İcâbetü'l-Gavs*, s. 53.

Mütenâsire fi'l-Hadîsi'l-Mütevâtire'de abdal hadislerini değerlendirmişlerdir. Konuyla ilgili hadislerin çoğu, meşhur hadis kitaplarında yer almamakta ve bazılarının zayıf yönleri bulunmaktadır. Buna rağmen tarîklerin çokluğu konuya sıhhat kazandırdığı bildirilmektedir. Günümüz hadis araştırmacıları abdal hadislerini İbnü'l-Cevzi-İbn Teymiyye çizgisinde değerlendirmeyi tercih etmektedirler.³⁸⁸

3- Abdalın Sayısı ve Görevleri

Sûfilere göre abdal muhabbet, keşif ve huzur ehli bir taifedir. İnsanları tevhide ve Allah Teâla'ya teslim olmaya çağırır. Allah Teâla insanlara ve beldelere aralarında onların var olması nedeniyle merhamet eder. Onların hürmetine insanlara gelecek bela ve musibetler uzaklaştırılır.³⁸⁹ Bazı sûfilere göre abdal kutublardandır ve kutbü'l-aktâba karşı sorumludur.³⁹⁰ İbnü'l-Arabî gerçek abdalın kendisinin yerine birini bırakabilen kişi olduğunu söyler. Ona göre kendisinin haberi olmadığı halde Allah Teâla onun yerine birini bedel olarak görevlendirirse bu kimse ricâlulahtaki abdal kullardan sayılmaz. Böyle bir hadîse gerçekleşirse, bu husus yalnızca söz konusu salihin kerameti olarak anılabilir ancak onun abdal taifesinden olduğu anlamına gelmez. İbnü'l-Arabî'ye göre göre kişinin abdal taifesinden sayılması için ihtiyaç anında yerine, kendi isteğiyle bedel bırakabilecek yetkide olması gerekir.³⁹¹

İbn Âbidîn risalesinde kutbun ardından abdalı işlemiştir. Bazı lügat bilgileri verdikten sonra bu taifenin niçin abdal ismiyle isimlendirildiğine değinmiştir. Ona göre bu taifenin abdal şeklinde isimlendirilmesinin üç ana sebebi vardır. Bunlardan ilki abdal hadislerinde geçen “ebdalı” ifadesidir.³⁹² Bir diğeri kötü ahlaklarını iyi ahlaka tebdil etmeleridir.³⁹³ Burada kötü ahlakın temizlenip yerine güzel ahlakın bedel olarak

³⁸⁸ Bkz. Ahmet Yıldırım, “Tasavvufta Ricalu'l-Gayb Telakkisi ve Konuyla İlgili Bazı Rivayetler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 4, (1997), s. 117-147.

³⁸⁹ İbn Âbidîn, a.g.e.,s. 35

³⁹⁰ Nakşibendî, a.g.e., s.48; ed-Debbâğ, a.g.e. , s. 278-297.

³⁹¹ İbnü'l-Arabî, el-Fütûhâtı Mekkiyye, C. 3, s.10-11.

³⁹² İbn Âbidîn şu örneği vermiştir: Hadîs-i şerif şöyledir:

كَلِمَاتٍ رَجُلٌ أَبْدَلَ اللَّهُ مَكَانَهُ رَجُلًا

“Onlardan biri vefat ettiğinde Allah onun yerine birini getirir.”(Süyûtî, *Camiu'l-Ehadis*, C. 3, s. 451; Hadisin metninde yerine birini getirir/yerine birini bedel koyar ifadesi “ebdalı” kelimesiyle ifade edilmiştir. Bu lafız bu taifeyi anlatan neredeyse tüm rivayetlerde geçer.

³⁹³ Bu değiştirme, Arap dilinde “ebdalı” ifadesiyle geçer.

getirilmesi söz konusudur. İbn Âbidîn'e göre güzel ahlak abdal kulların amellerinin ziyneti olmuştur ve onlar nefislerini buna razı etmiş kimselerdir. Taifenin abdal diye isimlendirilmesinin bir diğer nedeni onların Hz. Peygamber'in halefleri³⁹⁴ olmalarıdır.³⁹⁵

Abdal taifesinin bu isimle isimlendirilme sebebi Şihab el-Meninî'ye göre Arifibillah İbnü'l-Arabî'den naklettiği şu gerekçeyle açıklanabilir: Abdaldan olan bir zat bir mekândan ayrıldığında ruhani hakikatini yerine "bedel" bırakır. Şayet yanlarından ayrılan bedele yönelik yoğun bir şevk ortaya çıkarsa bedelin kendi yerine bıraktığı hakikati ruhaniyesi, cisimleşerek bedelin kendisi orada olmadığı halde belde ehliyle konuşur. Belde ehli de bedelin hakikati ruhaniyesiyle konuşur. Bu hal bazen bedel olmayan bir salihden de meydana gelebilir. Ancak burada şöyle bir fark vardır: Bedel bulunduğu yerden ayrılırken kendi yerine başkasını bıraktığını bilir. Bedelin dışındakiler yerlerine birinin bırakıldığını bilmezler."³⁹⁶

Abdurezzak Kâşânî abdal hakkındaki bir kutsi hadîsi naklettikten sonra şöyle der: Abdal kırk kişidir. Her birinin kendine has bir derecesi vardır. Onların ilki salihlerin ulaşabileceği derecelerin sonuncusudur. Abdalın son derecesi ise kutbun ilk derecesidir. Onlardan biri vefat ettiğinde Allah Teâla daha alt makamda bulunup da onun yerine geçebilecek birini getirir. Bu makam değişikliği alt derecelerin tamamında meydana gelir. Bu durumda salihlerden biri abdalın ilk derecesine yerleşir. Ve onların yolunda hızla ilerler. Bir rivayete göre abdalın sayısı kıyamet saatine kadar eksilmez ve kıyamet günü ruhları toplu halde kabzedilir.³⁹⁷

Ricâlullah içinde hakkında en fazla malumat olan taife abdaldır. Ricâlü'l-gayb hakkında malumat veren haber, âsâr türü rivayetler daha çok abdalı anlatır. Hadîslerde sayıları, mekânları, ahlak ve vasıfları detaylı bir şekilde yer alır. Dolayısı ile abdal hadîsleri diğer ricâl konusunda da önemli kaynağı teşkil eder. Nitekim ricâlü'l-gayb hiyerarşisinin işleyişi düşünüldüğünde kutub, imâmân ve evtâdın abdal kullardan seçildiği anlaşılır.

³⁹⁴ Abdalın halef anlamı da bulunmaktadır.

³⁹⁵ İbn Âbidîn, a.g.e.,s. 34.

³⁹⁶ İbnü'l-Arabî, a.g.e. C. 3. s. 10-11; İbn Âbidîn, a.g.e., s. 35.

³⁹⁷ İbn Âbidîn, a.g.e. s. 35-36.

İslam'ın ilk asrında yaşayan Üveys el-Karanî (h. 37) bu asrın abdal kullarından sayılmıştır.³⁹⁸ Hz. Peygamber'in torunlarından Zeynelâbidîn'e (h. 94) nispet edilen manzumede Zeynelâbidîn'in "ey abdallar" diyerek tevessül ettiği görülür.³⁹⁹ İkinci asrın başında Katâde (h. 117) abdal hadîslerinden birini⁴⁰⁰ zikrettikten sonra Hasan-ı Basrî'nin onlardan olduğunu söylemiştir. Hasan-ı Basrî'nin çağdaşı Muhammed b. Vâsî (h. 123) ve Mâlik b. Dinâr'ın (h. 131) da abdaldan olduğu nakledilmiştir.⁴⁰¹ Ma'rûf el-Kerhî (h. 200) talebelerine abdalla ilgili bir dua öğretmiştir.⁴⁰² Üçüncü asırda Bişr el-Hâfi'ye (h. 227) tevekkül nedir sorusuna saydığı vasıflar için "bu şerefli bir hâl olup, abdalın sıfatıdır, demiştir.⁴⁰³ Bu asırdaki bir diğer önemli rivayet Ahmed b. Hanbel'e (h. 241) abdalın sorulması ve verdiği cevaptır. Nitekim Ahmed b. Hanbel'e Allah'ın yeryüzündeki abdal kulları sorulduğunda "Eğer Ashab-ı hadîs, abdal değilse ben bunlardan başka abdal bilmiyorum" demiştir."⁴⁰⁴ Meşhur hadîs âlimi ve tarihçi Ebu Abdullah Muhammed es-Surî (h. 441) Ahmed b. Hanbel için şu beyti inşad etmiştir:

*Şüphesiz ki, söz abdaldan açıldı mı o, Mustafa ümmetinin abdalı ve en övülenidir.*⁴⁰⁵

Yine bu dönemde konu ile ilgili önemli bilgilerden bir diğeri İmam Şâfiî (h. 204) ve İmam Buhârî'nin (h. 256) abdal sözünü beğendikleri kişiler için kullandıklarına,⁴⁰⁶ Ferve b. Mücalid'in Buhârî⁴⁰⁷ tarafından abdal olarak nitelendiğine

³⁹⁸ Ali el-Kârî, *Mu'cemu'l-Resail*, C. 2, s. 358.

³⁹⁹ Tevessül şöyledir: *Ey kutublar, ey evtadlar/ ey abdallar, ey efendiler/İcabet edin ey imdat sahipleri/Allah için şefaati olun bize/ Ricalullah, Allah hakkı için Allah'ın inayetiyle yardım edin bize.* Manzumenin devamı için bkz. İbrahim Hakkı Erzurumî, *Marifetame*, c.3, s.474-479. Bu üslup şu hadisi şerife dayanmaktadır: "Sizin biriniz bir şey kaybederse yahut yanında arkadaşı bulunmadığı bir yerde yardım dilerse: 'Ey Allah'ın kulları bana yardım edin' desin. Çünkü Allah'ın bizim göremediğimiz kulları vardır." (Taberani, *el-Mu'cemu'l-Kebir*, C. 17, s. 117; Heysemî, *Mecmu'u'z-Zevaid*, C. 10, s. 188)

⁴⁰⁰ "Ümmetimde abdâl otuz tanedir. Yeryüzü onlar sebebiyle ayakta, onlar sebebiyle yağmura mazharsınız, onlar sebebiyle size yardım edilir." (Âbâdî, *Avnü'l-Ma'bûd*, C. 8, s. 151.)

⁴⁰¹ İbn Asakir, a.g.e. C.1, s. 301. Süyûtî, a.g.e., s.70.

⁴⁰² Şeyh Maruf'un öğrettiği dua şöyledir: Kim her gün on defa 'Allahım! Muhammed (sallahu aleyhi vesellem) ümmetini islâh et. Allahım! Muhammed (sallahu aleyhi vesellem) ümmetine çıkış yolu göster. Allahım! Muhammed (sallahu aleyhi vesellem) ümmetine rahmet et' diye duâ etse, abdal olarak yazılır." Süyûtî, a.g.e, s. 77. Şibranlısı bür rivayetlerin bizzat o taifeden biri olur anlamında anlaşılmayıp vasıfları itibariyle abdal kullar gibi olur anlamında anlaşılması gerektiğini söyler. Bu benzemenin mahşerde onlarla haşr olma faydası doğuracağını belirtir. (İbn Âbidîn, a.g.e. s.59.)

⁴⁰³ Ebu Nuaym, *Hilyetü'l-Evliya*, C. 8, s. 310.

⁴⁰⁴ Süyûtî, a.g.e., s. 74.

⁴⁰⁵ a.g.e, s. 76.

⁴⁰⁶ Sehâvî, *el-Makasidü'l-Hasene*, s. 28.

⁴⁰⁷ Buhârî, *Tarihu'l-Kebir*, C. 7, s. 127.

dair rivayetlerdir.⁴⁰⁸ Evtâddan olduğu bildirilen ariflerden İbn Mesruk'un (h. 298) bir süre kırk abdalın hizmetinde bulunup onlardan istifade ettiği kaynaklarda yer alır.⁴⁰⁹ Hafız İbn Hacer (h. 852) de kırk kadar muhaddis ve ravi için "abdaldandır" demiştir.⁴¹⁰

Sûfîlerin büyüklerinden Zünnûn el-Mısırî (h. 245) abdalın sayısını kırk olarak ifade etmiştir.⁴¹¹ Başka bir sûfî büyüğü Sehl bin Abdullah Tüsterî (h. 283) de abdalın vasıflarını az konuşma, az yeme, az uyuma ve insanlardan ayrılma (inzivâ) şeklinde tavsif etmiştir. İlk dönem sûfîlerinden Ebû Abdullah en-Nebâcî de abdal olmayı dileyenlere Allah'ın hükmünü/takdirini her daim rızayla karşılamaları gerektiği şeklinde nasihat etmiştir.⁴¹²

Hicri dördüncü asırda Hakîm et-Tirmizî (h. 320), Efendimiz'in (sallallahu aleyhi vesellem) vefatından sonra ortaya çıkacak kırk sıddıktan bahseder. Yeryüzünün onlarla ayakta olduğunu, onların ümmet için eman niteliği taşıdığını, yağmurların onlar tevessül edilerek yağdığını, sayılarının eksilmeyeceğini, biri vefat etse yerini bir başkası alacağını ve kıyamete kadar böyle devam edeceğini belirtmiştir. Tirmizî bu ifadelerle ricâlü'l-gaybi daha özelde de abdalı tasvir etmiş gibidir.⁴¹³ Bu dönemde Hâtib Bağdâdî, Kettânî'den⁴¹⁴ (h. 322) rivayet ederek abdalın sayısının kırk, yurdunun Şam olduğunu ve insanların bir ihtiyacı olduğunda abdalın dua ettiğini belirtmiştir.⁴¹⁵

İmam Gazalî (h. 505) *İhyâ-û Ulûmi'd-Dîn* adlı eserinde Kâbe'yi abdal ve evtâdın her gün ziyaret edişini, Arafat'ta da onlardan bir kısmının bulunduğunu anlatır. Abdal konusundaki önemli bilgiler veren Ebu'd-Derda (radiyallahu anh) rivayetini nakleder. Bu rivayete göre Allah'ın yeryüzünde abdal denilen bazı kulları vardır. Onlar Hz. Peygamber'in halefi, yeryüzünün direkleridir. Nübüvvet sona erdiğinde Allah Teâla ümmeti Muhammed'den (sallallahu aleyhi vesellem) olan bir topluluğu onların yerine getirir. O abdal zatlar ne çok namaz kılarak, ne çok oruç tutarak, ne de vasıflarının güzelliğiyle diğer insanlardan üstün kılınmış değillerdir. Bilakis onlar vera konusundaki samimiyetleri, sahih niyetleri, tüm müslümanlar için gönül selametleri, Allah için

⁴⁰⁸ Heytemî, *el-Fetâve'l-Hadisiyye*, Dımaşk, Daru't-Takva, 2004, s. 597.

⁴⁰⁹ Hücvirî, a.g.e., s. 209-210.

⁴¹⁰ İbn Hacer Askalanî, *Tehzibü'l-Tezhib*, C. 2, s.358-359; C.3. s.13, 146, 252.

⁴¹¹ Ali el-Kari, *Şerhu Şifa*, s. 377.

⁴¹² Süyûtî, a.g.e., s. 77

⁴¹³ Hakîm Tirmizî, *Hatmu'l-Velaye*, s.99-100

⁴¹⁴ *Haberu'd-Dal ve İcabetü'l Gavs* tahkiklerinde bu isim "Kinanî" olarak okunmuştur.

⁴¹⁵ Hâtib el-Bağdâdî, *Tarihu Bağdad*, Kâhire, Mektebetü'l-Hancı,1931, C. 3, s. 75-76.

bitmeyen bir sabırla insanlara nasihat etmeleri ve zillete düşürmeyen bir tevazu taşımaları sebebiyle üstün kılınmışlardır. Onlar Allah'ın seçtiği ve kendisi için ihlaslı kıldığı kırk sıddık ve otuz ricâldir. Onların kalplerindeki iman Halilu'r-Rahman İbrahim peygamberin kalbindeki yakini iman gibidir. Ne zaman onlardan biri vefat etse Allah Teâla onun yerine başka birini bedel eder. Onlar hiçbir şeye lanet ve eziyet etmezler. Hiçbir şeyi hakir görmezler. İnsanlarla üstünlük yarışına girmezler. Hiç kimseye haset etmedikleri gibi dünyaya da tamah etmezler. Onlar hayır işlemek konusunda insanların en temiz, en nezaketlisi ve en cömertleridir. Onların alametleri cömertlik, fitratları güler yüzlülük, vasıfları ise selamettir. Bir gün haşyet bir gün gaflet içinde değillerdir. Bilakis daima oldukları hal üzeredirler. Onlar yalnızca Rableri ile kendileri arasında malum olan bir makamdadırlar. Onları ne şiddetli esen yel, ne de birbiri ardınca gelen süvari topluluğu idrak edemez. Onların kalpleri neşe, iştihak ve hayırları ön plana çıkararak yükselir.⁴¹⁶

Ebu'd-Derda rivayetinde şu ayeti kerime de yer alır: Allah Teâla şöyle buyurur:

أُولَئِكَ حِزْبُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٢٢﴾

...İşte onlar, Allah'ın tarafında olanlardır. İyi bilin ki, Allah'ın tarafında olanlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.⁴¹⁷

Bu ayeti kerimeyle Ebu'd-Derda abdalin Hak tarafında bulunan manevi askerler ve gerçek kurtuluşa eren “muflihûn” kullar olduklarına işaret etmiştir. Orada bulunanlar bu üstün vasıflara nasıl ulaşabileceklerini sormuş Ebu'd Derda (radiyallahu anh) da bu makamlara ulaşabilmek için önlerindeki tek çıkar yolun dünyaya buğz etmek olduğunu dile getirmiştir.⁴¹⁸ Bununla saydığı diğer bütün hayırları ardında getireceğini ima etmiştir.

Abdal konusunda en zengin kaynak İbnü'l-Arabî'dir. *el-Fütûhât'ta* ayrıca *Hilyetü'l-Abdal* isimli risalede abdalla ilgili önemli bilgiler vermiştir. O Hatimü'l-Hanabele denilen yerde abdalla bir araya geldiğini anlatır. Yine farklı mekânlarda abaldan olan bazı şahıslarla görüşüğünü söyler ve isimlerini verir. Bazı abdalların kendisine selam yolladığından bahseder. Ayrıca Recebiler ismindeki kırk kişilik ricâl

⁴¹⁶ Bkz. Gazali, *İhyâ*, C. 1, s. 325-359; C. 3, s. 438.

⁴¹⁷ Mücadele, 58/22.

⁴¹⁸ Gazalî, *İhya*, C. 3, s. 438.

grubunun abdalla karıştırıldığını dile getirir. İbnü'l-Arabî abdal olan kulların az konuşmak, uzlet, açlık ve gece ibadetleriyle bu makama ulaştığını, bu dört esasın bu yüce yolun temel direkleri olduğunu ve bu dört hususta gayret göstermeyen kişinin bu manevi yolda derinlik elde edemeyeceğini hatta Allah'a giden yoldan şaşacağını söyler.⁴¹⁹ Konuyla ilgili olarak terennüm ettiği şu beyitlerde de abdalın vasıflarını zikretmiştir.

Ey abdalların menzillerini isteyen,

Salih amel işleme niyetin olmadıkça,

Böyle bir beklentiye girme, çünkü sen (bu halinle) buna ehil değilsin.

Şayet onlarla hal ve makamlarda yarışmıyorsan,

Kalbinle sus ve seni el-Vali⁴²⁰ olan yüce sevgiliden uzaklaştıran her şeyden sakın.

Geceleri uykusuz geçirdiysen, aç kaldıysan, nail olursun onların makamlarına,

Onların makamına ulaşır, vasıf ve terakkide onlarla eş olursun.

Velayet evinin bazı sütunları vardır ki abdalın olan sadatımız onları şöyle taksim etmişlerdir,

Az konuşmak, uzlet, gece uykusuzluğu (ibadeti) ve açlık. İşte bunlar nezih husûsiyetlerdir.⁴²¹

Şeyhül Ekber *el-Fütûhât*'ta abdalın sayısının kırk kişi olmayıp yedi kişi olduğunu ve bu sayının değişmediğini söylemiştir. Ona göre Allah onlar vasıtasıyla yedi bölgeyi muhafaza eder. Her bedelin vali olduğu bir bölgesi vardır. Yedi abdalın birincisi Halil İbrahim aleyhisselamın kademi üzerindedir. Birinci bölge ona aittir. İkincisi Kelim Musa aleyhisselamın, üçüncüsü Harun aleyhisselamın, dördüncüsü İdris aleyhisselamın, beşincisi Yusuf aleyhisselamın, altıncısı İsa aleyhisselamın, yedincisi Âdem aleyhisselamın kademi üzerindedir. Onların manevi-sıfat isimleri Abdulhay, Abdülâlîm, Abdülvedûd, Abdülkâdir (bu dördü evtâdın ismidir), Abdüşşekûr, Abdüssemi', Abdulbasîr'dir.⁴²²

⁴¹⁹ İbnü'l-Arabî, "Hilyetü'l-Abdal", *Risaleler* 3, ter. Vahdettin İnce, s. 336; İbn Âbidîn, a.g.e., s.39.

⁴²⁰ Her şeye sahip ve malik olan Allah.

⁴²¹ İbnü'l-Arabî, *Hilyetü'l-Abdal*, s. 343.

⁴²² İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhât*, C. 3, s. 11-12

4- Abdalın Kutuplardan Olması

Ricâlü'l-gaybın reisi olan kutbu ve gavsı kutbü'l-aktâb-kutubların kutbu olarak değerlendiren sûfilere göre abdal taifesinin tamamı kutublardandır. Yeşrutî'ye göre abdal yedidir. Kutup ve gavs vefat edince yedi abdal toplanır. İçlerinden birini seçerler. Çoğu kez vazifenin ağırlığından ve manevi sorumluluğun büyüklerinden dolayı abdal bu vazifeyi üstelenmekten kaçınır. Bundan dolayı velilerden ehil birini gavs seçerler. Eğer gavsın seçiminde birlik olmazsa Resulullah'a başvururlar. Ona gelip huzurunda beklerler. Resulullah (sallahu aleyhi vesellem) onlardan birini seçer. Bu kimse kutup ve gavs olur.⁴²³ Bu görüş abdal hadislerinde yerleşik olan hiyerarşi ve vefat edenin yerine bir alt gruptan ehil olanın geçmesi durumlarıyla çelişiyor gözükmemektedir. İstisna bir yorum olduğu söylenebilir.

İmâm-ı Rabbânî'ye göre kutub abdalı seçerken gavstan yardım almaktadır. Abdal payelerinin tayininde kutub yetkili olsa da gavsın da etkisinin bulunduğunu söyler.⁴²⁴ Ona göre kutbun yardımcıları ve destekçileri de kutub olduğu için abdal da kutublardandır.

Abdalla ilgili rivayetlerde abdalın sayısı genel olarak yedi veya kırk olarak belirtilmektedir. Mehmed Nuri Nakşibendî'ye göre yediler de kırklar da kutuptur.⁴²⁵ Bu manada o da abdalı kutublardan sayanlardandır. Abdülaziz ed-Debbâğ (h. 1132) da kutbun yedi kişilik meclisinden bahseder ve hepsinin de kutub olduğunu söyler. Ona göre yedi kutbun da kendi alt kutub grupları vardır.⁴²⁶ Burada da abdalın kutbiyyetine hükmedilebilir.

Kutbu ve gavsı aynı gören sûfilere göre abdal ayrı kutup ayrıdır. Abdurrezzak el-Kâşânî'nin belirttiğine göre kutub vefat ettiğinde yerine abdallar arasından kutbiyyet makamına en yakın olan arif getirilir. Bu şekilde abdalın en kâmil olanı kutbiyyet/gavsıyyet makamına yerleşir.⁴²⁷ Bu beyanlara göre abdal kutup olmayıp evtâd ve imâmân abdaldır.

⁴²³ Yeşrutîyye, a.g.e., s. 24.

⁴²⁴ İmâm-ı Rabbânî, a.g.e., C. 2, s. 22

⁴²⁵ Nakşibendî, a.g.e., s. 48.

⁴²⁶ ed-Debbâğ, a.g.e., s. 278-297.

⁴²⁷ İbn Âbidîn, a.g.e., s. 30.

5- Abdaliyet Makamına Yükseliş

Ricâlül gayb hiyerarşisi bir merdivenin basamaklarını, bir örgün eğitimin sınıflarını andırmaktadır. En üst basamağa/sınıfa kademe kademe çıkıldığı gibi ricâlül-gayb hiyerarşisinin işleyişi de bu şekilde gerçekleşmektedir. Hadîslerde bu hiyerarşideki birinin vefat etmesiyle alt gruptan birinin bir üste yerleşmesi şeklinde ilerlemenin gerçekleştiği görülür. Ricâl makamlarının en üstünü olan kutbiyyet makamına çıkan bir mümin bütün basamakları teker teker, hızlı ya da yavaş çıkmış mümindir. Dolayısı ile “kutbiyyet makamına yükseliş ve görevin tevdi edilişi” bölümünde aktardığımız yükseliş yedilere kadar abdal için de geçerlidir.⁴²⁸

İmamı Rabbani kutbun abdalları seçmede yetkili olduğunu ve bu konuda gavstan yardım aldığını dolayısı ile abdal payelerinin verilmesinde gavsın etkili olduğunu söyler.⁴²⁹ Bu manada salih amelleri ve taşıdığı üstün vasıflarla abdalın bir alt grubuna kadar yükselen kişi herhangi bir abdalın vefat etmesiyle kutub/gavs tarafından abdaliyet makamına seçilir. İmam Yâfiî Gavsı'l-Azam Abdulkadir Geylanî'nin abdalla buluşmasını ve vefat eden abdal yerine yeni bir ricâl görevlendirmesini bir dostundan nakille şöyle anlatır:

“Bir gece Şeyh Abdulkadir Geylanî evinden çıktı. Ona bir ibrik (abdest alır zannıyla) uzattım, o, ibriği almadı. Medrese kapısına doğru gitti. Derken kapı onun için açıldı ve Şeyh kapıdan çıktı ben de arkasından çıktım. Sonra kapı (kendiliğinden) kapandı. Bağdâd kapısına yaklaşıncaya kadar yürüdü. Bağdat kapısı onun önünde açıldı ve Şeyh kapıdan çıktı. Ben de arkasından çıktım. Kapı tekrar kendiliğinden kapandı. Çok fazla olmayan bir yürümeden sonra bir de baktım ki tanımadığım bir beldedeyiz. O beldede bulunan ve ribâta benzeyen bir mekâna girdi. Baktım ki orada altı şahıs var. Ona selâm vermeye başladılar. Ben de oradaki bir sütunun arkasına sığındım. Bu mekânın bir tarafında bir inleme sesi iştim. Fakat çok geçmeden bu inleme sesi kesildi. Bir adam içeri girdi ve inleme sesinin geldiği yöne doğru gitti. Bir müddet sonra omuzunda bir şahıs olduğu halde oradan çıktı. Sonra başı açık, uzun bıyıklı yeni

⁴²⁸ Kâşânî'nin kutub ve abdal konusunda daha önce paylaştığımız şu sözleri de abdal makamına yükseliş konusunda bilgi vermektedir: Abdal kırk kişidir. Her birinin kendine has bir derecesi vardır. Onların ilki salihlerin ulaşabileceği derecelerin sonuncusudur. Abdalın son derecesi ise kutbun ilk derecesidir. Onlardan biri vefat ettiğinde Allah Teâla daha alt makamda bulunup da onun yerine geçebilecek birini getirir. Bu makam değişikliği alt derecelerin tamamında meydana gelir. Bu durumda salihlerden biri abdalın ilk derecesine yerleşir. Ve onların yolunda hızla ilerler. Bir rivayete göre abdalın sayısı kıyamet saatine kadar eksilmez ve kıyamet günü ruhları toplu halde kabzedilir. İbn Abidin, *İcabetü'l-Gavs*, s. 35-36.

⁴²⁹ İmamı Rabbani, a.g.e., C.2, s. 22

biri içeri girdi. Şeyh'in önüne oturdu. Şeyh bu adamın müslüman olduğuna dâir iki şâhit tuttu. Saçını ve bıyıklarını kısaltarak bir takım elbise giydirdi ve ona Muhammed ismini verdi. Sonra oradaki şahıslara: 'Ben bunun ölen kişinin yerine geçmesini emrediyorum' dedi. Onlar da 'İştittik ve itaat ettik' dediler. Sonra Şeyh onları bırakıp oradan ayrıldı. Ben de Şeyh'in arkasından çıktım. Çok uzun olmayan bir mesafe yürüdüktan sonra bir de baktım ki, Bağdât kapısının yanındayız. Daha önce olduğu gibi Şeyh'in önünde kapı (kendiliğinden) açıldı. Sonra medreseye geldi ve medrese kapısı ona açıldı. O da evine girdi. Sabah olduğunda, gördüklerimi bana izah etmesi için kendisine ısrar ettim Bunun üzerine Şeyh şu izahta bulundu: 'O belde, Nihavend idi. Altı şahıs ise abdal idi. İnleyen kişi ise abdalların yedincisi idi ve hastaydı. Ölüm zamanı gelince gelip hazır bulundum. O omuzunda bir adam taşıyarak çıkan kişi ise Ebû Abbâs Hızır aleyhisselam idi ve ölenin cenaze işlerini yerine getirmek için onu götürdü. Müslüman olduğuna dâir kendisine iki şâhit tuttuğum adama gelince o, Kostantiniyye ehlinen birisiydi. Müslüman olmuştu. Onun ölen kişinin yerine geçmesini emrettim. O adam getirildi ve şu an o da abdallardandır.'⁴³⁰

Bu bilgi abdalı kutub/gavs olan ricâlin seçtiği bilgisiyle örtüşmektedir. Öte yandan müslümanların azınlıkta olduğu beldelerdeki manevi işlerden ve orada yaşayan müslüman ve mühtedilerden sorumlu ricâller de olabileceğini göstermektedir. Ayrıca iman ederek sahâbi olma gibi yüksek bir mertebeye ulaşıldığı gibi imanla ricâl içinde çeşitli derecelere de ulaşılabilirdiği anlaşılmaktadır.

6- Abdalın Özellikleri

Abdalla ilgili rivayetlerde onun bazı sıfat ve alametlerinden bahsedilmiştir. Sûfîler de bu rivayetlerdeki hususiyetleri ya aynıyla zikretmiş ya da genişletmişlerdir. Abdalda bulunduğu kesin olan yirmi beş vasıf şunlardır:

- 1- Güzel ahlak sahibidirler.⁴³¹
- 2- Her daim iyi ve sağlam niyete sahiptirler.⁴³²
- 3- Bidatlerden uzaktırlar.⁴³³
- 4- Dünya nimetlerine aşırı dalmazlar.⁴³⁴
- 5- İnsanların anlamayacağı şekilde ağır/ağdalı konuşmazlar.⁴³⁵

⁴³⁰ Süyûtî, *el-Haberu'd-dâl*, s. 72-73

⁴³¹ Tirmizî, *Nevâdir*, C. 1, s. 262.

⁴³² Tirmizî, *Nevâdir*, C. 1, s. 262.

⁴³³ İbn Ebî'd-Dünyâ, *el-Evliyâ*, C. 1, s. 12.

⁴³⁴ a.yer.

- 6- Cömerttirler.⁴³⁶
- 7- Kalpleri kötü duygu ve düşüncelerden selamettedir.⁴³⁷
- 8- İmamlarının/müslümanların yöneticilerinin iyiliğini isterler, onlara dua ve nasihat ederler.⁴³⁸
- 9- Birilerinin ölmesini/helak olmasını arzulamazlar.⁴³⁹
- 10- Allah'tan uzaklaştıran şeylere karşı kalplerinde bir sevgi bulunmaz. Dünyaya⁴⁴⁰ ve masiyete buğzederler.⁴⁴¹
- 11- Tüm müslümanların iyiliğini düşünürler, onlara dua ve nasihat ederler.⁴⁴²
- 12- Kendilerine zulmeden ve haksızlık yapanı bağışlarlar.⁴⁴³
- 13- Kötülük yapana iyilikle karşılık verirler.⁴⁴⁴
- 14- Allah'ın kendilerine olan ihsanlarından birbirlerine ihsan ederler.⁴⁴⁵
- 15- Kazaya rıza gösterirler.⁴⁴⁶
- 16- Haramlara karşı sabrederek Allah'ın hudutlarına riayet ederler.⁴⁴⁷
- 17- Nefisleri adına değil yalnızca Allah için kızarlar.⁴⁴⁸
- 18- Hiçbir şeye lanet etmezler.⁴⁴⁹
- 19- Vera sahibidirler.⁴⁵⁰
- 20- Sürekli zikir halindedirler, gaflete düşmezler.⁴⁵¹
- 21- Güteryüzlüdürler.⁴⁵²
- 22- Hased ve tamahtan uzaktırlar.⁴⁵³

⁴³⁵ a.yer

⁴³⁶ İbn Ebî'd-Dünyâ, a.g.e. C. 1, s. 28;

⁴³⁷ a.yer.

⁴³⁸ İbn Asâkir, *Tarihu 'd-Dımeşk*, C. I, s. 335.

⁴³⁹ a.yer.

⁴⁴⁰ Dünya melundur, rivayetinden mülhemdir. Dünya ifadesiyle yeryüzü ya da gökyüzü değil kişiyi Rabbinden uzaklaştıran masiyetler kastedilmektedir.

⁴⁴¹ Gazzâlî, *İhya*, C. 3, s. 438.

⁴⁴² Taberânî, *Mu'cemü'l-kebir*, C. 10, s. 183; Beyhakî, *Şuabü'l-imân*, C. 13, s. 317.

⁴⁴³ el-Hindî, *Kenzü'l-ümmâl*, s. 185.

⁴⁴⁴ a.yer.

⁴⁴⁵ a.yer.

⁴⁴⁶ ed-Deylemî, *el-Firdevs bi me'sûri'l-hitâb*, Beyrût, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986, C. 2, s. 84.

⁴⁴⁷ a.yer.

⁴⁴⁸ a.yer.

⁴⁴⁹ İbn Ebi Dünyâ, a.g.e. C. 1, s. 28

⁴⁵⁰ Tirmizî, *Nevâdir*, C. 1, s. 262.

⁴⁵¹ Gazzâlî, *İhya*, C. 3, s. 438. Evliyanın gaflete düşmemesi konusu evliyanın günah işlememesi konusundaki gibidir. Bir an gaflete düşse dahi sürekli gaflette kalmaz. Allah kalbine tövbeyi ilham eder ve hemen pişman olur, samimi tövbe eder.

⁴⁵² Gazzâlî, *İhya-u Ulumu'd-Din*, C. 3, s. 438.

⁴⁵³ a.yer.

- 23- Hiçbir şeyi hakir görmezler.⁴⁵⁴
- 24- Kimseyle üstünlük yarışına girmezler.⁴⁵⁵
- 25- Tevazuda ölçülüdürler (tevazu ederken zillete düşmezler).⁴⁵⁶

Sonuç olarak abdal kavramının en meşhur rical kavramı olup İslam'ın ilk asrından itibaren kullanıldığı, konuyla ilgili merfu, mevkuf, maktu ve mürsel pek çok rivayetin bulunduğu, bu rivayetlerde abdalın bazı vasıf ve alametlerinin belirtildiği görülmektedir. Gerek rivayetlerdeki vasıf ve alametler gerek sûfi büyüklerinin bu konudaki görüşleri düşünüldüğünde abdal kavramıyla adeta ideal bir mümin vasfedilmektedir. Bu hususların her müslümanın taşımayı arzulayacağı vasıflar olduğu açıktır. Ancak vakıada herkesin abdal için vasfedilen vasıfları taşıyamadığı, taşıyabilenlerin ise abdaliyet makamına yükseltilerek bir takım ilahi ihsan ve yetkilere nail olduğu anlaşılmaktadır. Abdalla ilgili iki belirgin kullanım görülmektedir. Bunlardan bilincisi ilk asırlarda ricalü'l-gayb taifesi için umumi bir kavram olup içinde kutup, imâmân ve evtâda hatta nücebâyâ şamil gelecek şekilde kullanılmasıdır. İkinci kullanım ise yalnızca rical gruplarından belirli bir taifeyi ifade için kullanılmasıdır. İbn Âbidîn *İcabetü'l-Gavs*'ta kutup kavramından hemen sonra abdal kavramını işlemiş, ayrıca abdal ismini kitabında da kullanmıştır. Konuyla ilgili bölümü diğer tüm ricalde ayırdığı bölümlerden daha uzun tutmuş ve pek çok abdal hadîsini risalesine almıştır. İbn Âbidîn'in risalesinin sonunda abdal ve diğer ricalle münaccatta bulunmuş olması onun abdalın varlığını kabul ettiği ve faziletine inandığını da göstermektedir.

C- EVTÂD KAVRAMI

Evtâd Arapça bir kelimedir ve veted⁴⁵⁷ kelimesinin çoğuludur. “Direkler” anlamındadır.⁴⁵⁸ İstilahta ise veliler silsilesi içinde yer alan bir zümredir. Her biri merkezinde bulunduğu dört yöne nezaret ettikleri için evtâd ismi verilmiştir.⁴⁵⁹ Evtâd taifesi ricâlü'l-gaybtendir. Evtâdın sayısı dörttür ve hiçbir dönemde eksilmez veya artmaz. Ricâlü'l-gayb hiyerarşisinde evtâd, kutub ve imâmândan sonra, abdal, nücebâ

⁴⁵⁴ a.yer.

⁴⁵⁵ a.yer.

⁴⁵⁶ a.yer.

⁴⁵⁷ “Vetid” şeklinde okunuşu da vardır. (Cevherî, *Sihah*, s. 1121.)

⁴⁵⁸ Cevherî, *Sihah*, s. 1121.

⁴⁵⁹ Cebecioğlu, a.g.e., s. 201.

ve nükabâdan önce gelir. Evtâdın en belirgin özelliği zahitliğidir. Kur'an ve sünnete sımsıkı bağlı olan evtâd kullar, geceleri herkesin uykuda olduğu zamanları ibadetle geçirirler ve düzenli oruç tutarlar. Allah'ın hükmüne razı, mütevekkil kimselerdir. Yeryüzünde selamı yaymaya çalışırlar.⁴⁶⁰ Kutbu, kutbü'l-aktab olarak değerlendiren sûfiler evtâdın tamamının kutup olduğunu belirtir. Bazı sûfilere göre ise evtâd abdal taifesinin seçkinleridir. Dört evtâdın önemli hususiyetlerinden birisi olarak dört büyük meleğin ruhaniyetinden manevi yardım alması olduğu söylenmiştir. Sûfilere göre evtâdı havas kullar keşfedebilir, makamına ve sahip oldukları yüce hallere vakıf olabilirler.⁴⁶¹

1- Evtâdla İlgili Rivayetler

Sûfilerin bir kısmının evtâdı abdalın büyüklerinden saymış olması⁴⁶² hadîs, âsâr ve ahbarın kutup, imâmân evtâd ve abdal ayrımı yapmadan daha çok abdaldan bahsetmesi abdal hadîslerinin tamamının evtâda da şamil geldiğine işaret etmektedir. Tekrara düşmemek için abdal hadîslerini bu kısma almıyor yalnızca evtâdın ve yedilerin geçtiği rivayetlerle yetiniyoruz.

1- Hz. Alî hadîsi

*“Dikkat edin! Şüphesiz ki evtâd Kûfe'nin ehlerinden, abdallar ise Şâm ehliendir.”*⁴⁶³

2- Bu hadîsin Hz. Alî'den başka bir tarîki:

*“İslâm'ın kubbesi/direkleri Kûfe'dedir. Hicret, Medîne'yedir. Nücebâ Mısır'da, abdal Şâm'dadır ve bunların sayısı azdır.”*⁴⁶⁴

Bu hadîsi, İbn Asâkir, Ebû Saîd b. Arabî tarîkiyle o da Hasan b. Alî b. Afân'dan nakletmiştir.

⁴⁶⁰ Gümüşhanevî, a.g.e., s. 44.

⁴⁶¹ İbn Âbidîn, a.g.e., s. 66.

⁴⁶² Kâşânî abdalın sayısını kırk olarak ifade eder. Kutup vefat ettiğinde abdalın en kâmilinin kutbun yerine geçeceğini belirtir. Kâşânî'nin ayrıca imaman tarifi, diğer abdal rivayetleri ve sufi görüşleri birlikte düşünüldüğünde hadislerde de vurgulanan ve Kâşânî'nin belirttiği kırk kişiden oluşan abdal grubun ümmetin en salihleri olan kırk kişi olup aralarında kutup, imaman ve evtâdın da bulunduğu genel rical grubunu ifade etmek için kullanıldığı anlaşılır. Zira sufiler kutbun makamına vefatında sonra imamanın geçtiğinde müttefiktir. Bu manada imaman ve evtad da birer abdaldır ve abdal hadisleri evtad ve imamana da şamildir. Bkz. Kaşânî, *İstilahâtu's-Sûfiyye*, s.6; İbn Âbidîn, a.g.e., s. 35-36.

⁴⁶³ İbn Asâkir, a.g.e., C. 1, s. 297.

⁴⁶⁴ a.g.e., s. 296

3- Bu hadîsin Hz. Ali'den başka bir tarîki aynı metinle İbn Asakir'de geçer. Bu ikinci tarîk Hasan b. Ali b. Affan'dan Ebu Said b. el-Arabî tarîkiyle gelmiştir.

4- Hadîsin (Hz. Ali'den) başka bir tarîki:

*“Şüphesiz ki Yüce Allah, içlerinde bulunan yedi mü'min kişi sebebiyle bir beldeden belayı def eder.”*⁴⁶⁵

Bu rivayeti Abdurrezzak *el-Musannef*'inde tahriç etmiştir. Yedilerden olan evtâda şamil olduğu düşünülebilir.

5- Hz. Enes hadîsi.

*“Ümmetimin evtâdı Yemen'in sâlihleri ve Şâm abdallarıdır. Onlar, kırk kişidirler. Her ne zaman onlardan biri ölürse Allah bir başkasını onun yerine geçirir. Onlar, (başkalarına) ölüm isteyen, helâk dileyen ve muharebe eden kimseler değildirler. Onlar bu dereceye ne çok namazları ne de oruçlarıyla ulaşmış değillerdir. Fakat onlar bu dereceye cömertlik, gönüllerinin kötü duygu ve düşüncelerden selâmette olmaları ve müslümanlara nasihat etmelerinden dolayı ulaşmışlardır.”*⁴⁶⁶

6- Hz. Enes hadîsi bir başka bir tarîkle İbn Asakir'de zikredilmiştir.⁴⁶⁷

7- İbn Mesûd hadîsi:

“Allah'ın halk içinde, kalpleri Hz. Âdem'in kalbi üzerinde olan üçyüz, kalpleri Hz. Mûsa'nın kalbi üzerinde olan kırk, kalpleri Hz. İbrâhîm'in kalbi üzerinde olan yedi, kalpleri Cebrâîl'in kalbi üzerinde olan beş, kalpleri Mikâîl'in kalbi üzerinde olan üç, kalbi İsrâfil'in kalbi üzerinde olan bir kulu vardır. Bunlardan tek olanı öldüğünde Allah onun yerine üçlerden, üçlerden biri öldüğünde beşlerden, beşlerden biri öldüğünde yedilerden, yedilerden biri öldüğünde kırklardan, kırklardan biri öldüğünde üç yüzlerden, üç yüzlerden biri öldüğünde de halktan birini yerleştirir. Onların vesilesiyle Allah Teâlâ diriltir, öldürür, yağmur yağdırır, bitkileri bitirir ve belaları defeder.” Abdullah b. Mesûd'a, “Allah'ın onların vesilesiyle diriltmesi ve öldürmesi nasıl olabilir” diye soruldu. O, şöyle cevap verdi: “Çünkü onlar ümmetlerin çoğalması için Allah'a duâ ederler ve böylelikle ümmetler çoğalır. Zulmedenlere bedduâ ederler, Allah Teâlâ da onların boyunlarını kırar. Yağmur yağması için duâ

⁴⁶⁵ eş-Şâmî, a.g.e., C. 10, s. 371.

⁴⁶⁶ İbn Asâkir, a.g.e., C. 1, s. 297.

⁴⁶⁷ a.yer.

ederler ve yağmur yağar. Duâ ederler ve onların duâları sebebiyle yeryüzünde bitkiler biter. Duâ ederler ve onların duâları sebebiyle her türlü bela (yeryüzünden) kalkar.”⁴⁶⁸

8- Ebû Derdâ hadîsi:

“Peygamberler, yeryüzünün kendileriyle kâim olduğu evtâdı (direkleri) idiler. Peygamberlik son bulunca, Allah, Muhammed’in (sallahu aleyhi vesellem) ümmetinden bir kavmi onların yerine geçirdi. Bunlara abdal denir. Bu kimseler, diğer insanlardan, ne oruçlarının, ne namazlarının ne de tesbihlerinin çokluğuyla daha üstün oldular. Fakat bu üstünlüğe, güzel ahlâk, samimi bir verâ, güzel niyet, bütün müslümanlara karşı kalplerinin selâmeti ve Allah rızası için nasihatleri sebebiyle ulaştılar.”⁴⁶⁹

9- İbn Asakir ve Hatîb, Ubeydullah b. Muhammed el-Absî yoluyla şunu nakletmişlerdir:

“Nükabâ üç yüz, nücebâ yetmiş, abdal kırk, ahyâr yedi, umed/evtâd dört, gavs ise bir kişidir. Nukabânın meskeni mağrib (batı), nücebânın Mısır, abdalın Şâm’dır. Ahyâr yeryüzünde gezici iken, umed/evtâd yerin dört yanında (doğu, batı, kuzey, güney) bulunur. Gavs ise Mekke’dedir. Halkın ihtiyacı ortaya çıktığında önce nükabâ, sonra nücebâ, sonra abdal, sonra ahyâr, sonra umed Allah’a niyazda bulunur ve duâlarına icâbet edilinceye kadar istemeye devam eder. Şayet bu şekilde hacetleri giderilmezse gavs Allah’a niyazda bulunur ve duâsına icabet edilinceye kadar istemeye devam eder.”⁴⁷⁰

10- Zünnûn el-Mısırî’nin rivayeti:

Nükabâ üç yüz, nücebâ yetmiş, abdal kırk, ahyâr yedi, evtâd, dört, gavs bir kişidir.⁴⁷¹

2- Evtâdın Sayısı ve Görevleri

⁴⁶⁸ Ebû Nuaym, *Hilye*, C. I, s. 9; İbn Asâkir, a.g.e., C. I, s. 303.

⁴⁶⁹ Tirmizî, *Nevâdir*, C. 1, s. 262.

⁴⁷⁰ Hatîb, *Tarihu'l Bağdat*, C. 3, s. 75-76.

⁴⁷¹ Ali el-Karî, *Şerhu Şifa*, C. 1, s. 377; İbn Âbidîn, a.g.e., s. 43.

Zünnûn el-Mısırî evtâdın sayısının dört olduğunu belirtmiştir.⁴⁷² Kettanî de (ö. 322/924) ricâlû'l-gayble ilgili bir rivayette evtâdın sakin yerlerde bulunduğu bahsetmiş ve dört kişi olduklarını söylemiştir.⁴⁷³ İlk dönem sûfî müelliflerinden Hücvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*'ta evtâddan bahsetmiştir. Ona göre evtâd sûfîyye taifesi arasında meşhurdur. Onlar âlemi her gece dolaşırlar. Bir aksaklık durumunda kutba başvururlar. Sürekli kutbun himmetini celp etmek isterler. Sorumlu olduğu alanlarda karşılaştıkları manevi sorun çözülene kadar kutba müracaat etmeye devam ederler.⁴⁷⁴

İbnü'l-Arabî *Istılahu's-Sûfîyye*'de evtâdın dört kişi olduğunu ve her birinin doğu, batı, kuzey, güney yönlerinde makamının bulunduğunu söyler.⁴⁷⁵ O evtâddan bahsettiği bir münacatta şöyle der:

*Bizi korunmuş kalede dört ricâl olan evtâdla korursun.*⁴⁷⁶

İbnü'l-Arabî evtâdın bazen “cibal/dağlar” şeklinde isimlendirildiğini ve şu ayeti kerimenin buna işaret ettiğini belirtmiştir:

وَالْجِبَالُ أَوْتَادًا ﴿٧﴾ أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا ﴿٦﴾

*Biz, yeryüzünü bir döşek, dağları da direk/evtâd yapmadık mı?*⁴⁷⁷

İbnü'l-Arabî'ye göre bu zatların yeryüzündeki konumu dağların yeryüzündeki konumu gibidir. Zira dağlar yeryüzünün kaymasını engeller.⁴⁷⁸ Dağlar yeryüzünün dağılıp savrulmasını engellediği gibi evtâd kullar da âlemin manevi düzenini sağlar. Yeryüzünün manevi selameti ve manen dağılıp savrulmaması evtâdlardır.

el-Fütûhât'ın çeşitli yerlerinde evtâd hakkında detaylı bilgiler veren Şeyhü'l-Ekber Allah Teâla'nın Kur'an-ı Kerim'de İblis'ten aktardığı

ثُمَّ لَأَتَيْنَهُمْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ ﴿١٧﴾

“Sonra (pusu kurup) onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından sokulacağım ve sen onların çoğunu şükreden (kimse)ler

⁴⁷² Süyûtî, a.g.e., s. 77

⁴⁷³ Hatip, *Tarihu'l Bağdat*, C. 3, s. 75-76

⁴⁷⁴ Hücvirî, a.g.e., s. 289.

⁴⁷⁵ İbnü'l-Arabî, *Istılahâtu's-Sûfîyye*, s. 376

⁴⁷⁶ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhât*, C.3, s. 5.

⁴⁷⁷ en-Nebe, 78/6-7. Bkz. Abdurrezzak Tek, a.g.e., s. 227

⁴⁷⁸ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhât*, C. 3, s.10

bulamayacaksın."⁴⁷⁹ beyanını zikrettikten sonra, Allah'ın ayette geçen ön-arka-sağ ve sol yönleri evtâdla koruduğunu, İblis'in her hangi bir şekilde evtâda tahakküm edemediğini belirtmiştir.⁴⁸⁰

Kâşânî evtâdı âlemin dört bir yönündeki dört büyük ricâl şeklinde tarif eder. Ona göre Allah Teâla kuzey, güney, doğu ve batı yönlerini onlarla korur. Çünkü onlar Allah Teâla'nın nazargâhıdır.⁴⁸¹

Şihâb el-Meninî'ye göre evtâd her zamanda dört kişidir, bu sayı eksilmez veya artmaz. Allah Teala onlar vasıtasıyla doğuyu, batıyı, kuzey ve güneyi korur." İbn Hacer Heytemî de evtâdın sayısının dört olduğunu belirtir. Ona göre evtâdın her biri Yemen, Şam, meşrik ve mağrip yönlerinin birinde memurdur.⁴⁸²

Sûfîler evtâdın sorumlu olduğu yönleri ifade ederken merkeze Kâbe'yi almışlardır. Bu manada evtâd Rûkn-i Şâmi, Rûkn-i Yemânî, Rûkn-i Irâkî ve Rûkn-i Hacerî diye isimlendirilen beytullahın dört yönünden itibarla kendi bölgesinden sorumludur. Âlemin büyüklüğü düşünüldüğünde evtâdın sorumluluğu altında büyük bir coğrafya ve sayıları yüz milyonları bulan toplumlar çıkar. Bu durum evtâdın makamın büyüklüğünü de ortaya koyar.

Ahmed Ziyauddin Gümüşhanevî de evtâdın dört kişi olduğunu, bu zatların zahir ve batın dört vasfının bulunduğunu belirtir. Ona göre bu dört kişilik taifenin içinden bir kişi aynı zamanda evtâdın kutbudur. O, evtâdın direk manasına geldiğini söyledikten sonra kâinatı ayakta tutan manevi direkler konumunda oldukları için bu isimle adlandırıldıklarını söyler.⁴⁸³

Hasan el-İdvî'ye göre de evtâd dört tanedir ve Allah, kendileriyle âlemin manevi düzenini korur. Ona göre kutub ve imâmândan sonra velilerin en büyüğü evtâddır.⁴⁸⁴ Bu manada o sûfîlerin evtâd hakkındaki hâkim görüşlerini teyit etmektedir.

Evtâdın dört ricâl olduğunu söyleyenlerden biri de Nebhânî'dir. Evtâdın her birinin, yetki alanı olan doğu, batı, kuzey, güney yönlerinden birini koruduğunu belirtir.

⁴⁷⁹ el-Araf,7/17.

⁴⁸⁰ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhât*, C. 3, s.10.

⁴⁸¹ Kâşânî, *İstilahâtu's-Sufiyye*, s. 6; *Letâifu'l-A'lâm*, s. 93. Cürcanî, *et-Tarifât*, ter. Abdulaziz Mecdi Tolun, İstanbul, Litera yay. 2014, s. 92,

⁴⁸² Heytemî, *el-Fetava'l-Hadisiyye*, s. 592.

⁴⁸³ Gümüşhânevî, a.g.e., s. 43-44.

⁴⁸⁴ el-İdvî, a.g.e., s. 119.

Evtâdın sıfat isimlerinin Aldulâlim⁴⁸⁵, Abdulkâdir⁴⁸⁶, Abdilmurid, Abdulhay⁴⁸⁷ olduğundan bahseder.⁴⁸⁸ Nebhanî'nin bu görüşleri İbnü'l-Arabî ve *el-Fütûhât* kaynaklıdır.⁴⁸⁹ Bu ifadelerden kutub ve imamda olduğu gibi evtâdda da sıfat isimlerin bulunduğu anlaşılır. Dolayısı ile günlük hayattaki isimleri ne olursa olsun evtâdlık makamına yükselen veli bu sıfat isimlerle isimlenir. Örneğin, İbnü'l-Arabî evtâddan İbn Ca'dun'u Fas'ta un elerken gördüğünü belirtmiştir. Bunu Nebhanî de nakletmiştir. İbn Ca'dun'un evtâd olarak belirtilmesi Abdilmûrid, Abdulhay gibi isimlerin yalnızca bu makamda verilen sıfat isimler olup kendi bilinen isimlerinin kullanılmaya devam ettiğini gösterir.

Sûfilerin beyanlarından anlaşılacağı üzere evtâd konusundaki izahların büyük çoğunluğu İbnü'l-Arabî kaynaklıdır. Onun evtâd bilgisi kitabı değil müşahede ve tecrübeye dayalıdır. O evtâdla bizzat görüştüğünden, günlük hayatta ne ile meşgul olduklarından, nerede karşılaştığından ve taşıdıkları vasıflarından bahsetmiş hatta isimlerini vermiştir.

3- Evtâd Makamına Yükseliş

Evtâd makamına yükseliş kutbiyet makamına yükseliş gibidir. Bu seyirde farklı olarak yalnızca kutbiyyet ve imâmân makamına ulaşma bulunmaz. Bir veli dörtlere ulaştığında evtâd makamına yükselmiş olur. Bu değerlendirme İbnü'l Arabî'nin kutbu, imâmânı ve kalan diğer tek kişiyi evtâd sayan görüşüne göredir. Kutbun tek fert imâmânın ayrı iki ricâl ve evtâd ise onlardan bağımsız dört ricâl olması durumunda bir veli yedilere ulaştığında evtâd makamına yükselmiş olur. Bu konumlanmaya göre üçlerden sonraki ilk dört ricâl evtâddır. Üçlere yükseliş imâmân makamına yükselme

⁴⁸⁵ el-Âlim ismi şerifinin tecellisinin mazharı olan Abdulalim yaratılışındaki safiyet ve Allahu tealanın onu mukaddes bir nur ile kuvvetlendirmesi nedeniyle -Allahın bir lütfu olarak- keşif ve müşahede ilimlerine müttali olur. Oysa o kimseden öğrenmemiş ve veya üzerine derinlemesine düşünmemiştir. Bu kimsenin ilminin bir diğer ismi irfandır. (Gümüşhânevî, a.g.e.,s. 70.)

⁴⁸⁶ el-Kâdir ismi şerifinin tecellisine mazhar olan kul Allah Teala'nın kudretiyle meydana getirdiği şeylere şahit kıldığı kimsedir. Bu sıfatın tecellisi (yed) olarak ifade edilir. Onun kudreti icabı meydana gelen şeyi kimse önleyemez. Bu ismi şerifin tecellisine mazhar olan bütün kudret tecellilerini gösterir. Her şeyi nasıl yoktan var ettiğini, varlığın evvelinin nasıl bir yokluğa dayandığını, şahsında tecelli eden tasarrufun da Kadir isminden nasıl tecelli ettiğini bir bir gösterir. Kendi kudretini Abdulkadir kulunun şahsında tasarruf eder. (Gümüşhânevî, a.g.e., s. 72)

⁴⁸⁷ Abdulhay el-Hayy ismi şerifinin tecellisinin mazharı olan kişidir. O Allah Teala'nın kendisine ebedi hayat ile dirilttiği, (kalben) ölümsüzlüğe erdirdiği kimsedir. (Gümüşhânevî, a.g.e., s. 71)

⁴⁸⁸ Nebhanî, *Keramatü'l-Evliya*, C. 1, s. 39.

⁴⁸⁹ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, Lübnan, C. 3, s. 10.

olduğundan evtâdın yükselişi bu noktaya kadar gerçekleşir. Diğer bütün merhaleler kutub bahsinde anlatıldığı gibidir.

İbnü'l-Arabî'nin *el-Fütûhât*'ta belirttiğine göre evtâd makamına yükselen dört ricâl o makamın asılları değildir. Ona göre bu makam İsa, İdris, İlyas ve Hızır aleyhimüsselama mahsustur. Evtâd makamına yükselen zatlar bu peygamberlerin vekilleri konumuna geçerler.⁴⁹⁰

4- Evtâdın Özellikleri

Sûfilere göre evtâd kutub ve imâmândan sonra yeryüzünde bulunan en büyük velilerdir. Onlar ricâlü'l-gayb hiyerarşisi içinde veliler arasında kademe kademe yükselerek evtâdlık makamına ulaşmışlar ve yeryüzündeki en seçkin yedi kulu arasına girmeye muvaffak olmuşlardır. Dolayısı ile onlarda salih, veli, nükabâ, nücebâ ve abdal kulların taşıdığı tüm sıfat ve alametler bulunur. Bununla birlikte şu husûsiyetleriyle ön plana çıkarlar.

1. Düzenli oruç tutarlar.
2. Gece ibadetine düşkündürler.
3. Allah'ın emir ve yasaklarına, şer'i şerife titiz bir şekilde bağlıdır.
4. Sürekli Allaha yakarış ve niyaz halindedirler. Özellikle gece ibadetine kalktıklarında sabaha kadar buna devam ederler. Bütün Müslümanlara dua ederler.
5. Allah'a tam bir kemal ile tevekkül ederler
6. Allah'ın hükmüne teslim ve razı olmuşlardır.
7. İhanetten uzak ve emin kimselerdir.
8. Allah'ın selamını yeryüzünde yayarlar.⁴⁹¹

Sonuç olarak evtâdın dört kişilik rical grubu olup kutbun yakın hizmetinde oldukları, yetkilerini bizzat kutuptan aldıkları ve kutupla sürekli istişarede bulunarak görevli oldukları kuzey, güney, doğu ve batı yönlerindeki sorunları çözdükleri anlaşılmaktadır. Böyle büyük bir görevlendirmenin muhal, imkânsız olmadığı Azrail örneğinden anlaşılabilir. O bir mukarreb melektir ve Allahu Teâla onu insanların canlarını almada görevlendirmiştir. O istihdam edildiği bu işi kâmilen yapmakta ve bir

⁴⁹⁰ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, Lübnan, C. 3, s. 9.

⁴⁹¹ Gümüşhanevî, a.g.e., s. 44.

anlık dahi gecikmeye mahal vermemektedir. İnsanların mukarreplerinden olan evtâdın da Allah'ın dilemesiyle yetki ve imkânlarının artması, böylelikle büyük ve imkânsız görülen hizmetlerde istihdam edilmesi mümkündür. İbn Âbidîn *İcâbetü'l-Gavs*'ta, evtâd bölümünde İbnü'l-Arabî kaynaklı bilgi ve beyanları nakletmiştir. Zira evtâd konusundaki bilgilerin büyük çoğunluğu İbnü'l-Arabî ve mukaşefe kaynaklıdır.

D- NÜCEBÂ KAVRAMI

Arapça necib kelimesinin çoğulu olan nücebâ lügatte asiller, soylular ve cömertler anlamındadır⁴⁹² Bazen Arap dili kaidelerine istisna olarak necip kelimesinin çoğulu “encab” şeklinde yani abdal kelimesinin vezninde de kullanılır.⁴⁹³ İstilahta ise ricâlü'l-gaybten bir taifedir. Belirgin özellikleri cömertlik, tevazu ve şükürdür. Sayıları artmaz ya da eksilmez. Ricâlü'l-gayb hiyerarşisinde abdaldan sonra nükabâdan önce gelir. Nücebâ kullar edeblere riayette son derece hassastırlar ve yüksek hayâ sahibidirler.⁴⁹⁴

1- Nücebâyla İlgili Rivayetler

1- Abdullah bin Müleyl Hz. Ali'den şöyle rivayet etmiştir:

*Allah resulü şöyle buyurdu: Benden öncekilerden, yedi nükabâ, vüzera, nücebâ verilmeyen hiçbir peygamber yoktur. Bana on dört nükabâ, vüzera, nücebâ, verildi. Yedisi Kureş'ten, yedisi muhacirlerdendir.*⁴⁹⁵

2- *Her nebiye yedi nücebâ verildi.*⁴⁹⁶

3- Bu hadîsin Hz. Ali'den nakli:

“Her nebiye yedi nücebâ verildi. Sizin nebiniz aleyhisselatü vesselama on dört nücebâ verildi.

- *Onlar kimdir?*

- *Ben ve oğullarım, Cağfer, Hamza, Ebubekir, Ömer, Musab b. Umeyr, Bilal, Selman, Ammar, İbn Mesud.*⁴⁹⁷

⁴⁹² Cevherî, *Sıhah*, s. 1020-1021.

⁴⁹³ İbn Âbidîn, a.g.e., s. 40

⁴⁹⁴ Gümüşhânevî, a.g.e., s. 42.

⁴⁹⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. 1, s. 88, 142, 148, 149.

⁴⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, a.g.e., C. 1, s. 88, 142, 148, 149.

4- Hz. Ali'den rivayettir.

*“Abdallar Şâm'da, nücebâ ise Kûfe'de bulunur.”*⁴⁹⁸

5- *“İslâm'ın kubbesi/direkleri Kûfe'dedir. Hicret Medîne'yedir. Nücebâ Mısır'da, abdal Şâm'dadır ve bunların sayısı azdır.”*⁴⁹⁹

Bu hadîsi, İbn Asâkir, Ebû Saîd b. Arabî tarîkiyle o da Hasan b. Ali b. Afân'dan nakletmiştir.

6- Bu hadîsin Hz. Ali'den başka bir tarîki

*“İslâm'ın kubbesi Kûfe'dedir. Hicret Medîne'yedir. Nücebâ Mısır'da, abdal Şâm'dadır ve bunların sayısı azdır.”*⁵⁰⁰

İbn Asakir'de geçen bu ikinci tarîk Hasan b. Ali b. Affân'dan Ebu Said b. el-Arabî tarîkiyle gelmiştir.

7- Bu hadîsin Hz. Ali'den başka bir tarîki:

*“Abdal, Şâm'dan, nücebâ Mısır ehlerinden, ahyâr ise Irak ehлиндendir.”*⁵⁰¹

8- İbn Asakir ve Hatîb, Ubeydullah b. Muhammed el-Absî yoluyla şunu nakletmişlerdir:

*“Kettânî'nin şöyle dediğini işittim: ‘Nükabâ üç yüz, nücebâ yetmiş, abdal kırk, ahyâr yedi, umed dört, gavs ise bir kişidir. Nukabânın meskeni mağrib (batı), nücebânın Mısır, abdalın Şâm'dır. Ahyâr yeryüzünde gezici iken, umed yerin dört yanında (doğu, batı, kuzey, güney) bulunur. Gavs ise Mekke'dedir. Halkın ihtiyacı ortaya çıktığında önce nükabâ, sonra nücebâ, sonra abdal, sonra ahyâr, sonra umed Allah'a niyazda bulunurlar ve duâlarına icâbet edilinceye kadar istemeye devam ederler. Aksi halde gavs, Allah'a niyazda bulunur ve duâsına icabet edilinceye kadar istemeye devam eder.’”*⁵⁰²

9- İbn Mesûd Resulullah'tan şöyle rivayet etmiştir⁵⁰³

⁴⁹⁷ Tirmizî, “Menâkıb”, 30.

⁴⁹⁸ İbn Asâkir, a.g.e., C. 1, s. 296.

⁴⁹⁹ a.yer.

⁵⁰⁰ a.yer.

⁵⁰¹ a.g.e., s. 297.

⁵⁰² Hatip, *Tarihu'l-Bağdat*, C. 3, s. 75-76.

⁵⁰³ Ebu Nuaym hadîsin senedini şöyle sayar: “Bize Muhammed b. Ahmed b. Hasan haber verdi dedi ki, bize Muhammed b. Sırrî el-Kantarî haber verdi dedi ki, bize Kays b. İbrâhîm b. Kays Sâmirî haber verdi dedi ki, bize Abdurrahîm b. Yahyâ el-Ermenî haber verdi dedi ki, bize Osman b. Umâre haber verdi dedi ki, bize Muâfâ b. İmrân, Süfyân Sevri'den, o da Mansûr'dan, o da İbrâhîm'den, o da Esved'den, o da Abdullah (b. Mesûd)'tan naklen Resûlullah (s.a.v.)'ın şöyle dediğini haber verdi” Şevkani hadîsin senedinde bilinmeyen kişiler olduğunu söylemiştir. Şevkanî, Muhammed bin Ali (h.

“Allah’ın halk içinde, kalpleri Hz. Âdem’in kalbi üzerinde olan üçyüz, kalpleri Hz. Mûsa’nın kalbi üzerinde olan kırk, kalpleri Hz. İbrâhîm’in kalbi üzerinde olan yedi, kalpleri Cebrâîl’in kalbi üzerinde olan beş, kalpleri Mikâîl’in kalbi üzerinde olan üç, kalbi İsrâfîl’in kalbi üzerinde olan bir kulu vardır. Bunlardan tek olanı öldüğünde Allah onun yerine üçlerden, üçlerden biri öldüğünde beşlerden, beşlerden biri öldüğünde yedilerden, yedilerden biri öldüğünde kırklardan, kırklardan biri öldüğünde üç yüzlerden, üç yüzlerden biri öldüğünde de halktan birini yerleştirir. Onların vesilesiyle Allah Teâlâ diriltir, öldürür, yağmur yağdırır, bitkileri bitirir ve belaları defeder.” Abdullah b. Mesûd’a, “Allah’ın onların vesilesiyle dirilmesi ve öldürmesi nasıl olabilir” diye soruldu. O, şöyle cevap verdi: ‘Çünkü onlar ümmetlerin çoğalması için Allah’a duâ ederler ve böylelikle ümmetler çoğalır. Zulmedenlere bedduâ ederler, Allah Teâlâ da onların boyunlarını kırar. Yağmur yağması için duâ ederler ve yağmur yağar. Duâ ederler ve onların duâları sebebiyle yeryüzünde bitkiler biter. Duâ ederler ve onların duâları sebebiyle her türlü bela (yeryüzünden) kalkar.’⁵⁰⁴

Bu hadîsi, İbn Asâkir de nakletmiştir.

10- Zünnûn el-Mısrî’nin rivayeti.

Nükabâ üç yüz, nücebâ yetmiş, abdal kırk, ahyar yedi, evtâd, dört, gavs bir kişidir.⁵⁰⁵

11- “Bilesin ki Hz. Peygamber vefat ettiğinde yeryüzü ağladı ve şöyle dedi: Ey Rabbim, ey Efendim! Artık üzerimden hiçbir peygamber yürümeyecek. Bunun üzere Allah Teâla şöyle ilham etti: Ben bu ümmetten öyle kimseler yaratacağım ki kalpleri peygamber kalbi üzere olacak. Kıyamet kadar böyle insanlar senin üzerinden eksik olmayacak. Bunun üzerine yeryüzü bunların sayısını sordu. Allah Teâla ilham yoluyla şöyle buyurdu: Onlar üç yüz velidir. Yetmiş nücebâ, kırkı evtâd, onu nükabâ, yedisi arif, üçü muhtar, biri de gavstır. Gavs vefat ettiğinde üçlerden biri yerini alır. Yedilerden biri üçlere, onlardan biri yedilere, kırklardan biri onlara, yetmişlerden biri kırklara, üç yüzlerden biri yetmişlere,

1250), *el-Fevâ'idü'l-Mecmua fi'l-Ehadisi'l-Mevdua*, s. 246. İbnü'l-Cevzî de hadisi “Mevduat”ına almıştır.

⁵⁰⁴ Ebû Nuaym, *Hilye*, C. I, s. 9; İbn Asâkir, a.g.e., C. I, s. 303.

⁵⁰⁵ Ali el-Karî, *Şerhu Şifa*, C .1, s. 377; İbn Âbidîn, a.g.e., s. 43.

sair halktan biri de üç yüzlere geçer. Bu durum kıyamete kadar böyle devam eder."⁵⁰⁶

2- Nücebânın Sayısı ve Görevleri

Peygamber Efendimiz her nebiye yedi nücebâ verildiğini, kendisine ise on dört nücebâ verildiğini belirtmiştir.⁵⁰⁷ Efendimiz zamanındaki necipler zümresinden olduğu nakledilen zevât şunlardır: Hz. Ebubekir, Ömer, Ali, Hasan, Hüseyin, Cağfer, Hamza, Musab b. Umeyr, Bilal, Selman, Ammar b. Yasir, Abdullah b. Mes'ud, Mikdad, Huzeyfe, Ebu Zer, Süheyb-i Rumî (radiyallahu anhum). Mezkûr ashabın sahabe-i kiram arasındaki seçkinliği ve Allah resulüne olan yakınlığı göz önünde bulundurulduğunda nücebâ makamına yükselen velilerin kendi zamanlarındaki seçkinliği ve kutba olan yakınlığı daha iyi anlaşılır. Bununla birlikte hadîs-i şerifte sayının on dörtle kayıtlanmasına rağmen bu sayıdan daha fazla ismin nücebâdan sayılması ricâlû'l-gayb telakkisinde aşına olunan bir hususu hatırlatmaktadır.⁵⁰⁸ Burada da vefat eden ya da bir üst makama çıkan ashabın yerine yeni bir necibin yerleşmiş olması muhtemeldir.

Nücebânın sayısı genel görüşe göre kırktır. Bununla birlikte Zünnûn el-Mısırî ve Kettanî nücebânın sayısının yetmiş olduğunu belirtmiştir.⁵⁰⁹ Sayının yetmiş olduğuna dair bir rivayet de Hızır aleyhisselama dayandırılmaktadır. Onunla görüştüğü rivayet edilen kişi rical konusunu Hızır'a sormuş Hızır tüm ricalin sayılarını verdiği nücebânın yetmiş kişi olduğunu belirtmiştir.⁵¹⁰ İmam Yafî ise nücebânının sayısının üç yüz,⁵¹¹ İbnü'l-Arabî ise sekiz olduğunu söyler. Nücebâ'nın üç yüz olduğunu söyleyenler arasında İbn Hacer el-Heytemî de vardır. O nücebânın sayısının üç yüz olduğunu belirtmekle birlikte Hızır rivayetini de meçhul kalıpla "rivayet edildi" şeklinde vererek, bu rivayetin kuvvetli olmadığına işaret eder.⁵¹² İbn Âbidîn bu tür sayı farklılıkların sebebini izahı noktasında "Daha fazla sayı bildirenler bu tabakadakilerin hepsini

⁵⁰⁶ Ali el-Kârî, a.g.e. C. 1, s. 377; İbn Hacer Heytemî, *el-Fetava'l-Hadisiyye*, s. 593; İbn Âbidîn, a.g.e., s. 43.

⁵⁰⁷ Tirmizî, "Menâkıb", 30; Ahmed b. Hanbel, Müsned, C. 1, s. 88.

⁵⁰⁸ Vefat edenin yerine en yakın ricalin yerleşmesi, ricâlû'l-gayb telakkisinde usuldür.

⁵⁰⁹ Hatîb el-Bağdadî, *Tarihu Bağdad*, C. 3, s. 75-76; Suyûtî, a.g.e. s. 77.

⁵¹⁰ Ali el-Kari, *Şerhu Şifa*, C. 1, s. 377; İbn Âbidîn, a.g.e., s. 43.

⁵¹¹ Süyûtî, a.g.e., s. 67,68.

⁵¹² el-Heytemî, *el-Fetava'l-Hadisiyye*, s. 592-593.

zikrederler. Daha az sayı bildirenler ise sayısını bildirdiği makamdaki yalnızca başkan durumunda olanları ve diğerlerinden daha önde bulunanları belirtmekle yetinirler.” demiştir. Bu izah üç yüz ile sekiz kişi arasındaki büyük fark için makul bir izah olarak durmaktadır.

Kettanî insanların bir ihtiyacı olduğunda önce nükabânın ardından nücebânın dua ettiğini söyler.⁵¹³ İmam Yâfî’ye göre nücebâ ve nükabâ sadece birbirilerini tanırlar. Bunun dışında onların makamından daha alt kimselerde bulunan büyük arifler dahi onları tanıyamaz. Bu manada nücebâ ve nükabâ kutuptan sonra en gizli tutulmuş ricaldir. Zira evtâdı ve abdalı havas keşfedebildiği halde nücebâyı havas keşfen bilemez. Yüksek makamına ve hallerine vakıf olamaz.⁵¹⁴

İbnü’l-Arabî *Istilahâtu’s-Sûfiyye*’sinde nücebâ kavramına yer vermiş ve onların kırk kişi olduklarını, halkın yüklerini taşımakla meşgul bulunup yalnızca başkaları hakkında tasarrufta bulduklarını belirtmiştir.⁵¹⁵

Kâşânî de nücebâ kavramını İbnü’l-Arabî’nin *Istilahât*’ına muvafık bir şekilde insanların işlerini düzenleyen, onların yüklerini taşıyan ve yalnızca halka ait haklarda tasarruf sahibi olan kırk kişi olarak ifade etmiştir.⁵¹⁶ Cürcanî’nin *et-Tarifât*’ında ve Gümüşhânevî’nin *Câmiu’l-Usûl*’ünde aynı tarifler görülür.⁵¹⁷

Gümüşhânevî’ye göre nücebâ kırk kişidir. Bazılarının bu sayıyı yetmiş olarak ifade ettiğini de belirtir. O nücebâyı mahlûkatın yüklerini taşıyan, sıkıntılarını gidermeye çalışan, Hak’tan gayrısına asla meyletmeyen ricâl gurubu olarak tarif eder.⁵¹⁸

İbnü’l Arabî *el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye* adlı eserinde *Istilahât*’ından farklı olarak nücebânın her dönemde yalnızca sekiz kişi olduğunu söyler. Bu sayı için de artma ve azalmanın söz konusu olmadığını belirtir. Bu çelişki İbn Âbidîn’in daha önce belirttiğimiz açıklamasıyla izah edilebilir. Şeyhü’l-Ekber’e göre nücebânın ahvalini yalnızca onlardan daha üst konumda bulunanlar bilebilir. Alt makamda bulunanların

⁵¹³ Hatîb el-Bağdadî, a.g.e., C. 3, s. 75-76.

⁵¹⁴ İbn Âbidîn, a.g.e., s. 66.

⁵¹⁵ İbnü’l-Arabî, *Istilahâtu’s-Sûfiyye*, s.376

⁵¹⁶ Kâşânî, *Istilahâtu’s-Sûfiyye*, s. 43; *Letâifu’l-A’lâm*, s. 554.

⁵¹⁷ Cürcanî, *Tarifât*, s. 329; Gümüşhânevî, a.g.e., s.42

⁵¹⁸ Gümüşhânevî, a.g.e., s. 42.

nücebâyı bilmesi mümkün değildir.⁵¹⁹ Onun bu görüşü İmam Yafî'nin görüşleriyle örtüşmektedir.

Şeyhül Ekber'e göre nücebâ sekiz sıfat ilmine vakıftır. Onların makamı Kürsi'dedir. Onlar nücebâdan oldukları müddetçe Kürsi'yi aşmazlar. Buldukları makamı ihlal etmezler. Yıldızların seyri konusunda derin ilim ve tecrübe sahibidirler. Onların bu konudaki malumatları gökbilimle uğraşan ilim adamlarının usullerine dayanmaz. Nücebânın felekler hakkındaki ilim ve esrarı keşif ve manevi tecrübeye dayanır. Nükabâ dokuz feleğin ilmine de sahipken nücebâ sekiz feleğin ilmine vakıftır.⁵²⁰

3- Nücebâ Makamına Yükseliş

Nücebâ makamına yükseliş kutbiyet makamına yükseliş gibidir. Ancak burada en fazla sekizlere kadar ilerleme gerçekleşebilir.⁵²¹ Bundan sonraki yükselme abdaliyet makamına yükselmeyi ifade eder. Diğer bütün merhaleler kutub bahsinde anlatıldığı gibi gerçekleşir.

4- Nücebânın Özellikleri

Nücebâ veli ve salihlerdendir. Bu kimseler salihler arasından önce nükabâ makamına yükselmiş oradan nücebâ makamına ulaşmıştır. Dolayısı ile bunlar velilerin ve nükabânın taşıdığı tüm vasıfları taşırlar. Bununla birlikte nücebâda şu husûsîyetler ön plana çıkmıştır:

- 1- Cömerttirler. Her şeylerini Allah yolunda infak etmekten saadet duyarlar.
- 2- Mütevazıdırlar.
- 3- Edeb hususunda büyük hassasiyet gösterirler.
- 4- İbadet ve itaate düşkündürler.
- 5- Üstün bir sabır ahlakları vardır.
- 6- Kadere her türlü durumda rıza gösterirler.

⁵¹⁹ İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhât*, C. 3, s.11.

⁵²⁰ a.yer.

⁵²¹ Bu değerlendirme ilk yedi ricalde kutub, imaman, evtd ve abdalın yer aldığı ihtimale göredir. Bu durumda sekizincileri nücebâdır.

7- Daima şükür halindedirler.

8- Üstün hayâ sahibidir.⁵²²

Sonuç olarak nücebânın velilerin seçkinlerinden ve ricalü'l-gayb taifesinden bir grup olduğu anlaşılmaktadır. Her peygamber döneminde ayrıca Hz. Peygamber'in kendi döneminde neciplerinin bulunduğu rivayetleri ve neciplerden olduğu belirtilen sahabilerin ashap içindeki mümtaz şahsiyetleri dikkate alındığında nücebânın da her dönem ümmetin en seçkinlerinden oluşan bir topluluk olduğu düşünülmektedir. Sayılarının üç yüz, yetmiş, kırk veya sekiz rical olduğunu iddia edilmiş ve daha çok İbnü'l-Arabî'nin kırk görüşü benimsenmiştir. İbnü'l-Arabî'nin nücebânın sekiz kişi olduğuna dair bir diğer görüşü ise onun bu sayıyla nücebânın büyükleri kastetmiş olabileceği şeklinde İbn Âbidîn tarafından yorumlanmıştır. İbn Âbidîn nücabâ kavramını İbn Arabî'nin görüşleri çerçevesinde işlemiş ve konu ile ilgili rivayetlere yer vermiştir. Özellikle sayılar konusundaki uzlaşmacı tavrı onun İbn Arabî'ye, ricalü'l-gayb telakkisine ve nücebânın varlığına dair net kanaatini de ortaya koymaktadır.

E- NÜKABÂ KAVRAMI

Nükabâ Arapça bir kelimedir ve nakib kelimesinin çoğuludur. Nakib lügatte arif, kavminin şahidi ve vekili olan kişi anlamındadır.⁵²³ İstılahta bir ricâlü'l-gayb terimidir. Allah'ın el-Bâtın isminin mazharı oldukları için kendilerinden bütün hicapların kalktığı, mahlûkata ait bütün sırların açıldığı veliler grubudur. Ricalü'l-gayb hiyerarşisinde abdal ve nücebâdan sonra gelir. Nükabânın temel vasıfları sürekli tevbe ve istiğfar ehli olmaları, nefislerini muhasebe etmeleri, nefsin kusurlarını terbiye için mücadele etmeleri, riyazatlara başvurmaları ve tefekkür ehli olmalarıdır. Onlar Kur'an'ın emir ve yasaklarına sıkıca bağlı, sünneti seniyyeye düşkün, ibadet ve taat ehli kişilerdir.⁵²⁴

Nakip kelimesi Kur'an-ı Kerimde geçer. Cenab-ı Hak Musa aleyhisselamın kavminden on iki nakip seçtiğini bildirmiştir.⁵²⁵ Peygamber Efendimiz de nakip

⁵²² Gümüşhânevî, a.g.e., s. 42.

⁵²³ Cevherî, *Sıhah*, s.1061.

⁵²⁴ Cebecioğlu, a.g.e., s. 461. Nakib ve nükabâ kavramı Rufaî, Sadî ve Bedevî tarikatlarında ayrıca kullanılan bir kavramdır. Tekkelerde şeyhin vekili ünvanını taşıyan kişilere de nakip denilmiştir. Mezkûr tarikatlarda nakiblik bir rütbeyi ifade eder ve nakib olan kişiler zikir meclislerinde hizmette bulunan, sülukunu tamamlamış dervişlerdir.

⁵²⁵ Maide, 5/12.

kelimesini kullanmıştır. Medinelilerin İkinci Akabe biatında Efendimiz'e biat ettikleri sırada, Peygamber Efendimiz bu sahabilerden kendisine on iki nakip seçmelerini istemiştir.⁵²⁶ Bu talebi hemen yerine getirilmiş ve ümmetin ilk nakipleri orada seçilmiştir. Hazreçten olan nakip sahabiler Es'ad b. Zürâre, Sa'd b. Rebî', Râfi' b. Mâlik, Abdullah b. Revâha, Abdullah b. Amr, Bera b. Marur, Sa'd b. Ubâde, Ubâde b. Sâmit, Münzir b. Amr'dir. Evs kabilesinden olan nakipler Useyyid b. Hudayr, Sa'd b. Heyseme, Ebu'l-Heysen Mâlik b. Teyyihan'dır. Allah resulü Es'ad b. Zürâre'yi nakiplerin başkanı olarak tayin etmiştir.⁵²⁷ Allah resulünün kendisine nakipler edinmesi ve bu sahabilerin ashap arasında nakipler olarak tanınmaları konusuyla ilgili meşhur Kütüb-i Tis'a'da on iki rivayet bulunmaktadır.

1- Nükabâyla İlgili Rivayetler

1- Ma'bedu bin Kâb kardeşinden o da Kâb bin Mâlik'ten şöyle rivayet etmiştir:

*Allah resûlü şöyle buyurdu: İçinizden bana on iki nakip seçin. Hemen seçtiler. Dokuzu Hazreç kabilesinden ve üçü Evs'tendi.*⁵²⁸

2- Abdullah bin Müleyl Hz. Ali'den şöyle rivayet etmiştir:

*Allah resûlü şöyle buyurdu: Benden öncekilerden, yedi nükabâ, vüzerâ, nücebâ verilmeyen hiçbir peygamber yoktur. Bana on dört nükabâ, vüzerâ, nücebâ verildi. Yedisi Kureyş'ten, yedisi muhacirlerdendir.*⁵²⁹

3- Mesruk şöyle rivayet etmiştir:

*Abdullah b. Mesud'un yanında bulunuyorduk. Bize Kur'an okuyordu. Bir adam ona "Ey Ebû Abdurrahman, hiç Allah resulü sallallahu aleyhi veselleme bu ümmete kaç halifenin yönetilik yapacağını sordunuz mu?" dedi. Abdullah b. Mesud şöyle karşılık verdi: Böyle bir soruyu Irak'a geldiğimden beri senden önce hiç kimse sormamıştı. Sonra şöyle dedi: Evet, biz Resulullah'a sorduk. Beni İsrail'in on iki nükabâsı gibi oniki, dedi.*⁵³⁰

⁵²⁶ Ahmed b. Hanbel, Müsned, C. 3, s. 462.

⁵²⁷ İbn Sad, Tabakat, C. 1, s. 217-223.

⁵²⁸ Ahmed b. Hanbel, Müsned, C. 3, s. 462.

⁵²⁹ a.g.e., C. 1, s. 88, 142, 148, 149.

⁵³⁰ a.g.e., C. 1, s. 398, 406.

4- Beni İsrail'in on iki nakibi olduğu gibi siz de aranızdan on iki nakip seçiniz.⁵³¹

5- Ubade bin Samit'ten şöyle rivayet edilmiştir:

*Ben Allah resulüne biat eden nakiplerdenim.*⁵³²

6- Süfyan b. Uyeyne nükabâdan bahsetmiş ve Ubade bin Samit'e onlardan saymıştır. Süfyan şöyle demiştir: Ubade Akabe'ye, Uhud'a, Bedir'e ve Hudeybiye biatına katılmıştır. O nakiptir.⁵³³

7- İshak bin Kabîsa babasından şöyle rivayet etmiştir:

*Resulullah sallallahu aleyhi vesellemin ashabından, ensardan ve nakiplerden Ubâde b. Sâmit Rum diyarında Muaviye ile birlikte gaza etmiştir.*⁵³⁴

8- Âizullah bin Abdullah şöyle rivayet etmiştir:

*Bedir savaşına katılanlardan olan Ubâde b. Sâmit radiyallahu anh Akabe gecesindeki nakiplerdendir.*⁵³⁵

9- İbn Mesûd radiyallahu anh Resulullah'tan şöyle rivayet etmiştir:

“Allah'ın halk içinde, kalpleri Hz. Âdem'in kalbi üzerinde olan üçyüz, kalpleri Hz. Mûsa'nın kalbi üzerinde olan kırk, kalpleri Hz. İbrâhîm'in kalbi üzerinde olan yedi, kalpleri Cebrâîl'in kalbi üzerinde olan beş, kalpleri Mikâîl'in kalbi üzerinde olan üç, kalbi İsrâfil'in kalbi üzerinde olan bir kulu vardır. Bunlardan tek olanı öldüğünde Allah onun yerine üçlerden, üçlerden biri öldüğünde beşlerden, beşlerden biri öldüğünde yedilerden, yedilerden biri öldüğünde kırklardan, kırklardan biri öldüğünde üç yüzlerden, üç yüzlerden biri öldüğünde de halktan birini yerleştirir. Onların vesilesiyle Allah Teâlâ diriltir, öldürür, yağmur yağdırır, bitkileri bitirir ve belaları defeder.” Abdullah b. Mesûd'a, “Allah'ın onların vesilesiyle diriltmesi ve öldürmesi nasıl olabilir” diye soruldu. O, şöyle cevap verdi: ‘Çünkü onlar ümmetlerin çoğalması için Allah'a duâ ederler ve böylelikle ümmetler çoğalır. Zulmedenlere bedduâ ederler, Allah Teâlâ da onların boyunlarını kırar. Yağmur yağması için duâ ederler ve yağmur yağar. Duâ ederler ve onların duâları sebebiyle yeryüzünde bitkiler biter. Duâ ederler ve onların duâları sebebiyle her türlü bela (yeryüzünden) kalkar.’⁵³⁶

⁵³¹ a.g.e., C. 3, s. 461.

⁵³² Buharî, “Menakibü'l-Ensar”, 43.

⁵³³ Ahmed b. Hanbel, a.g.e., C. 5, s. 314, 326.

⁵³⁴ İbn Mace, “Mukaddime”, 2.

⁵³⁵ Buharî, “İman”, 11.

⁵³⁶ Ebû Nuaym, *Hilye*, C. 1, s. 9; İbn Asâkir, *Tarîhu'd-Dımeşk*, C. 1, s. 303.

Bu hadîsi, İbn Asâkir de nakletmiştir.

10- İbn Asakir ve Hatîb, Ubeydullah b. Muhammed el-Absî yoluyla Kettânî'den nakletmişlerdir:

“Nükabâ üç yüz, nücebâ yetmiş, büdelâ kırk, ahyâr yedi, umed dört, gavs ise bir kişidir. Nukabânın meskeni mağrib (batı), nücebânın Mısır, abdâlin Şâm'dır. Ahyâr yeryüzünde gezici iken, umed yerin dört yanında (doğu, batı, kuzey, güney) bulunur. Gavs ise Mekke'dedir. Halkın ihtiyacı ortaya çıktığında önce nükabâ, sonra nücebâ, sonra abdâl, sonra ahyâr, sonra umed Allah'a niyazda bulunurlar ve duâlarına icâbet edilinceye kadar istemeye devam ederler. Aksi halde gavs, Allah'a niyazda bulunur ve duâsına icabet edilinceye kadar istemeye devam eder.”⁵³⁷

11- Zünnûn el-Mısrî'nin rivayeti.

*Nükabâ üç yüz, nücebâ yetmiş, abdal kırk, ahyar yedi, evtâd, dört, gavs bir kişidir.*⁵³⁸

12- *“Bilesin ki Hz. Peygamber vefat ettiğinde yeryüzü ağladı ve şöyle dedi: Ey Rabbim, ey Efendim! Artık üzerimden hiçbir peygamber yürümeyecek. Bunun üzere Allah Teâla şöyle ilham etti: Ben bu ümmetten öyle kimseler yaratacağım ki kalpleri peygamber kalbi üzere olacak. Kıyamet kadar böyle insanlar senin üzerinden eksik olmayacak. Bunun üzerine yeryüzü bunların sayısını sordu. Allah Teâla ilham yoluyla şöyle buyurdu: Onlar üç yüz velidir. Yetmiş nücebâ, kırk evtâd, onu nükabâ, yedisi arif, üçü muhtar, biri de gavstur. Gavs vefat ettiğinde üçlerden biri yerini alır. Yedilerden biri üçlere, onlardan biri yedilere, kırklardan biri onlara, yetmişlerden biri kırklara, üç yüzlerden biri yetmişlere, sair halktan biri de üç yüzlere geçer. Bu durum kıyamete kadar böyle devam eder.”⁵³⁹*

Bu rivayet Ebu Bekir el-Mutî'ye aittir. Hızır aleyhisselamı görüp onunla konuşmuş birinden nakletmiştir.

2- Nükabânın Sayı ve Görevleri

⁵³⁷ Hatip, *Tarihu'l-Bağdat*, C. 3, s. 75-76.

⁵³⁸ Ali el-Karî, *Şerhu Şifa*, C.1, s. 377; İbn Âbidîn, a.g.e., s. 43.

⁵³⁹ Ali el-Kârî, *Şerhu Şifa*, C. 1, s. 377; İbn Hacer el-Heytemî, *el-Fetava'l-Hadisiyye*, s. 593; İbn Âbidîn, a.g.e., s. 43.

Nükabânın sayısı genel görüşe göre üç yüzdür. Sayının üç yüz olduğu ilk olarak Zünnûn el-Mısırî ve Kettanî'ye nispet edilen rivayetler arasında bulunmaktadır.⁵⁴⁰ Ayrıca Kettanî göre nükabânın yurdu Fas'tır. Hücvîrî'nin *Keşfü'l-Mahcûb*'unda nükabânın üç kişi olduğu zikredilmiştir.⁵⁴¹

İbnü'l-Arabî nükabâyı nefislerin gizliliklerini ortaya çıkaran, ricâlü'l-gaybden üç yüz kişilik veli taifesi olarak tarif eder. Ona göre nükabâ dokuz feleğin ilmîni kuşatmıştır. Nücebâ ise sekiz feleğin ilmîne vakıftır.⁵⁴²

Kâşânî nücebânın el-Bâtın ism-i şerifinin hakikatini yaşayan üç yüz kişilik rical grubu olduğunu belirtmiştir. Ona göre nükabâyı sınırlar ve manevî perdeler açılır. Eşyanın iç yüzünü görürler. Allah'ın bildirmesi ve izin vermesiyle gönüllerde gizli olan şeyleri ortaya çıkarırlar.⁵⁴³

Şeyhu'l-Ekber *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'de, *Istilahât*'ın aksine nükabânın on iki ricâl olduğunu söyler. Bunun sebebi İbn Âbidîn'e göre - daha önce nücebâ bahsinde belirtildiği üzere- bu sayının yalnızca mezkûr taifenin yönetici konumunda olan, üst düzeyini ifade etmesidir.⁵⁴⁴ İbnü'l-Arabî *Istilah*'ında nükabânın ricâlullahtan bir taife olduğunu, sayılarının her zaman on iki olup artma ve azalma olmayacağını belirtir. Ona göre nükabânın sayısı felekteki burçların sayısı olan on ikiye işaret eder. Zira her bir nakip Allah Teâla'nın ona verdiği makam nispetince bir burcun mahiyetini, esrarını ve tesirlerini bilir. Ayrıca sabit duran ve hareket eden gezegenlerin kat ettiği mesafelere de muttalidir. Zira sabit duran gezegenlerin de duyularla anlaşılamayacak binlerce yıl geçmesiyle ortaya çıkan bir takım hareketlerini ve ilerlemelerini de bilirler. Ona göre gök bilimciler bu hareketleri gözlemden acizdirler.

İbnü'l-Arabî'nin belirttiğine onlar nefislerin gizlilikleri ve hilelerini kavrayıp ortaya çıkarırlar. Keşfi bilgiyle İblis onlara saklı değildir. Hatta onlar İblis'i kendisinin bildiğinden daha derin tanırırlar. Allah Teâla geçmiş tüm şeriatların bilgisini nükabânın eline vermiştir." Tasavvuf tarihinde bazı sûfilerin geçmiş şeriatların bilgisinin kendilerine verildiğine dair beyanları bu meyanda değerlendirilebilir. Örneğin Halvetî meşayihinden Hasan Efendi tekkede, imarette hizmette bulunurken bir an uyuklamıştır.

⁵⁴⁰ Hatîb el-Bağdadî, *Tarihu Bağdad*, C. 3, s. 75-76; Ali el-Karî, *Şerhu Şifa*, C. 1, s. 377.

⁵⁴¹ Hücvîrî, a.g.e., s. 329-330.

⁵⁴² İbnü'l-Arabî, *Istilah*, s.376.

⁵⁴³ Kaşânî, *Letâifu'l-A'lâm*, s. 559.

⁵⁴⁴ İbn Âbidîn, a.g.e., s. 44.

Anlattığına göre bu uyuklama esnasında kendini Mısır'da bulmuş, çaresizlik içinde dolaşırken bir mağarada ibadet eden bir rahibin hizmetine girmiş ve ondan uzun yıllar Tevrat, İncil ve Zebur okuyup bunlardaki hikem ve esrarı öğrenmiştir. Rahip vefat edince Hasan Efendi şehre inmiş, Mekke'den bir peygamber çıkıp Medine'ye yerleştiğinin konuşulduğuna şahit olmuş, hayretler ve sevinç içinde Medine'ye yönelerek Peygamberimiz'e ulaşmıştır. Ashap içinde yıllarca kalmış ve son şeriatı da burada kamilen öğrenmiştir. Bu bir anlık uyuklamadan uyandığında hala imarete ve herşeyin aynı düzende olduğunu görmüştür.⁵⁴⁵ Anlaşıldığı kadarıyla arif, bastı zaman yaşayarak bütün şeriatları kamilen tahsil etmiş ve ardından yeryüzünde ümmetin manevi işleriyle görevlendirilmiştir. Nükabânın tüm şeriat ilimlerini elde etmesi konusunda fikir verici bir hatıra olarak önümüzde durmaktadır.

Şeyhü'l Ekber'e göre nükabâ öyle bir ilme vakıf kılınmıştır ki bununla yeryüzünde hareket eden birinin şakilerden mi yoksa saidlerden mi olduğunu bilir. İbnü'l-Arabî Mısır diyarında nükabâdan pek çok kişi bulunduğunu söyler.

İsmail Hakkı Bursevî *Kitabü'l-Hitâb* adlı eserinde nükabâdan bahsetmiştir.⁵⁴⁶ Bu bölümde İbnü'l-Arabî'nin yukarıda alıntılanan görüşleri aynıyla yer bulmuştur. O nükabânın sayısının on iki olmasını şu ayeti kerimeye dayandırmıştır:

وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿١٢﴾

*Andolsun, Allah İsrailoğullarından sağlam söz almıştı. Onlardan on iki nakip seçmiştik. Allah, şöyle demişti: “Sizinle beraberim. Andolsun eğer namazı kılar, zekâtı verir ve elçilerime inanır, onları desteklerseniz, (fakirlere gönülden yardımda bulunarak) Allah'a güzel bir borç verirseniz, elbette sizin kötülüklerinizi örterim ve andolsun sizi, içinden ırmaklar akan cennetlere koyarım. Ama bundan sonra sizden kim inkâr ederse, mutlaka o, dümdüz yoldan sapmıştır.”*⁵⁴⁷

⁵⁴⁵ el-Hulvî, *Lemazât*, s. 466-467.

⁵⁴⁶ Bursevî, *Kitabu'l-Hitab*, s. 314-315.

⁵⁴⁷ Maide, 5/12.

Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevî nükabânın üç yüz kişi olduğunu ve kendi aralarında üç kısma ayrıldığını belirtir. Dördü zahir altısı batın on hasletinden bahsetmiştir. Ona göre nükabâ el-Batın ismi şerifinin tecellisiyle nefislerin derinliklerini açığa çıkaran sır sahibi kimselerdir. Bu kimseler insanların kalplerinde gizli tuttuklarını bilirler. Onları kalplerinin derinliklerinde yatan ve manevi terakkilerine mani olan manevi kirlere, takıntı ve tortulardan temizlerler. Ona göre nükabâ üç kısma ayrılmıştır. Bunlardan her birine ayrı ayrı sırlar verilmiştir. Onlar bu manevi emanetlere her ne pahasına olursa olsun sahip çıkar ve katıyken fenalık etmezler.⁵⁴⁸

3- Nükabâ Makamına Yükseliş

Nükabâ makamına yükseliş kutbiyet makamına yükseliş gibidir. Genel kabule göre salihler arsasından ricâlü'l-gayb arasına yükselen veli kırklara kadar nükabâ makamında bulunur. Ancak nakiplik makamındaki kişi en fazla nücebâ makamına kadar ilerleme gerçekleştirebilir.⁵⁴⁹ Diğer bütün merhaleler kutub bahsinde anlatıldığı gibidir.

4- Nükabânın Özellikleri

- 1- Çok ibadet ederler
- 2- Zühd ve takva sahibidirler.
- 3- İradelerini Hakk'a vermişlerdir. Ondaki gelen her şeye razıdırlar.
- 4- Nefisleri ile çok şiddetli mücadele ederler.
- 5- Devamlı tevbe ve istiğfar halindedir.
- 6- Geçmişteki hatalarından (hal ve sıfatlarından) dolayı devamlı pişmanlık duyarlar.
- 7- Nefislerini her zaman hesaba çekerler.
- 8- Tefekkür ehlidirler.
- 9- Kur'an-ı Kerim ve sünnet-i seniyyeye sıkıca bağlıdırlar.

⁵⁴⁸ Gümüşhânevî, a.g.e., s. 47.

⁵⁴⁹ Bu değerlendirme ilk yedi ricalde kutub, imaman, evlad ve abdalın yer aldığı ihtimale göredir.

10- Riyazat ehlidirler. Nefislerinin ipini ellerinde devamlı tutabilmek için bir takım fedakârlıklarda bulunurlar. Onun desiselerinden bir an bile gafil olmamak için devamlı mücadele halindedirler.⁵⁵⁰

Sonuç olarak nükabâ ricâlü'l-gayb taifesindedir. Genel kabule göre sayıları imâmân, evtâd, abdal ve nücebâdan daha fazladır. Buldukları makamda nükabâyâ verilmiş bir takım görevler ve yetkiler bulunmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de ve hadîs kaynaklarında kavminin temsilcisi ve büyüğü olan nakiplerden bahsedilir. Sûfilerin pek çok kavramda olduğu gibi Kur'an ve sünnette kullanılan bu kavramı daha derin anlamlarda ve yeni anlamlar yükleyerek kullandıkları görülür. Bu manada sûfilerin nükâba konusundaki izahlarının mezkûr ayet ve hadîslerin bir nevi işari tefsiri olduğu söylenebilir. İbn Âbidîn risalesinde nükabâyâ rical gruplarının son halkası olarak yer vermiş ve İbn Arabî kaynaklı açıklamalarla yetinmiştir. Muhakkik bir âlim olan İbn Âbidîn'in nükabâ ve nakip kavramlarının geçtiği ayet ve hadîslere yer vermemesi bu hususta delaletin kuvvetli olmayıp, işaretten ibaret olmasıyla izah edilebilir.

⁵⁵⁰ Gümüşhânevî, a.g.e., s. 41.

SONUÇ

Tasavvuf ilminin tartışmalı ve önemli meselelerinden birisi ricâlü'l-gayb anlayışıdır. Sûfiler bu tabirle velayet mertebelerinin en üstünde bulunan bir grup veliyi ifade ederler. Gizli Allah adamları/Hak erenleri anlamındaki bu terkiplerle şahısların değil, onların ulaştığı manevi makamın ve yüksek hallerin gizliliği kastedilir. Nitekim bir kimsenin kutup, gavs, abdal vb. olduğu bilinebilir. Âsâr ve ahbârda ayrıca sûfilerin beyanlarında farklı söylemler yer alsa da genel kabule göre gavs/kutup tek, imâmân iki, evtâd dört, abdal yedi, nücebâ kırk, nükabâ üç yüz kişidir.

Ricâlü'l-gayb telakkisi Kur'an-ı Kerim'de açık bir delaletle yer almaz. Bununla birlikte sûfilere göre ricâlü'l-gayb Kur'an'daki mukarrebûn kelimesiyle ifade bulan faziletli müminler sınıfındandır. Hadîs rivayetlerinde abdal kavramıyla ricalü'l-gayb kastedilir. Ancak bunlar daha çok bu taifenin vasıflarını ve yurtlarını ifade eder niteliktedir. Velayet kavramı ve mertebeleri hakkında ilk defa, Hakîm et-Tirmizî tarafından *Hatmü'l-Velaye* 'yle detaylı bilgiler sunulsa da İbnü'l-Arabî'ye kadar sûfiler velayetin en önemli şubesi olan ricâlü'l-gayb konusunu açıkça konuşmamayı tercih etmişlerdir. Bu devrede tasavvuf ilminin şeriat ve Ehl-i sünnet dairesinde bir ilim olduğu ispatının öncelendiği görülür. Öte yandan sûfiler mükâşefeye dayalı olduğu için nispeten anlaşılması daha zor olan ricalü'l-gayb kavramlarını kendi aralarında kullanmaya devam etmişlerdir. Hücvirî'nin evtâddan bahsederken bu konu sûfiler arasında meşhurdur, demesi bunun açık örneklerinden birini teşkil eder. *el-Lüma*, *er-Risale*, *İhya* vb. tasavvuf klasiklerinin ardından sûfiler batınlık gibi itham ve tenkitlerden kurtulmuştur. Bundan sonraki süreçte İbnü'l-Arabî'nin eserleri özellikle *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'siyle ricalü'l gayb konusu detaylıca açıklanmış ve geniş kitleler tarafından benimsenmiştir. Tarihi süreçte tasavvufla herhangi bir bağı olmayanların ricalü'l-gayb telakkisini idrak etmekte zorlandığı bir realite olarak önümüzde durmaktadır.

Çalışmalarımızda edindiğimiz sonuca göre ricâlü'l-gayb iki özelliği ile diğer salihlerden ayrılır. Bunlardan birincisi tüm velilerin en büyükleri ve yöneticileri konumunda olmalarıdır. İkinci özellik ise ricâlü'l-gaybin yükseldiği makamda bir takım yetkilere nail oldukları ve bu yetkiyle âlemin işleyişinde görevlendirildikleridir. Birinci

hususiyet hakkında şunları söyleyebiliriz: Birtakım kişilerin akranları arasından yükselerek öncü ve yönetici konumda bulunması adetullahı uygundur. En'am sûresi 165. ayette bazı kimselerin diğerlerine üstün kılınmasının bizzat Hak tarafından gerçekleştirildiği anlatılmaktadır. Bu ayet-i kerime günlük hayatta ve maddi durumda geçerli olduğu gibi manevi hayatta ve kalbî durumda da geçerlidir. Ricâlü'l-gayb anlayışına göre şuanda müminlerin Hak katındaki dereceleri ve kulluktaki samimiyetleri bir değildir; güzel kulluğuyla müminler arasında en üst mertebeye ulaşmış kul kutuptur ve ilk üç yüz kişi ricalü'l-gayb olarak ifade edilen öncü müminlerdir.

Ricâlü'l-gaybın ikinci hususiyeti anlaşılması daha zor olan kısımdır. Nitekim konu ile ilgili haber ve rivayetlerde ricâlü'l-gayb olarak ifade edilen abdal vb. kavramların güzel kullukları ve örnek ahlaklarına değinilmiş ancak sufilerin bahsettiği şekilde, âlemdeki manevi görevlerinden bahsedilmemiştir. Esasen Sahih-i Buharî'de geçen, nafilelerle yükselerek nihayetinde Allah'ın sevdiği kişi haline gelen müminin Cenab-ı Hak'ın kudretiyle görmesi, işitmesi ve yürümesine dair hadîsi şerif ricalullahın nail olduğu ihsanlar konusunda önemli bir sahih hadîstir. Kutup, evtâd, abdal gibi ricâlin görev alanları ve yaptığı hizmetlere dair bilgiler genel itibariyle keşfe dayalı bilgilerdir. Tasavvuf geleneği mukâşefe yöntemini tanımakta ve itimat etmektedir. Ehli tasavvufun ricâl konusundaki zihin netliğinin altındaki temel mesele bu olarak ifade edilebilir. Sûfî olmayan, mukâşefe ehlini tanımayan ve keşfi bir bilgi aracı olarak kabul etmeyenler içinse ortada karmaşık ve izahı zor bir durum vardır ve onları inkâr yoluna sevk etmektedir.

Ricâlü'l-gayb anlayışı pek çok hikmeti bünyesinde barındırır. En belirginini ise müminler arasından ameli ve ihlasıyla seçkin hale gelen kişilere hakkın ilahi ihsanlarda bulunması ve onlara teveccüh etmesidir. Hak Teâla âlemin nizamında mukarreb meleklerini görevlendirdiği gibi müminlerin en üstünlerinin ruhaniyetlerini de benzer hizmetlerde görevlendirmektedir. Böylesi bir istihdam kulu faziletli kılmak ve taltif etmek anlamındadır.

Ricâlü'l-gayb anlayışının tevhide aykırı olduğu yönündeki iddialar asılsızdır. Ricâlü'l-gaybi oluşturan nücebâ, nükabâ, evtâd, gavs vb. kavramlar müminlerin nezih itikadı, örnek kulluğu, irfanı ve salih amelleri neticesinde yükseldikleri makam ve

sıfatlardır. Bu kişiler yeryüzündeki gerçek tevhid ehlidirler. İbahilik, batınlık ve şer'i şerife aykırı hareket gibi batıl inanç ve tavırlardan uzaktırlar. Ricâlullah Allah Teâla'nın ortakları değil, bilakis üstün kulluklarıyla Allah'a yakınlığa nail olmuş samimi müminlerdir. Bu makamlar bu kimselere has olmayıp dileyen ve onların amel ve irfanına ulaşan herkesin yükselebileceği makamlardır.

İbnü'l-Arabî ve bazı zevatın kendisini kutup, gavs, evtâd, abdal vb. bazı rical gruplarına nispet etmesi tahdisi nimet kabilindedir ve Duha suresi 11. ayette buyrulan "*Rabbinin bir nimetine erince onu söyle*" emrine ittibadır.

Ricâlü'l-gayb konusundaki günümüz eleştirilerin temelini teşkil eden "ricalullah böyle yetkiliyse neden dünya müslümanları bu kötü halde" sorusu çelişkili bir yaklaşım biçimi taşımaktadır. Zira ricalü'l-gayb yüksek tevekkül ve rıza halleriyle bu makamlara ulaşmıştır. Onlar Allah'ın emir ve muradının dışına çıkmazlar. Allah Teâla mutlak kudret sahibi olduğu halde peygamberleri şehit edilmiş, inananlar nice eziyet çekmişlerdir. Allah Teâla mühlet vermiştir. Allah'ın ihsan ettiği bazı sınırlı yetki ve sorumluluklara sahip ricalullahın dünyadaki zulümleri durdurmasını beklemek adetullahaya aykırıdır ve imtihan sırrıyla bağdaşmaz.

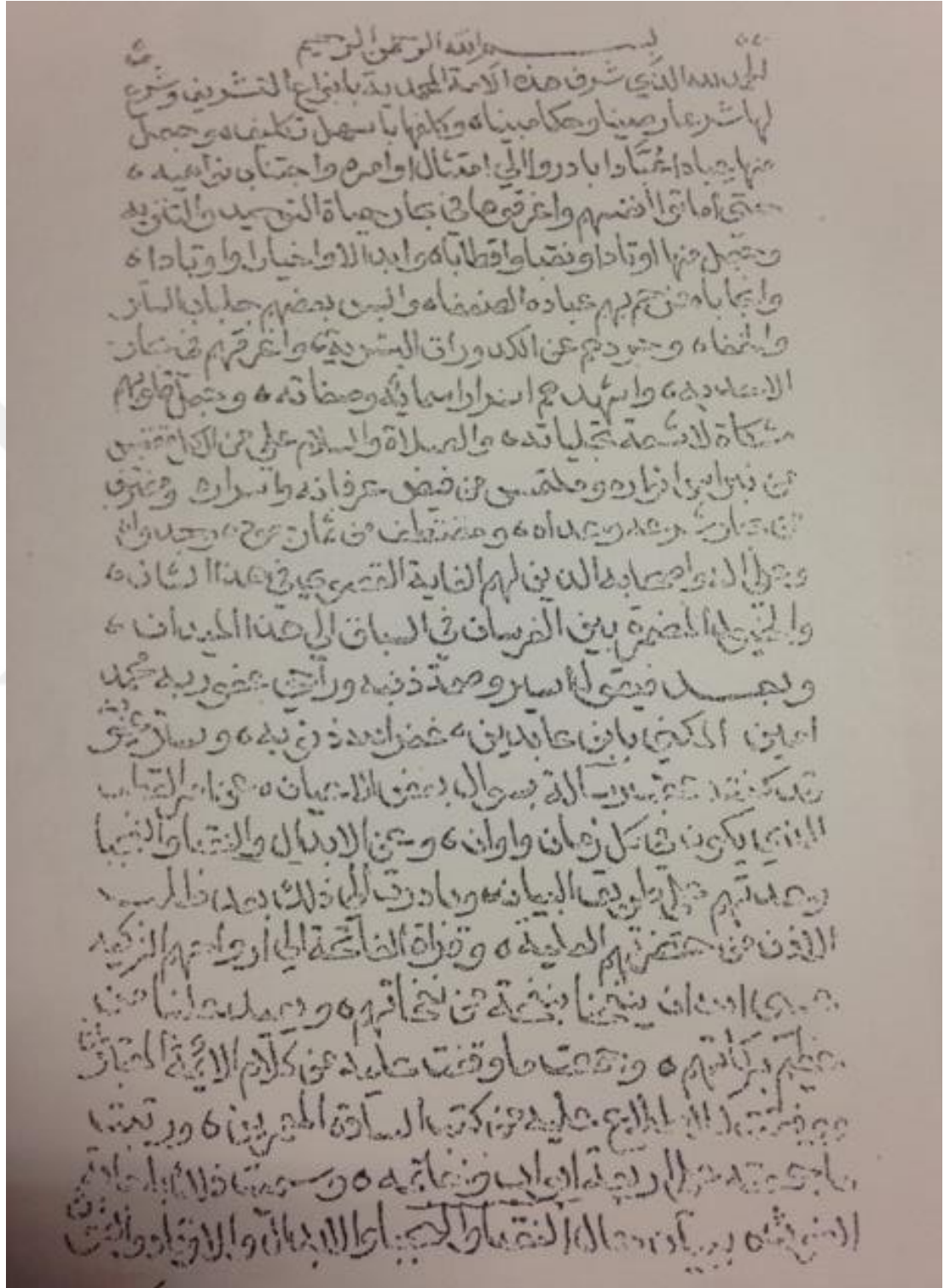
Kutup, abdal, evtâd, nücebâ gibi ricalü'l-gayb gruplarını inkâr etmek, mukaşefe ilmüne dayandığı için küfür sebebi sayılamaz, ya da müminler bu inancı taşımaya zorlanmaz. Mukaşefe ehlini tanımayan insanların konu hakkında sükût etmesi ihtiyat olarak değerlendirilebilirse de ricalü'l-gayb taifesini inkâr etmek ihtiyat olarak düşünülemez. Nitekim ricâlü'l-gaybi inkâr esasında sayısız rical hatırasını ve şahsı bünyesinde barındıran tasavvuf tarihini, devasa boyutlara ulaşmış tasavvuf literatürünü, ricalden olan ve rical üzerine eser vermiş, İslam'a mal olmuş İbnü'l-Arabî gibi büyük arifleri ve tasavvuf neşvesinden istifade etmiş İbn Âbidin gibi İslam âlimlerini inkâr ve muhakefet anlamı taşımaktadır. Böylesi bir bağlamda inkârın daha emniyetli olduğu söylenemez. Sûfiler bu konuda kafa karışıklığı yaşayanlara kalplerini tasfiye edip, nefislerini terbiye etmelerini, salih amel ve güzel ahlak taşımalarını, riyazetle mükeşefeye ulaşmalarını ve seçkin veliler arasına yükselerek sûfilerin bahsettiği bu makam ve kavramları bizzat müşahede etmelerini tavsiye etmişlerdir. Dolayısı ile herkese bu yoldan yürünebileceğini ve şüphe tohumlarından bu şekilde kurtulabileceklerini vaad etmişlerdir. İbn Âbidîn *İcâbetü'l-Gavs* adlı eseriyle muhakkik

ve ilimde üstün paye elde etmiş âlimlerinin dahi ricâlü'l-gayb telakkisini benimseyebileceğinin etkin bir örneği olmuştur.

EKLER

EK-1:

İcâbetü'l-Gavs'ın Kahire Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan müellif nüshasının birinci sayfası.

لبي اغثنني يا مجيب من حنجري به بهم من هو كما ضيقني اربابا
نراهما ضيقني وغافرت ذلتي هو ذنبي الذي اغيبت الالهة وادري
مستغفرا لي يوم ليس بناقة ه سوي كاله مني عن مال اول وان كان
مدي الازمان في منج التتي ه بتسيدا الطافا وتيسر اسباب
وقدر جباري منك واسترته غفلا ه ذنوبي عن الغفوا الحيل بانوار
لك اشياخي وصحبي ووالدي ه طرا او اذضاري حيا و احباني
ل و سلم يا الهى مباركا ه على المصطفى خيرا الهوى اشيا
واصحابا وحزب به اقتدوا به فهم خيرا اصحابا وال واخرا
انتهى ما كتبه المولى محمد احمد الله تعالى
وجعل رحمة عليه تتواطي
ونفع كل لسانه النفع
الرحيم بكاه الروف
الرحيم
م

İcâbetü'l-Gavs'ın Kahire Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan müellif nüshasının son sayfası.

رسالة الشيخ أبي عبد الله

المحمدية الذي شرف هذه الامة المحمدية بانواع التشريف . وشرع لها شرعا
 رصينا وحكما مينا وكلفها باسهل تكليف * وجعل منها عبادا بادرنا
 الى امثال اوامره واجتنب نواهيه . حتى امتازوا انفسهم واغرقوها في بحار
 حياة التوحيد والتنزيه * وجعل منها ارتادا وتقيا واقطابا * وابدالا واخيارا
 واوتادا وانجبا * فرحم بهم عباده الضعفا * واليس بمضهم جلاب الستر والظفا
 . وجردهم عن الكدورات البشرية . واغرقهم في بحار الاحديه * واشهدهم
 اسرار اسمائه وصفاته . وجعل قلوبهم مشكاة لامعة تجلياته . والصلاة والسلام
 على من الكل مقتبس من نبراس انواره . وملتس من فيض عرفانه واسراره
 ومتترف من بحار شرعه وهده . ومقتطف من ثمار جوده وجدواه وعلى آله
 واصحابه الذين لهم النايبة التصوي في هذا الشأن * والظبول المضرة بين القرسان
 في السابق الى هذا الميدان (ويبد) فيقول اسير وصحة ذنبه . وارجى عفو
 ربه . مجدامين * المكئي ابن عابدين غفرالله ذنوبه . وستر عيوبه * قد كنت
 جمعت رسالة يسؤال بعض الاعيان . عن امر القطب الذي يكون في كل زمان
 واوان . وعن الابدال والتقيا والنجبا وعدتهم على طريق البيان * وبادرت الى
 ذلك بددطلب الاذن من حضرتهم عليه . وقراءة الفاتحة الى ارواحهم الزكية
 عسى الله ان ينفعنا بنعمة من نعماتهم . وييسر علينا من عظيم بركاتهم وجمعت
 ماوقفت عليه من كلام الائمة المعتمدين . ووقفت للاطلاع عليه من كتب الساده
 المعمرين (ورتبت) ماجمته على اربعة ابواب وخاتمة (سميت) ذلك باجابة
 الفوت * بيان حال التقيا والنجبا والابدال والواتاد والنفوت . وكتبت له نسخة
 وارسلتها اليه ثم رأيت اشياء تناسب المقام ويستحسن ذكرها ذوا الافهام .
 احببت الحاقها الاستشفاء الدليل . وربما حصل بعض تغيير وتبدل . ولكن
 ابقيت التسمية والترتيب . وسألت المعونة من القريب المحيب ﴿ الباب الاول ﴾
 في بيان الاقطاب والابدال والواتاد والنجبا والتقيا بيان صفتهم وعددهم ومساكنهم
 (فالاقطاب) جمع قطب وزان قفل وهو في اصطلاحهم الخليفة الباطن وهو
 سيد اهل زمانه سمي قطبا لجمه لجميع المقامات والاحوال ودورانها عليه
 مأخوذ من قطب الرحى الحديدية التي تدور عليها * وفي شرح تائبة سيدي
 الشيخ شرف الدين عمر بن الفارض لسيدي الشيخ عبد الرزاق القاشاني القطب

İbn Âbidîn'in ricâlû'l-gaybden bahseden *İcâbetü'l-Gavs* adlı risalesinin ilk sayfası (1907 İstanbul baskısı).

- تلك بالمنتار سيدهم ومن
 - المبعوث من خير عنصر
 * كرم آل طاهرين من الردى
 * ديقه خير الأئمة بعده
 * ان ذى النورين جامع ذكره
 * لقرنى المحجوب عن اهل عصره
 * بل اجتهاد فى القضايا ومن غدا
 * طب رضى هذا الزمان وحزبه
 * نى اغثنى يا مجيب ونجى
 * ان راجا ضعتى وغافر ذلتى
 * كن مشغالى يوم ليس ينافع
 * بم مدى الازمان بي مهج التقي
 * حقق رجائى منك واستر تفضلا
 * لك اشباخى وصحبى ووالدى
 * سل وسلم يا الهى مبارك
 * آل واصحاب وحزب به اقتدوا
- علا كل عبد ناسك لك اواب
 واشرف آياه واطهر اصلاب
 وارفع اتباع واشرف اصحاب
 كذا عمر الفاروق ذاك ابن خطاب
 بميدرة الضرغا اشجع غلاب
 اويس امام الفضل من غير حجاب
 لهم تابعا لافضل والعلم طلاب
 أئمة هذا الكون منحة تواب
 بهم من هموى ثم ضيق واتعابى
 وذنبى الذى اعى الأساءة واودى بى
 سوى الفقومن مال واخل واتراب
 بتسير الطاف وتيسير اسباب
 ذنوبى من العفو الجميل باثواب
 طرا وانصارى جيما واحبابى
 على المصطفى خير الورى مراحقاب
 فهم خير اصحاب وآل واحزاب

İbn Âbidîn'in ricâlû'l-gaybden bahseden *İcâbetü'l-Gavs* adlı risalesinin son sayfası (1907 İstanbul baskısı).

KAYNAKÇA

- Aclûnî, İsmâîl b. Muhammed. *Keşfü'l-Hafâ*, Kahire, Mektebetü'l-Kudsî, 1932.
- Algar, Hamid, "Hâlid el-Bağdadî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (*DİA*), İstanbul, İSAM yay., 1997, C. 15, s. 283-285.
- Atlı, Ahmet. *Tasavvufta Ricâlü'l-Gayb*, (Basılmamış Doktora Tezi) Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011,
- el-Bağdadî, Ebubekr Ahmed b. Alî el-Hatîb. *Tarihu Bağdâd*, Mektebetü'l-Hancî, Kâhire, 1931.
- el-Bağdadî, Mevlana Halid, *Mektubat* (hızl. Muhammed Ali Karadaği), Beyrut, Haşimi yay., 2015.
- Azîm Âbâdî, Muhammed. *Avnü'l-Ma'bûd*, Beyrût, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- el-Beyhakî, Ebubekir Ahmed, *Delâilü'n-Nübuvve*, thk. Abdulmutî Kalacî, Beyrût, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988.
- _____, *Şuabü'l-İmân*, tahk. Abdülalî Abdulhamîd Hâmid, Riyâd, Mektebetü'r-Rüşd, 2003.
- Bulgen, Mehmed, *Tartışmalı İnanç Meseleleri-1*, İstanbul, İfav yay., 2016
- Bursevî, İsmail Hakkî, *Kitâbü'n-Netîce*, I-II, hızl. Ali Namlı-İmdat Yavaş, İstanbul, İnsan Yay., 1997.
- _____, *Kitâbü'l-Hitab*, yy., 1192 H.
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2005
- Cevherî, İsmail b. Hamid, *es-Sıhah*, Beyrut, Darü'l-Marife, 2008.
- el-Cilî, Abdülkerîm, *Şerhu'l-Esfar an Risaleti'l-Envar*, Dımaşk, 1929.
- Cürcanî, Seyyid Şerif, *et-Tarifat*, ter. Abdulaziz Mecdi Tolun, İstanbul, Litera yay. 2014.
- Çakmaklıoğlu, Mustafa, "İbnü'l- Arabî'nin Nübüvvet Velayet Hakkındaki Görüşleri ve İbn Teymiyye'nin Eleştirileri", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, S. 21, (2008), s. 213-255.
- ed-Debbâğ, Abdülazîz, *el-İbrîz*, ter. Celal Yıldırım, İstanbul, Demir Kitapevi, 2002.
- _____, *el-İbrîz*, Beyrut, Dârü'l Kütübi'l-İlmiyye, 2002.

- ed-Deylemî, Ebû Şucâ. *el-Firdevs bi Me'sûri'l-Hitâb*, Beyrût, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- Demir, Osman, "Ricalu'l-Gayb İnanıcı ve Toplum Hayatına Yansımaları", *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları: (İslam Düşüncesinde Gayb Problemi-II)*, 2004, s. 155-166
- _____, *Ricâlü'l-Gayb Kavramı ve Kelâm İlmi Açısından Değerlendirilmesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eşâs. *Sünen*, Beyrût, Dârü'l-Kitâbî'l-Arabî, t.y..
- Efendioğlu, Mehmet, "Sâbikûn", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (*DİA*), C. 35, 2008.
- Erzurumî, İbrahim Hakkı, *Marifetnâme*, hzl. Cafer Durmuş-Kerim Kara, İstanbul, Erkam yay., 2011.
- Hafenî, Abdulmun'im, *el-Mevsuatu's Sûfiyye*, Kahire, Mektebetü Madbuli, 2006.
- el-Hanî, Abdulmecid, *Hedaiku'l-Verdiyye*, Erbil, 2009;
- _____, *Hedaiku'l-Verdiyye*, ter. Mehmed Emin Fidan, Semerkand yay. İstanbul, 2013.
- Haydarî, *el-Mecdü't-Tâlid*, ter. Eser Sazak, Semerkand yay. İstanbul, 2015.
- el-Hindî, Alauddîn Alî b. Hüsâmuddîn. *Kenzü'l-Ümmâl*, thk. Bekrî Hayânî-Safvetü's-Sakâ, Müessesetü'r-Risâle, 1981.
- Gümüshânevî, Ahmed Diyaüddin, ter. Rahmi Serin, *Câmiu'l-Usûl*, İstanbul, Pamuk yay, t.y.
- Haddad, Abdullah b. Alevî, *Mektubatı İmam Haddad*, Dımaşk, Dârü'l Kütübi'l-İlmiyye, 2014.
- el-Heytemî, İbn Hacer, *el-Fetâva'l-Hadîsiyye*, Dımaşk, Daru't-Takva, 2004.
- Hucvirî, Alî b. Osman Cüllâbî, *Keşfu'l-Mahcûb*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul, Dergâh Yay., 2010.
- el-Hulvî, *Lemazâtu Hulviyye ez Lemeâtu Ulviyye-Halveti Büyüklerinin Tatlı Halleri*, hzl. Serhan Tayşi, İstanbul, Semerkand yay., 2013.
- İbn Âbidîn, *İcabetü'l-Gavs bi Beyani Hali'n-Nükabâ ve'n-Nücebâ ve'l-Abdal ve'l-Evtâd ve'l-Gavs*, Kahire, Mektebetü'l-Kahire, 2005.

_____, *İcabetü'l-Gavs-Gavsın Esrarı*, ter. Hakan Tatlısu, İstanbul, Gelenek yay. 2015.

_____, *Mecmu'atu Resaili İbn Âbidîn*, thk. Muhammed el-Azizî, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2014.

_____, *Reddü'l-Muhtar*, ter. Ahmed Davuduđlu, İstanbul, Şamil yay., 1982.

_____, "Sellü'l-Hüsâmi'l-Hindî li Nusrati Mevlânâ Hâlidî'n-Nakşbendî", *el-Mecmu'atü Resâili İbn Âbidîn*, İstanbul, 1325 H, s. 282-325

İbn Âbidînzade, Muhammed Alâuddin b. Muhammed Emin, *Hâşiyetü Kurretü 'Uyûni'l-Ahyâr Tekmiletü Reddi'l-Muhtâr*, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

İbn Acîbe, Hasan eş-Şazeli, *Menâzilu's-Sâirin ve'l-Vâsiline*, (*el-Cevâhirü'l-Acîbe içinde*), Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007.

İbnü'l-Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, Lübnan, Dar Sâdr, 2004.

_____, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, ter. Ekrem Demirli, Litera yay. İstanbul, 1-18 C., 2010.

_____, *Velilerin Sınıfları, Risaleler*, ter. Ekrem Demirli, Litera yay. İstanbul, 2015.

_____, *İstılâhâtü's-Sûfiyye, Risaleler*, ter. Vahdettin İnce, İstanbul, Kitsan yay., t.y., C.3, s. 373-389.

_____, *Hilyetü'l-Ebdal, Risaleler*, ter. Vahdettin İnce, İstanbul, Kitsan yay., t.y., C. 3, s. 333-343.

_____, *Menzili'l Kutbi ve Mekalihi ve Halihi*, , ter. Vahdettin İnce, İstanbul, Kitsan yay., t.y., C. 3, s. 19-38.

İbn Asâkir, Ebû Kâsım Alî b. Hasan. *Tarihu'd-Dımeşk*, Dârü'l-Fikr, ts.

İbn Ebî Dünyâ, Ebubekir Abdullah. *el-Evliyâ*, thk. Muhammed Saîd, Beyrût, Müesssesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1992.

İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed b. Ca'fer, *Kitabu'l-Mevdûât mine'l-Ehâdisi'l-Merfûât*, thk. Nûruddîn b. Şükrî, Riyad, Mektebetü Edvâu's-Selef, 1997.

- İbn Haldûn, Abdurrahmân. *el-Mukaddime*, thk. Abdusselâm eş-Şeddâdî, Dâru'l-Beydâ, 2005.
- _____, *Şifau's-Sail-Tasavvufun Mahiyeti*, ter. Süleyman Uludağ, İstanbul, Dergah yay., 2016.
- İbn Hanbel, Ahmed. *Müsned*, thk. Şuayb Arnavût vd., Müessesetü'r-Risâle, 1420/1999.
- _____, *Fedâilü's-Sahâbe*, thk. Vasiyullah Muhammed Abbâs, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1983.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtem. *el-Mecrûhîn*, Haleb, Dâru'l-Vaiy,t.y..
- İbn Münevver, *Esraru't-Tevhid*, ter. Süleyman Uludağ, Semerkand yay. İstanbul, 2014.
- İbn Teymiyye, Takiyyüddîn Ahmed. *Mecmûatü'l-Fetâvâ*, Dâru'l-Vefâ, 2011.
- _____, *Resail ve'l Fetava*, tah. Muhammed Reşid Rıza-Muhammed el-Enver Ahmed el-Baltacı, Kahire, Darü'l-Kutubi İlmiyye,1992,
- İdiz, Ferzende, "Gümüştanevî'nin Câmîü'l-Usûl'ün'de Ricâlü'l-Gayb Meselesi", *I. Uluslararası Ahmed Ziyâüddin Gümüştanevî Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (2014) s. 341-35.
- el-İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah, *Hilyetü'l-Evliyâ*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrût, 1984.
- _____, Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, thk. Âdil b. Yûsuf, Dâru'l-Vatan, Riyâd, 1998.
- Kara, Mustafa, *Tekkeler ve Zaviyeler*, İstanbul, 4. B, Dergah yay., 1999.
- el-Karî, Ali, *Ma'deni'l-Adeni (Mu'cemu'l-Resail içinde)*, İstanbul, Darü'l-Lübab, 2016
- _____, *Şerhu Şifa*, thk. Abdullah Muhammed el-Halili, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2001.
- Kâşânî, *Istilahâtü Süfîyye*, ter. Abdurrezzak Tek, Bursa, Bursa Akademi yay., 2014.
- _____, *Letâifu'l-A'lâm*, ter. Ekrem Demirli, 4. B, İstanbul, İz yay. 2015
- Kavak, Abdulcebbar, *Mevlânâ Hâlidî Nakşibendî ve Hâlidilik*, Nizamiye Akademi yay, İstanbul, 2016.
- Kuşeyrî, Abdülkerîm, *en-Nahvü'l-Kulûb el-Kebir*, thk. Ahmet Alauddin-İbrahim Desyuni, Kahire, 1994.
- _____, *er-Risale*, Thk. Ahmed Haşim Selamî, Beyrut, 2013.

- Muti', Muhammed – Abaza Nizar, *Ulemâi Dimaşk ve A'yanuha*, Lübnan, Darü'l-Fikr, 1991.
- el-Münâvî, Muhammed, *Feyzü'l-Kadîr*, Beyrût, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Nakşibendî, Mehmed Nuri Şemseddin, *Miftahu'l-Kulûb*, İstanbul, Salah Bilici Kitabevi, 1976.
- Nebhânî, Yusuf b. İsmail, *Câmiu'l-Kerâmâti'l Evliya*, Mısır, y.y., 1911.
- Necmeddin b. Muhammed, *Mevahibu'l-Sermediyye fî Menakıbi Nakşibendiyye*-Daru's-Saadet, 2000.
- Öğke, Ahmet, “Bir Tasavvuf Terimi Olarak Ricâlü'l-Gayb - İbn Arabî'nin Görüşleri”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, C. 2, S. 5, (2001),s. 161-20.
- Özel, Ahmet, “İbn Âbidin”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (*DİA*), İstanbul, İSAM yay., 1999, C. 19, s. 292.
- Sehâvî, Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahman, *el-Makâsîdü'l-Hasene*, Beyrut, 2006.
- Selvi, Dilaver, “Sûfilerin Ricalü'l-Gayb Tanımı, Taksimi ve Buna Dayanak Yaptıkları Hadisler”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, C.16, S. 32, (2013), s. 130-132.
- es-Sanânî, Ebubekir Abdurrezzâk. *Musannağ*, Beyrût, el-Mektebetü'l-İslâmî,1982.
- Serhendî, İmâmı Rabbânî, *Mektubat*, (ter. Ahmet Hamdi Yıldırım, Taha Hakan Alp, Ömer Faruk Tokat) İstanbul, Semerkand yay., 2010.
- Süyûtî, Celâluddîn. *el-Haberü'd-Dâl alâ Vücûdi'l-Kutb ve'l-Evtâd ve'n-Nücebâ ve'l-Abdâl*, Dimaşk, Darü'l-Beyruti, 2005.
- _____, *el-Hâvî li'l-Fetâvâ fî'l-Fıkh ve Ulûmi't-Tefsîr ve'l-Hadîs ve'l Usûl ve'n-Nahv ve'l-İ'râb ve's-Sâiri'l-fünûn*, thk. Abdullatif Hasan Abdurrahmân, Beyrût, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye,2000.
- eş-Şâmî, Muhammed b. Yûsuf. *Sübülü'l-Hüdâ*, Kâhire, İhyâu't-Türâsi'l-İslâmî,1995.
- Şa'ranî, Abdülvehhâb b. Ahmed b. Ali, *el-Yevâkît ve'l-Cevâhir fî Beyâni Akâidi'l-Ekâbir*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, ts.
- _____, *el-Cevahir Ve'd-Dürer*, Dimaşk, 2012.
- Şa'rânî, Şevkanî, Muhammed bin Ali, *el-Feva'idu'l-Mecmua fî'l-Ehadîsi'l-Mevdua*, thk. Abdurrahman b. Yahya el-Muallirni el-Yemfini, Beyrut, 1987.

- et-Taberânî, Ebû Kâsım, *Mu'cemü'l-Evsât*, Kâhire, Dâru'l-Haremeyn, 1994.
- _____, *Mu'cemü'l-kebîr*, Mûsul, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikme, 1983.
- et-Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen el-Hakîm. *Kitâbu Hatmi'l-Evliyâ*, Tahk. Osman İsmâîl Yahya, Beyrût, el-Matbaatü'l-Kâsûlikiyye, 1965.
- _____, *Hatmü'l-Velâye*, ter. Salih Çift, İstanbul, İnsan yay., 2006.
- _____, *Nevâdirü'l-Usûl*, thk. Abdurrahman Umeyre, Beyrût, Dâru'l-Cîl, 1992.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Kabalcı yay., 2001.
- _____, “Ricâlu'l-gayb”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, 2008, C. 43, s. 81-83.
- _____, “Abdâl”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, 1988, C. 1, s. 59-61.
- el-Yâfî, Es'ad, *Ravzu'r- Reyahin fi Hikayeti's-Sâlihîn*, Beyrut, Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye 2000.
- el-Yeşrutıyye, Fatıma, *Nefahatü'l-Hak fi'l-Enfasi'l-Aliyyeti Yeşrutıyyeti'l-Şazeliyye*, Beyrut, 1978.
- Yıldırım, Ahmet, “Tasavvufta Ricalu'l-Gayb Telakkisi ve Konuyla İlgili Bazı Rivayetler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 4, (1997), s. 117-147.
- Kemal Yıldız, “Zahir Batın Dayanışması Mutasavvuf Mevlana Hâlid ile Fakih İbn Âbidîn Örneği”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, S. 15, (2005), s. 128-129.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Selim Uğur
Tez Adı	Tasavvufta Ricâlî'l-Gayb Anlayışı –İbn Âbidîn Örneği-
Enstitü	Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Tez Türü	Yüksek Lisans Tezi
Tez Danışmanı	Prof. Dr. Abdurrezzak Tek
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni	☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☒ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama İzni	☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum ☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasının ertelenmesini istiyorum 1 yıl ☐ 2 yıl ☐ 3 yıl ☐ ☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin vermiyorum

Hazırlamış olduğum tezimin yukarıda belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih: 09.01.2017

İmza:

